

Edice Qfwfq

Gramatické studie 2

Luboš Veselý

Olomouc
2014

Gramatické studie 2

Luboš Veselý

Recenzovali:

prof. PhDr. Jan Kořenský, DrSc.

PhDr. Vojtěch Veselý, Ph.D..

Tato publikace vychází v rámci grantu Inovace studia obecné jazykovědy a teorie komunikace ve spolupráci s přírodními vědami. Reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0076.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

1. vydání

© Luboš Veselý 2014

© Univerzita Palackého, 2014

ISBN 978-80-244-4347-8

OBSAH

Úvod	5
Oddíl I	
K příčinám nepřítváření sekundárních imperfektiv k aktionsartovým slovesům	9
1. ZÁKLADNÍ UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY (představení hlavních pojmů a termínů; zformulování cílů kapitoly)	9
1.1 Vidová (ne)párovost	9
1.2 Cíle kapitoly	11
1.3 Aktionsart / Způsoby slovesného děje	11
2. FAKTORY ZPŮSOBUJÍCÍ NETVOŘENÍ SEKUNDÁRNÍCH IMPERFEKTIV	13
2.1 Lexikální sémantika	14
2.2 Homonymie	17
2.3 Morfematická složitost	18
2.4 Sousedství formálně stejných/podobných segmentů	19
2.5 Konkurence jiných jazykových prostředků	22
3. HETEROGENNOST JEDNOTLIVÝCH AKTIONSARTOVÝCH SLOVESNÝCH SKUPIN	23
3.1 Konkrétní příklady heterogenosti	24
3.1.1 Exhaustiva	25
3.1.2 Ingesiva	25
3.1.3 Terminativa	25
Oddíl II	
K otázce (ne)existence akuzativního se v současné češtině	29
1. ZÁKLADNÍ UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY	29
2. K NESHODĚ DOPLŇKU S REFLEXIVEM	30

3. OTÁZKA EXISTENCE GENITIVNÍHO SE	33
4. REFLEXIVUM SE VE SPOJENÍ S PŘÍKLONKAMI TI, MU A MI	35
5. KE STANOVISKU P. KARLÍKA	36
Oddíl III	
O nepravidelnostech, zvláštnostech a výjimkách jazykových	51
1. JAZYKOVÁ PRAVIDLA	51
2. K JAZYKOVÝM NEPRAVIDELNOSTEM OBECNĚ	54
3. KLASIFIKACE NEPRAVIDELNOSTÍ / VÝJIMEK	55
4. DALŠÍ PŘÍPADY VÝJIMEK	59
Oddíl IV	
Dráždivé děti křičíce Dva postřehy o přídavných jménech a přechodnících	71
1. DRÁŽDIVÉ DÍTĚ A JINÉ RODOVÉ ZVLÁŠTNOSTI	71
2. OD KTERÉHO SLOVESA NELZE VYTVOŘIT PŘECHODNÍK?	74
Oddíl V	
Matka a dítě byly unavené? Poznámka ke shodě přísudku s podmětem	79
Oddíl VI	
Nebezpečné nenazývání věcí pravými jmény	87
Resumé	93
Summary	94
Seznam použité literatury	95
Věcný rejstřík	99
Jmenný rejstřík	105

Úvod

Zatímco *Gramatické studie 1* byly (v souladu se svým podtitulem *Příspěvky k české aspektologii*) monotematické, *Gramatické studie 2* jsou tematicky mnohem pestřejší – výhradně aspektologická je jen kapitola první, další kapitoly se koncentrují na jiné oblasti gramatiky, a poslední kapitola je negramatická. Kontinuita mezi prvním a druhým dílem však nespočívá jen v gramatické, popř. aspektologické tematice – lze vysledovat i jiné styčné body: v obou dílech věnují nemálo pozornosti jednak problematice jazykové (ne)správnosti [např. O vidu slovesa *soustředit se*. Příspěvek k otázce jazykové správnosti (1. díl) – *Matka a dítě byly unavené?* ... (2. díl)], jednak problematice jazykových výjimek [např. O jednom neobvyklém typu tzv. saturativ (1. díl) – O nepravidelnostech, zvláštnostech a výjimkách jazykových (2. díl)].

Nyní stručně představím témata, otázky či problematiky řešené v jednotlivých kapitolách.

V kapitole první, nesoucí název K příčinám nepřítváření sekundárních imperfektiv k aktionsartovým slovesům, představuji pět (v úvahu přicházejících) příčin netvoření sekundárních imperfektiv od dokonavých prefigátů patřících do kategorie tzv. způsobů slovesného děje (kupř. distributivní *povraždít* → **povraždovat*, kumulativní *našetřit* → **našetřovat*, saturativní *naotravovat se* → **naotravovávat se*, kvantovací *zajásat* → **zajásávat*, omezovací *podiskutovat* → **podiskutovávat* atp.) a také se pokouším alespoň načrtnout postup, jak by se dalo zjišťovat/ověřovat, zda a nakolik dané příčiny působí u jednotlivých, konkrétních sloves či slovesných skupin. Kapitola je koncipována jako náčrt projektu, který by bylo dobré v budoucnu uskutečnit.

Úkolem kapitoly druhé – K otázce (ne)existence akuzativního *se* v současné češtině – je příspěvek k zodpovězení dlouho řešené otázky, zda dnešní čeština obsahuje i takové *se*, které by bylo možné považovat za čtvrtý pád zvrátneho zájmena plnící větněčlenskou funkci objektu. Kapitola je přetiskem stejnojmenné studie z olomouckých *Bohemic* (4/2013); je k ní však připojen dosti rozsáhlý (dosud nepublikovaný) dodatek, obsahující jedenáct úvah, v nichž se snažím načrtnout další argumenty ve prospěch a v neprospěch tvrzení, že má dnešní čeština akuzativní *se*.

V kapitole třetí s názvem *O nepravidelnostech, zvláštnostech a výjimkách jazykových* se věnují problematice jazykových pravidel a výjimek z nich. Podávám klasifikaci jazykových nepravidelností založenou

na několika kritériích a představuji početnou řadu nepravidelností/zvláštností/výjimek nejrůznějšího druhu.

Kapitola čtvrtá, nazvaná *Dráždivé děti křičíce*. Dva postřehy o přídavných jménech a přechodnících, tematicky úzce souvisí s kapitolou předchozí, neboť pojednává o dvou zvláštnostech, které jsou představeny v podkapitolách 1. Dráždivé dítě a jiné rodové zvláštnosti a 2. Od kterého slovesa nelze vytvořit přechodník?

Cílem kapitoly páté – *Matka a dítě byly unavené?* Poznámka ke shodě přísudku s podmětem – je upozornit na jednu zvláštnost z oblasti shody přísudku (popř. i doplňku) s podmětem a v souvislosti s ní se dotknout otázky míry závaznosti *Pravidel českého pravopisu*. Z pasáže „na jednu zvláštnost“ je zřejmé, že i tato kapitola tematicky souvisí s kapitolou třetí. Středem pozornosti tohoto textu je také problematika jazykové (ne)správnosti.

Kapitola šestá – *Nebezpečné nenazývání věcí pravými jmény* – je v této publikaci výjimkou, protože jako jediná není zaměřena gramaticky – pojednává o překrucování skutečnosti skrze její jazykové ztvárnění/zachycení. Text byl napsán na objednávku *Katolického týdeníku*, kde však nakonec nevyšel, protože nebyl redakcí shledán (oprávněně) jako dostatečně žurnalistický. Domnívám se, že jeho umístění do této publikace není (i přes onu tematickou odlišnost) nepatřičné – snad ho ani čtenáři neshledají zcela nezajímavým. Prezentovaný způsob zabývání se jazykem sice není mou specializací, považuji ho však za jeden z nejdůležitějších, ne-li nejdůležitější.

Děkuji všem, kdo mi pomohli tuto práci napsat a vydat.

I

K příčinám nepřítváření sekundárních imperfektiv k aktionsartovým slovesům

Touto kapitolou těsně navazují na výlučně vidovou tematiku *Gramatických studií 1* – všech šest jejích kapitol bylo aspektologických. Další kapitoly této publikace už budou zaměřeny na jiné oblasti gramatiky (a nejenom gramatiky).

1. ZÁKLADNÍ UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY (představení hlavních pojmů a termínů; zformulování cílů kapitoly)

1.1 Vidová (ne)párovost

Problematika vymezená názvem kapitoly spadá – s jistou výhradou (viz níže) – do širší problematiky vidové nepárovosti (vidové defektivnosti / jednovidovosti). Sloveso je vidově nepárové, neúčastní-li se vidové korelace, neexistuje-li k němu vidový protějšek – neboli: je vidově nepárové právě tehdy, není-li součástí ani vidové dvojice (páru) typu 1) *ničít* → *zničit*, *křtít* → *pokřtít*, *tát* → *roztát*, *holit se* → *oholit se*, *blížit se* → *přiblížit se*, *excerpovat* nedok. → *vyexcerpovat*, ani vidové dvojice typu 2) *dopsat* → *dopisovat*, *přidat* → *přidávat*, *roztát* → *roztávat*, *vynešt* → *vynášet*, *zapálit* → *zapalovat*, *dát* → *dávat*, ani vidové dvojice typu 3) *vzít* – *brát*, *položít* → *pokládat*, *založit* → *zakládat*, *vyjít* → *vycházet*, *projít* → *procházet*, ani vidové dvojice typu 4) *stavět* → *postavit* (*dům*), *věšet* → *pověsit* (*prádlo*), *trhat* → *utrhnout* (*květinu*), *krájet* → *ukrojit* (*chleba*), *lámat* → *zlomit* (*klacek*), ani vidové dvojice typu 5) *revitalizovat* nedok. – *revitalizovat* dok., *destabilizovat* nedok. – *destabilizovat* dok., *extrahovat* nedok. – *extrahovat* dok., *inspirovat* nedok. – *inspirovat* dok., *stimulovat* nedok. – *stimulovat* dok.. Slovesa, která neutvářejí žádný z uvedených pěti typů vidových dvojic (neboli slovesa bez stejnovýznamového a vidově opačného protějšku), jsou buď imperfektiva tantum (*klečít*, *višet*, *běžet*, *chodit*, *přemýšlet*, *vyprávět*, *zazlívát*, *existovat*, *iritovat*), anebo perfektiva tantum (*povraždít*, *nalovit*, *rozpršet se*, *probdít*, *přizabít*, *uvíznout*, *zhebnout*).

Páry typu 1) *ničít* → *zničit* bývají označovány např. jako „vidové dvojice nepravé“ (kupř. Veselý 2014, s. 12) nebo jako „vidové páry slovo-tvorné“ (kupř. Daneš et al. 1975, s. 39); páry typu 2) *dopsat* → *dopisovat* se označují např. jako „vidové dvojice pravé“ (Veselý 2014, s. 12) nebo jako „vidové páry tvarové“ (Daneš et al. 1975, s. 39). Tyto čtyři termíny reflektují skutečnost, že příslušné vidové koncepce přisuzují tvarotvornou

funkci pouze (imperfektivizující) sufixaci, nikoli také (perfektivizující) prefixaci. K pářům typu 3) *položít* → *pokládat* se referuje termínem „vidové dvojice supletivní“ (např. Kopečný 1962, s. 113, či pro ruštinu Šeljakin 2007, s. 114). Páry typu 4) *stavět* → *postavit* zvláštní označení nemají a jako zvláštní typ vidové dvojice se neuvádějí. Páry typu 5) *revitalizovat* nedok. – *revitalizovat* dok. jsou pojaty jako „vidové dvojice homonymní“ ve Veselý 2014 (s. 22); jako homonymie je obouvidovost interpretována např. také v Komárek 2002 (s. 137) nebo Daneš et al. 1975 (s. 39).

Typ *položít* → *pokládat* lze podle mě považovat za variaci vidové dvojice právě a typ *stavět* → *postavit* za variaci vidové dvojice nepravé: Skupina dvojic supletivních je nesourodá, a to (především) v důsledku zařazení dvojice *vzít* – *brát*; jinak všechny ostatní (supletivní) dvojice jsou (více méně) sourodé: *doložit* – *dokládat*, *naložit* – *nakládat*, *obložit* – *obkládat*, *odložit* – *odkládat*, *podložit* – *podkládat*, *položít* – *pokládat*, *proložit* – *prokládat* ...; *dojít* – *docházet*, *najít* – *nacházet*, *obejít* – *obcházet*, *odejít* – *odcházet*, *projít* – *procházet* ... Pár *vzít* – *brát* je namísto pokládat za složený ze dvou různých sloves, mezi nimiž není vztah fundace (jedno není vytvořeno z druhého), zatímco u všech ostatních pářů je možné považovat imperfektivum za příponovou odvozeninu z perfektiva (*složit* → *skládat*, *uložit* → *ukládat*; *sejít* → *scházet*, *přejít* → *přecházet*), a proto lze hovořit o zvláštním typu vidových dvojic pravých. Toto chápání je umožněno zejména přítomností téhož prefixu v obou slovesech (*založit* → *zakládat*, *zajít* → *zacházet*), a to i přesto, že se tematický protiklad *i* – *a* ani souhlásková alternace *ž* – *d* (*naložit* → *nakládat*) u vidových dvojic pravých jinak nevyskytuje, a také přesto, že jsou neprézentní tvary prefigátů od *jít* (*vyšel*, *vyjít* ...) atematické. Perfektiva *pověsit* (*vraha*), *postavit* (*stan*), *utrhnout* (*kopretinu*) atp. lze interpretovat jako výsledky prefixálně-sufixálního tvoření (*věšet* → *pověsit*, *stavět* → *postavit*, *trhat* → *utrhnout*), což umožňuje (díky té prefixaci) považovat tyto dvojice za specifický typ vidových dvojic nepravých.

Problematiku příčin vidové nepárovosti tematizoval u nás např. už Poldauf 1942, zejména však v Poldauf 1954. Zodpovídal především otázku, jakou sémantikou musí disponovat bezpředponové nedokonavé sloveso, aby bylo zdokonavitelné předponou. Jistou pozornost však věnoval i otázce nepárovosti dokonavých prefigátů neboli příčinám netvoření sekundárních imperfektiv. Detailněji se tímto tématem zabývá Kopečný 1962, s. 101-111. Pro ruštinu věnuje otázce „příčin vidovoj defektivnosti“ nemálo pozornosti Maslov 1964 (kde odkazuje ještě na několik starších prací tohoto zaměření) nebo také Šeljakin 2007 (např. s. 115-118), píšící o „odnovidových“ nebo „neparných glagoloch“.

S ohledem na to, kolik úsilí už bylo vynaloženo (a je vynakládáno) na prozkoumání (postižení, pochopení, uchopení) kategorie slovesného

vidu, lze myslím tvrdit, že téma vidové nepárovosti a jejích příčin je tématem spíše jen okrajovým a že se mu zatím nedostalo soustavnějšího, komplexnějšího a podrobnějšího zpracování.

1.2 Cíle kapitoly

V této kapitole se nebudu zabývat problematikou vidové nepárovosti (a jejích příčin) v celé její šíři či obecnosti, dokonce ani „jen“ příčinami netvoření sekundárních imperfektiv – téma je ještě užší: příčiny netvoření sekundárních imperfektiv od sloves patřících do kategorie tzv. způsobů slovesného děje.¹ Úkol je dokonce ještě skromnější: shrnout možné (v úvahu přicházející) příčiny netvoření aktionsartových sekundárních imperfektiv, popř. se nad každou z nich krátce zamyslet (proto text nabízí více otázek než odpovědí). Pokusím se též alespoň načrtnout postup (metodu) zjišťování uvedených příčin: jak zjišťovat, co všechno způsobuje neexistenci určitého sekundárního imperfektiva; jak ověřovat, zda se ta která příčina podílí na netvoření sekundárního imperfektiva k určitému slovesu či skupině sloves. Mám také v úmyslu stručně pojednat (v souvislosti s vyčténým tématem) o jevu označitelném jako „heterogenost jednotlivých aktionsartových slovesných skupin“. Tímto označením mám na mysli tu skutečnost, že slovesa patřící k určitému způsobu slovesného děje často neutvářejí jednu zcela sourodou, jednolitou množinu – mezi jednotlivými prvky lze shledávat nejrůznější (sémantické, gramatické i jiné) odlišnosti, na základě kterých je možné tuto množinu rozdělit na řadu podmnožin.

Z právě napsaného je myslím dostatečně patrné, že tento text nebude klasickou studií (usilující o zodpovězení zformulovaných otázek), ale mnohem spíše jen programem, respektive dokonce jen náčrtem projektu, který by mohl být v budoucnu realizován.

1.3 Aktionsart / Způsoby slovesného děje

Zbývá objasnit, která slovesa a slovesné skupiny mám na mysli, hovořím-li o aktionsartu (o způsobech slovesného děje), neboť tato kategorie bývá vymezována velmi různě, termínem „aktionsart“ se referuje k velmi různým skutečnostem. Stručně to načrtl např. Nübler v *Encyklopedickém*

¹ Zde je prostor pro vysvětlení pasáže „s jistou výhradou (viz níže)“ z prvního řádku oddílu 1.1: Neexistence sekundárního imperfektiva (*zničit* → **zničovat*, *napsat* → **napisovat*, *uvařit* → **uvařovat*) samozřejmě ještě neimplikuje vidovou nepárovost – nedokonavým protějškem může být základové imperfektivum (*ničit* → *zničit*, *psát* → *napsat*, *vařit* → *uvařit*) – proto není úplně pravda, že „názvem vymezená problematika [zcela] spadá do širší problematiky vidové nepárovosti“.

slovníku češtiny (2002, s. 567n.). Tato velká míra odlišnosti je patrná kupř. při porovnání monografie Elly Sekaninové *Analýza předponového slovesa v ruštině a slovenčině* (1980) a příslušných oddílů v Isačenkově knize *Grammaticeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim* (1960b, 2. díl). Sekaninové koncepcí způsobu slovesného děje má velmi blízko k sémantické klasifikaci sloves vytvořených prefixací, zatímco „mé“ pojetí je výrazně užší a má mnohem blíže k pojetí Isačenkovu, založenému do značné míry na pojmu kvantovanosti děje (viz níže). Další, diametrálně odlišnou, referenci termínu „Aktionsart“ lze nalézt např. v knize M. van Lambalgen a F. Hamma *The Proper Treatment of Events* (2005, s. 83n.), kde se tímto termínem odkazuje (s jistou modifikací) ke třídám známé Vendlerovy klasifikace slovesných dějů (Vendler 1957), které více méně odpovídá Danešova – Hlavsova klasifikace slovesných významů (1981, s. 69n.). Vendlerovy třídy states, processes, achievements, accomplishments a Danešovy – Hlavsovy třídy stavy/neděje, jednoduché procesy, mutace/ události spolu do značné míry korelují.

Do kategorie aktionsartu počítám zejména nejrůznější **kvantování děje/stavu**² a jeho účastníků: **1) „počítání“ účastníků** děje [*nachytat hodně motýlů, pozabíjet (všechny) zajatce, skoupit (všechno) zboží, rozprodat (všechn) majetek, obvolat/obtelefonovat (všechny) kamarády*]; **2) určování intenzity/míry** děje (*nasmát se*, ‚hodně se smát‘, *napovědět, povytáhnout, přiotrávit*, zčásti *povědět/vytáhnout/otrávit*); **3) fázování** děje (*uvěřit v Boha, pocítit touhu, zahořet pro něco, rozpršet se, začít věřit/cítit/hořet/pršet*, *nakousnout, dopsat*, ‚přestat psát‘, *dopsat knihu*, ‚dokončit ji‘) a **4) vymezení/měření časové platnosti**, trvání děje [*postát si*, ‚dlouho stát‘, *načekat se*, ‚dlouho čekat‘, (*na chvíli*) *pozastavit, zapískat, písknout, probdít noc*].³

Toto „mé“ pojetí aktionsartu (založené na kvantování slovesného významu) je v aspektologii posledních desetiletí dosti obvyklé (srov. např. Avilova 1976, Comrie 1976, Šlosar 1981, Filip(ová) 1999, Dickey 2000, Sokolova 2012 aj.).

Isačenko (1960a) ustanovil za jeden z konstitutivních rysů pojmu aktionsart, za nutnou podmínku příslušnosti slovesa ke kategorií způsobů

² I když ke způsobům slovesného děje řadím nejenom děje, ale i stavy (*postát, posedět...*), užívám z úsporných důvodů pouze slova „děj“.

³ Bylo by jistě možné vznášet námitky k právě podané klasifikaci, k pojmenování jednotlivých kategorií a ke zvoleným příkladům; avšak to je dáno (dovolím si tvrdit) spíše nesnadnou uchopitelností dané problematiky než nekompetentností autora.

slovesného děje, neúčast na vidové korelaci, vidovou nepárovost. V díle *Grammatičeskij stroj* (1960b) však už není tak striktní, reálný jazykový materiál ho nutí k jistým ústupkům, existence vidového protějšku už sloveso nutně nevyklučuje z kategorie způsobů slovesného děje. Na uvedené Isačenkovo stanovisko reaguje mimo jiné Komárek (2002, 2006). V obou textech prokazuje neudržitelnost uvedeného kritéria v jeho striktní podobě; důležitost zohledňování vidové nepárovosti pro pochopení kategorie způsobů slovesného děje však nezpochybňuje.

Opravdu není příliš obtížné prokázat, že by důsledné uplatňování původního Isačenkova kritéria (ne)příslušnosti slovesa k aktionsartu vedlo k stěží přijatelným závěrům: Mějme např. významově velmi blízká slovesa *ubít někoho* a *umlátit někoho*. Imperfektivní protějšek k prvnímu z nich není nijak neobvyklý (*Spatřil [Mojžiš] nějakého Egypťana, jak ubíjí Hebreje, jednoho z jeho bratří, pasáž z Bible; nebo Při chůzi se nemohl vyhnout šlápnutí na červy a žáby, a když sbíral trávu, střel se často s jedovatými hady, kteří na něho syčeli a útočili a které ubíjel klackem nebo kamenem*, SYN2010); zatímco druhé sloveso je možné považovat za vidově nepárové (**umlacovat*, SYN2010 nedokládá ani jeden výskyt). Bylo by absurdní jen na základě právě uvedené skutečnosti sloveso *umlátit* do množiny tzv. exhaustiv počítat, kdežto (skoro)synonymní sloveso *ubít* z ní (jako vidově párové) vylučovat. Rozhodující roli by měl hrát význam, hlavním kritériem by mělo být kritérium sémantické. Podobně neopodstatněné by bylo vylučování sloves *zazníť* a *zachvěť se* ze skupiny tzv. kvantovacích sloves jen proto, že k nim existují sekundární imperfektiva: srov. *zazníť* → *zaznívat*, ale *zatroubit* → 0, *zapískat* → 0 nebo *zachvěť se* → *zachvívat se*, ale *zatřást se* → 0. Přesto by však ani podle mého názoru nebylo namístě automaticky považovat vidovou nepárovost či (výraznou) tendenci k ní pro způsoby slovesného děje za (zcela) nerelevantní, a to už proto, že u nikoli nepočetné řady z nich je opravdu jen stěží popíratelná: uveďme zde jen tzv. distributiva jako *povraždit* → 0, *postřílet* → 0, *pochytat (všechny střely soupeře)* → 0, *pozatýkat* → 0, *pozametat* → 0, *povysávat* → 0 ...; tzv. saturativa jako *napracovat se* → 0, *naplakat se* → 0, *nazlobit se* → 0, *nažádat se* → 0, *načekat se* → 0, *naštát se* → 0, *nasedět se* → 0 ...; nebo kvantovací slovesa jako *zamávat* → 0, *zahýbat* → 0, *zatleskat* → 0, *zazpívat* → 0, *zakašlat* → 0, *zatroubit* → 0 nebo *zacvičit si* → 0. Otázka, jaký je skutečný vztah mezi aktionsartem a vidovou nepárovostí, ještě čeká na své zodpovězení.

2. FAKTORY ZPŮSOBUJÍCÍ NETVOŘENÍ SEKUNDÁRNÍCH IMPERFEKTIV

Následuje výčet pěti jevů, které je podle mě třeba detailně prověřit jako možné příčiny nepřítváření sekundárních imperfektiv k aktionsartovým perfektivům – jsou to 1) lexikální sémantika daného perfektiva; 2)

případná homonymie nevytvářeného sekundárního imperfektiva s jiným slovesem; 3) morfemická složitost eventuálního sekundárního imperfektiva; 4) sousedství formálně stejných či podobných segmentů uvnitř „potenciálního“ sekundárního imperfektiva; 5) konkurence jiných jazykových prostředků schopných vyjadřovat průběh děje označovaného příslušným perfektivem.

2.1 Lexikální sémantika

Je velmi pravděpodobné, že nejdůležitější a nejčastější příčinou vidové nepárovosti vůbec (neboli s ohledem na všechna imperfektiva a perfektiva tantum) je význam slovesa, jeho lexikální sémantika. V souladu s tímto tvrzením píší např. už Poldauf 1954, Kopečný 1962 (s. 109n.) či Maslov 1964.

Právě řečené myslím platí i pro („konkrétnější“ případ) netvoření sekundárních imperfektiv a také pro (ještě „konkrétnější“ případ) nepřítváření sekundárních imperfektiv k aktionsartovým perfektivům – i zde je velmi pravděpodobně hlavní příčinou lexikální sémantika.⁴

S ohledem na právě uvedené je nejprve třeba se ptát, zda dané (aktionsartové) perfektivum (bez sekundárního imperfektiva) splňuje příslušné sémantické podmínky, zda disponuje odpovídajícími, potřebnými vlastnostmi pro účast na vidové korelaci. Zásadní, do značné míry rozhodující, lexikálně sémantickou charakteristikou je tzv. mutačnost neboli vyjadřování změny, přechodu (prototypicky nějaké substance) z výchozí situace A do závěrové situace B: kupř. *umřít* = A: ‚žít‘ → B: ‚být mrtvý‘, *vyčistit* = A: ‚být špinavý‘ → B: ‚být čistý‘, *probudit* = A: ‚spát‘ → B: ‚nespat‘.

Pojem mutace/mutačnosti byl propracován především v pracích Daneše, Hlavsy či Komárka a (nejenom) v těchto textech byl také formulován poměr (ne)mutačnosti slovesného významu k možnosti či dispozici slovesa účastnit se vidové korelace neboli mít vidový protějšek (např. Daneš 1985, s. 15-28, Komárek 2006).

Vztah mezi mutačností a vidovou párovostí bych vyjádřil takto: 1) mutačnost je nutnou podmínkou vidové párovosti (či oslabeněji řečeno: silně tenduje k tomu být její nutnou podmínkou) a 2) mutačnost sloveso (sémanticky) dobře disponuje pro vidovou párovost (či silněji řečeno: vykazuje jistou tendenci k tomu být její postačující podmínkou).

⁴ Použití uvozovek u slova „konkrétnější“ je vysvětleno v poznámce číslo 1.

„Výjimky“ z tohoto „pravidla“ samozřejmě existují (což je u přirozeného jazyka obvyklé): 1) kupř. slovesa *zazníť* (ve významu ‚po určitou dobu znít‘), *zachvět se*, *pobýt* nebo *vytrvat* nejsou mutační, a přesto k nim existují sekundární imperfektiva *zaznívat*, *zachvívat se*, *pobývat* a *vytrvávat*; 2) např. slovesa *spasit*, *uvíznout*, *vypít*, *zhebnout* nebo *vykutálet* jsou mutační, přesto však vidové protějšky nemají. Jak už naznačuje výše uvedená formulace (o vztahu mezi mutačností a vidovou párovostí), je mnohem méně nemutačních prefigátů se sekundárním imperfektivem (*zazníť* → *zaznívat*) než mutačních prefigátů bez sekundárního imperfektiva (*spasit* → 0).

Zjistíme-li tedy, že je pozorované aktionsartové perfektivum nemutační, je namístě pokládat za velmi pravděpodobné, že se tato skutečnost přinejmenším podílí na nepřítváření jeho sekundárního imperfektiva. To se s největší pravděpodobností týká kupř. čtyř následujících způsobů slovesného děje, tzv. saturativ, perdurativ, sloves kvantovacích a sloves omezovacích. Saturativa jako *nastál se tam*, *načecal se na ni*, *nazlobili se mě*, *naotravoval se ho*, *co já se namodlila* rozhodně nevyjadřují, že by účastník děje přešel z nějaké situace A do situace B; jejich úkolem je sdělovat, že děj základového slovesa trval dlouho, děl se často či byl intenzivní. Perdurativy jako *probdít*, *prozvracet (celou) noc*, *prospat (celý) den*, *protancovat*, *prokecat (celý) večer* zajisté nereferujeme ke změně denotátu akuzativního komplementu (noci, dne či večera) ani ke změně subjektu děje; jejich úkolem je informovat o délce trvání děje základového slovesa. Analogické je to u sloves kvantovacích (*zapískat*, *zatroubit*, *zacvičit si*, *zalyžovat si*) a sloves omezovacích (*postát*, *posedět*, *podiskutovat*, *pospat si*) – ani tato slovesa nevyjadřují, že by jejich subjekt prošel nějakou změnou, nýbrž jen zachycují, že příslušný děj trval nějakou dobu (*chvilí si zacvičit*, *chvilí postát*).

Zjistíme-li naopak, že je pozorované aktionsartové perfektivum (nemající sekundární imperfektivum) mutační, je namístě považovat (s jistými výhradami, které vyjdou najevo níže) za dost možné, že jeho sémantika není příčinou neexistence jeho sekundárního imperfektiva. Jako příklady lze uvést kupř. distributiva jako *pozabíjet*, *povraždít (všechny obyvatele)*, *posedat si (hosté ke stolu)* či *poschovávat se (děti při hře)* nebo kumulativa jako *navarřit (jídlo na oslavu)*, *nalovit (ryb)*, *natrbat (kytku)* či *nasbírat (maliny)*. Všechna uvedená slovesa vyjadřují přechod (objektu nebo subjektu) ze situace výchozí do situace závěrové (např. ‚žít‘ → ‚být mrtvý‘ či ‚nesedět‘ → ‚sedět‘).

Dále je třeba se ptát, zda překážka přítváření vidového protějšku netkví v některém ze sémantických rysů, které spoluvytvářejí strukturu le-

xikálního významu prvků dané skupiny sloves, a zvláštní pozornost je třeba věnovat právě těm sémům, které jsou pro příslušný způsob slovesného děje konstitutivní/nutné, popř. alespoň charakteristické, typické (neboli ne bezpodmínečně nutné, avšak velmi časté): kupř. sém postupnosti (význam ‚jeden za druhým‘) je pro distributivnost nutný, závazný, kdežto sém totálnosti je pro ni pouze typický, velmi častý (noremní je nejen *všechny je pochytali*, ale i *pochytali už deset z těch patnácti uprchlých vězňů*). Kdybychom např. zjistili, že u dosti početné řady způsobů slovesného děje silně tendujících k jednovidovosti je neúčast na vidové korelaci působena některým/některými z jejich konstitutivních či typických sémantických rysů, pak by to bylo výrazným indikátorem toho, že je vidová nepárovost pro aktionsart vlastností skutečně podstatnou a že onen (výše uvedený) Isačenkův požadavek rozhodně nebyl zcela neoprávněný.

Malá ukázka možného postupu při zjišťování, zda jsou či nejsou jednotlivé sémantické rysy / sémy tvořící sémantickou strukturu, lexikální význam, určité slovesné skupiny se silným sklonem k jednovidovosti překážkou přitváření sekundárních imperfektiv:

Mějme skupinu distributivních sloves s prefixem *po-*, za jejíž konstitutivní významový rys lze považovat postupnost/posobnost děje (význam ‚jeden po druhém‘) a za jejíž konstitutivní významový rys bývá považována i totálnost (‚všechn‘): *povraždit všechny obyvatele, postrílet všechny zajatce, pozabít, pozamykat, pozavírat, pozatýkat, pochytat, postahovat, pozametat, povysávat*.

Pak, pokud jde o rys postupnosti, je možné shromáždit dostatečné množství takových sloves nepatřících k distributivům s *po-*, která také vždy/nutně nebo alespoň velmi často vyjadřují postupnost (jeden po druhém), a sledovat, jak často se od nich (ne)vytvářejí sekundární imperfektiva. Řadu takových sloves lze nalézt např. mezi slovesy s prefixem *roz-*: kupř. *roznést dopisy, rozdat papíry na písemku, rozprodat majetek, rozkrást mobiliář*. Od všech uvedených sloves se vytvářejí sekundární imperfektiva schopná vyjadřovat průběh daného postupného děje: *pošťák roznáší ranní poštu, učitel rozdává papíry na písemku, rozprodává svůj majetek, (postupně) rozkrádají mobiliář zámku*. Pokud bychom zjistili, že taková možnost existuje u značné části shromážděných sloves, byl by to významný signál toho, že rys postupnosti (s největší pravděpodobností) není hledanou překážkou/příčinou nepřítváření distributivních sekundárních imperfektiv.

Poté by bylo zapotřebí prověřit, zda onou překážkou není rys totálnosti neboli vykonávání děje na všech objektech či všemi subjekty. O to bychom se mohli pokusit např. tak, že bychom zjišťovali, jak

(ne)obvyklý je výskyt nejrůznějších (nedistributivních) sekundárních imperfektiv ve spojení s objekty či subjekty rozvitými totalizátorem *všechn* nebo prostě jen ve spojení s tímto totalizátorem v pozici objektu či subjektu: *Půjčuje si všechny knihy o aspektologii*, *Vypisuje si všechna neznámá slovíčka*, *Zavírá všechna okna*, *Vyhazuje všechno* atp. Pokud bychom zjistili, že je takovýchto případů mnoho, mohli bychom se právem domnívat, že rys totálnosti nezpůsobuje nepřítváření sekundárních imperfektiv, že není překážkou „průběhového“ ztvárnění děje.

Poté by bylo ještě dobré pro jistotu prověřit, zda hledaná překážka nespočívá v současné přítomnosti rysů postupnosti a totálnosti. Opět bychom zjišťovali, jak (ne)obvyklý je výskyt nejrůznějších (nedistributivních) sekundárních imperfektiv v takových kontextech, z nichž by jasně plynulo, že jde o vyjadřování postupného vykonávání děje všemi subjekty nebo na všech objektech (např. *Postupně zabíjí všechny své odpůrce*). Pokud bychom zjistili, že taková užití nejsou nijak výjimečná, znamenalo by to, že současná přítomnost rysů postupnosti a totálnosti (pravděpodobně) neznemožňuje přitváření sekundárních imperfektiv k distributivům.

Tímto způsobem bychom měli prověřeno (i když šlo jen o náčrt metody), že žádný z významových rysů charakterizujících distributivní způsob slovesného děje není příčinou jeho vidové nepárovosti, jeho neúčasti na vidové korelaci. Pak by samozřejmě následovalo soustředění pozornosti na další v úvahu přicházející faktory, přičemž by byla opět uplatněna (především) metoda srovnávání s jinými místy jazykového systému, tak jak to bylo naznačeno zde.

2.2 Homonymie

Nabízí se otázka, zda v některých případech nebrání vytváření sekundárního imperfektiva to, že by byla tato forma homonymní s nějakým už existujícím, obvyklým, uzuálním jazykovým prostředkem, respektive slovesem. Je kupř. možné se ptát, zda nevytváření (popřípadě jen velmi výjimečně vytvoření) kumulativních imperfektiv **natrhávat* (← *natrhat kytičku*), **nastřelovat* (← *nastřílet hodně gólů*) či **načesávat* (← *načesat ovoce*) nezpůsobuje (i) skutečnost, že existují imperfektiva *natrhávat*, *nastřelovat*, *načesávat (si)* od sloves *natrhnout papír* (s významem malé míry), *nastřelit náušnici* a *načesat (si) vlasy/vousy/kudrlinky*; jestli netvoření (popř. jen mimořádné vytvoření) terminativního (končícího) imperfektiva **domlouvat* (*Už jsi domluvil?*) nezapřičiňuje (i) to, že existuje imperfektivum *domlouvat* od slovesa *domluvit někomu schůzku s někým* a imperfektivum *domlouvat* od slovesa *domluvit někomu*; anebo zda rozšíření exhaustivního imperfektiva *ušlapávat (se)* (← *ušlapat (se) v davu*) nebrání (i) užívání nedokonavého *ušlapávat* od perfektiva *ušlapat povrch/cestu/kompost*.

Lze rozlišovat především tyto typy homonymie „potenciálního“ anebo i existujícího akcionsartového sekundárního imperfektiva s jiným slovesem: 1) homonymní jsou už základová perfektiva: *nabrát* (*pisničku*) → *nabrávat* vs. *nabrát* (*hodně bodů*) → *nabrávat*, *domluvit* (*někomu*) → *domlouvat* vs. *domluvit* (*přestat mluvit*) → **domlouvat*; 2) základová perfektiva homonymní nejsou: *nastřelit* (*náušnici*) → *nastřelovat* vs. *nastřít* (*hodně gólů*) → **nastřelovat*, *natrhnout* (*papír*) → *natrhávat* vs. *natrhat* (*růže*) → **natrhávat*; 3) „potenciální“ nebo existující sekundární imperfektivum by bylo či je homonymní s dokonavým prefigátem: *pootevřít* (*dveře*) → *pootevřít* (sekundární imperfektivum) vs. *otevřít* → *pootevřít* *všechna okna* (dokonavý prefigát).

Již nyní odhaduji, že tento faktor („hrozící“ homonymie) bude mít spíše jen velmi malý vliv. Tento svůj odhad zde podkládám alespoň následujícími dvěma formulacemi: 1) není-li homonymie na překážku na úrovni základových perfektiv (např. *domluvit* ve významu ‚přestat mluvit‘ versus *domluvit někomu něco*), není důvod, proč by měla vadit na úrovni sekundárních imperfektiv; 2) na to, že případná homonymie příliš nebrání přitváření sekundárních imperfektiv, lze soudit už z toho, že existuje řada případů jako *rozjet se*, *upálit*, *rozmluvit* atp., kdy příslušná akcionsartová imperfektiva existují i přesto, že jsou homonymní: *formule se rozjždějí* vs. *rozjždějí se mu nohy*, *upalovat kaciře* vs. *upalovat knot*, *rozmluvit afatika* vs. *rozmlouvat někomu něco*.

2.3 Morfemická složitost

Jako s možným faktorem způsobujícím vidovou nepárovost lze (alespoň předběžně) počítat i s tou skutečností, že u nikoli nepočetné skupiny perfektiv patřících k některému způsobu slovesného děje by se v případě přitvoření sekundárního imperfektiva jednalo už o derivaci čtvrtého stupně, a výsledné slovesné tvary by tak byly morfemicky značně složité, kupř.:

hodit → 1. *vyhodit* → 2. *vyhazovat* → 3. *povyhazovat* (*staré, zbytečné věci*) → 4. **povyhazovávat*; *táhnout* → 1. *vytáhnout* → 2. *vytahovat* → 3. *povytahovat* (*ze záhonu všechny sazenice*) → 4. **povytahovávat*; *sát* → 1. *vysát* → 2. *vysávat* → 3. *povysávat* (*celý byt*) → 4. **povysávávat*; *půjčit si* → 1. *vypůjčit si* → 2. *vypůjčovat si* → 3. *navypůjčovat si* (*spoustu knížek*) → 4. **navypůjčovávat si*; *dát* → 1. *vydat* → 2. *vydávat* → 3. *dovydávat* (*obědy ve školní jídelně*) → 4. **dovydávávat* atp.

Takováto sekundární imperfektiva by byla pro vnímatele špatně/hůře analyzovatelná, a tím i nesnadno určitelná z hlediska toho, z čeho byla vytvořena, jakým způsobem (zda prefixací, anebo resufixací), a ja-

kou vidovou hodnotu mají. V préteritu by mohla hrozit i kolize s frekventativy (srov. kupř. *předpovíával*_{frekv.} versus **pozavíával*_{nedok.}).

2.4 Sousedství formálně stejných/podobných segmentů

Tento bod vykazuje shodné rysy s bodem předchozím. Je namístě se ptát, zda překážkou přitváření sekundárního imperfektiva není v řadě případů (i) to, že by tyto eventuální vidové protějšky obsahovaly na pozici kmenotvorné přípony / tématu souvýskyt stejných/podobných segmentů – zejména sekvenci *-ováva-*, a v důsledku toho by byly (z hlediska adresáta) hůře vnímatelné/analyzovatelné a (z hlediska autora) hůře realizovatelné (především vyslovitelné). Také v tomto případě by mohla v préteritu hrozit kolize s frekventativy [srov. kupř. *vyprošovával*_{frekv.} (*Jim Boží požehnáni*) versus **vybudovával*_{nedok.}, *vyfotografovával*_{nedok.}].

Otázka zní, jak prověřit hypotézu, že případný vznik souvýskytu *-ova-* + *-va-* → *-ováva-* působí proti vytváření příslušných sekundárních imperfektiv (brání mu, stěžuje ho, činí ho méně pravděpodobným). Myslím, že je nejprve třeba shromáždit co nejvíce dokonavých předponových odvozenin časovaných podle vzoru *kupovat* [k nimž se imperfektiva tvoří připojením *-va-* (*vypracovat* → *vypracovávat*, *obdarovat* → *obdarovávat*)], přičemž v této množině by měla být ponechána pouze ta slovesa, u nichž lze vyloučit působení některého z ostatních (zde uvedených) faktorů – jinak bychom si nemohli být jisti, že je příčinou netvoření právě hrozící souvýskyt. Proto by do výše popsané skupiny neměla být zahrnuta kupř. slovesa jako *zanotovat*, *zalyžovat si*, *pobesedovat*, *podebatovat*, *naotravovat se* či *prolelkovat*, poněvadž jde o slovesa nemutační, a tato vlastnost má s největší pravděpodobností rozhodující vliv na jejich perfektivitu tantum (*zanotovat* → **zanotovávat* ...). Neměla by být zohledňována ani slovesa jako *namalovat*, *narýsovat*, *vyfotografovat*, *vyprodukovat*, *vygumovat*, *zaparkovat*, *naplánovat* nebo *otestovat*, neboť u nich lze pokládat za pravděpodobné, že se k nim sekundární imperfektiva nepřítvářejí proto, že jsou jejich (uzuálními) nedokonavými protějšky příslušná základová slovesa: např. od *namalovat* (*obraz*) se netvoří **namalovávat* pravděpodobně proto, že průběh daného děje pravidelně a spolehlivě vyjadřuje simplicium *malovat*.⁵ Neměla by být zahrnuta ani slovesa jako *povyhazovat* (*nepotřebné věci*) nebo *napůjčovat si* (*mnoho knih*), popř. ani slovesa jako *dovybudovat* (*farmu ve Strážovicích*) nebo *doopravovat*_{dok.} (*písemky*), protože v těchto případech by mohlo působit i to, že jde (by šlo) o derivaci více než druhého stupně: *hodit* → 1. *vyhodit* → 2. *vyhazovat* → 3. *povyha-*

⁵ K právě uvedenému viz ještě v bodě 2.5 o konkurenci jazykových prostředků.

zovat → 4. **povyhazovávat* _{nedok.} nebo *budovat* → 1. *vybudovat* → 2. *dobudovat* → 3. **dovybudovávat* _{nedok.} versus *pracovat* → 1. *vypracovat* → 2. *vypracovávat* _{nedok.}.

Do výše charakterizované skupiny by tedy mohla být zařazena např. (mutační) slovesa jako *zpracovat* (*suroviny*), *přepřacovat* (*článek*), *ubytovat* (*se*), *opotřebovat* (*pneumatiky*), *zapamatovat si* (*slovička*), *vypeckovat* (*ovoce*), *vyargumentovat* (*stanovisko*), *sestěhovat* (*se*), *zašroubovat* (*žárovku*), *rozšroubovat* (*lahev*), *zabudovat* (*trezor do stěny*), *přebudovat* (*parkoviště v náměstí*), *obtelefonovat* (*klienty*), *vybojovat* (*území*), *dobudovat* (*kanalizaci*), *přeformulovat* (*žádost*), *prolistovat* (*časopis*), *odinstalovat* (*program*), *voperovat* (*srdce*), *přeočkovat* (*dítě*), *dobojovat* (*svůj zápas*), *vycestovat* (*ze země*), *pomalovat* (*zeď*), *pocukrovat* (*bábovku*) nebo *vyoperovat* (*žlučník*), k nimž neexistují základová slovesa považovatelná za jejich vidové protějšky. Pak by se mělo zjišťovat, jak často se od daných perfektiv tvoří vidové protějšky s *-ováva-*, jaký je poměr frekvence těchto protějšků k frekvenci jejich základových sloves a nakolik se tento poměr blíží či je vzdálen poměru perfektivum – sekundární imperfektivum u těch případů, kdy nemůže dojít k souvýskytu podobných segmentů (např. *představit* → *představovat* či *zapálit* → *zapalovat*). Je samozřejmě nutné srovnávat jen s těmi případy, u nichž nemůže hrát roli žádný z dalších faktorů; takže by nebylo namístě *pracovat* kupř. s dvojicí *vyčistit* → *vyčišťovat* (*Letos se postupně daří silnice od pontáčů vyčišťovat*; z *Mladé fronty DNES*), poněvadž simplicium *čistit* silně tenduje k tomu být nedokonavým protějškem k *vyčistit*.

Právě načrtnutý postup se snad může jevit jako náležitý, popř. alespoň jako postačující – má však ještě řadu úskalí – stále zůstává řada skutečností, které mohou komplikovat zjišťování toho, do jaké míry případný vznik *-ováva-* ztěžuje tvoření sekundárních imperfektiv. Několik z nich tu stručně nastíním:

1) leckdy není snadné rozhodnout, zda je či není základové sloveso skutečným vidovým protějškem příslušného perfektiva, zda má opravdu též lexikální význam (a jen opačný vid): tak třeba právě u dvojice *čistit* – *vyčistit* můžeme být na pochybách, jedná-li se o totožný lexikální význam, anebo o vztah sloveso s významem obecnějším – sloveso s významem konkrétnějším (přičemž tato významová specifikace by byla dána prefixem). Důležité je však v této souvislosti hlavně to, že existuje početná řada takových základových sloves, která rozhodně nelze považovat za skutečné vidové protějšky, jde však o jednotky schopné fungovat jako prostředky vyjadřující průběh či opakování příslušného děje (čili nedokonavost): Při vyjadřování průběhu děje *obtelefonovat někoho*

může být dána přednost bezpředponovému *telefonovat* před odvozenou *obtelefonovávat*: *odpoledne budu telefonovat všem svým zákazníkům, abych jim sdělil, že ...* = *odpoledne budu obtelefonovávat všechny své zákazníky ...*; k průběhu děje *sestěhovat se* lze úspěšně referovat i základovým *stěhovat se*, ne pouze derivátem *sestěhovávávat se*: *teprve se poznali, a už se k sobě stěhují* = *teprve se poznali, a už se sestěhovávají*; před sekundárním imperfektivem *vycestovávat* může být upřednostněno simplicium *cestovat*: *často z donucení cestoval ze země* = *často z donucení vycestovával ze země*; místo *rád pomalovával stěny hloupostmi* lze užívat *rád maloval na stěny hlouposti*; před sekundárním imperfektivem *přeformulovávat* je možné preferovat bezpředponové *formulovat*: *formuluji tu žádost znova* = *přeformulováвам tu žádost*. Takováto konkurence je často založena na tom (či umožněna tím), že je význam předpony vyjadřován některým z prvků kontextu, v němž je užito příslušné základové, bezpředponové sloveso: např. v uvedených příkladech odpovídá prefixu *se-* výraz *k sobě*, prefixu *vy-* předložka *ze* nebo prefixu *pře-* příslovce *znova*.

Právě uvedená skutečnost může myslím vyvolávat přinejmenším následující dvě (v jistém smyslu protichůdné) úvahy: a) poměrně časté preferování zmíněných základových sloves může výrazně snižovat frekvenci užívání příslušných sekundárních imperfektiv, přičemž tato nízká frekvence by mohla být mylně interpretována jako důsledek vlivu hrozícího souvškytu *-ováva-*. Vlastní příčinou je však právě užívání oněch bezpředponových sloves; b) je však také možné se ptát, zda zmíněná základová slovesa nejsou (mnohdy) preferována právě proto, aby nedocházelo ke vzniku *-ováva-*, zda se tedy v těchto případech nakonec přece jen nejedná o projev snahy vyhnout se výskytu řetězce *-ováva-*.

2) myšlenky představené v bodě 1) se nemusejí týkat jen základových sloves – (eventuálním) sekundárním imperfektivům s *-ováva-* mohou konkurovat i jiné jednotky: kupř. namísto *dobudovávat stadion* lze užívat *dokončovat stavbu stadionu*, místo *vyargumentovávat to* je možné volit *podkládat to (pádnými) argumenty*, před *pojmenovávat věci pravými jmény* lze upřednostňovat *dávat jim pravá jména*. I v tomto případě je možné uplatnit úvahy a) a b) z předešlého bodu.

3) je možné, že v případech jako *ubytovat se*, *opotřebovat*, *rozšroubovat* či *zamilovat se* (které nemají základové sloveso schopné vyjadřovat průběh daného děje) převáží potřeba vyjádřit onen průběh nad potřebou vyhnout se sekvenci *-ováva-*. Tato tendence může vést až k tomu, že má sekundární imperfektivum s *-ováva-* takovou frekvenci, že se může zdát, že „hrozba“ *-ováva-* vůbec nepůsobí.

4) myslím, že nelze vyloučit ani to, že se některá bezpředponová slovesa stala skutečnými vidovými protějšky (tzv. nepravými vidovými protějšky – viz s. X) i v důsledku vyhybání se řetězci *-ováva-* [jako kdyby se teď např. začalo za účelem vyjadřování průběhu děje *zazimovat zabradu* užívat konstrukce *zimovat zabradu* namísto *zazimovávat* (byl jsem takového užití svědkem), až by se sloveso *zimovat* stalo uzuálním prostředkem referování k průběhu daného děje].

5) je také možné se ptát, zda se u některých prefigátů s *-ova-* nezačala sekundární imperfektiva objevovat (i) vlivem toho, že existuje uzuální sekundární imperfektivum od jiného (zpravidla frekventovanějšího) prefigátu vytvořeného z téhož základového slovesa. Mohli bychom kupř. uvažovat o tom, že imperfektiva *zpracovávat*, *vypracovávat*, popř. i *rozpracovávat* podporují rozšiřování imperfektiva *dopracovávat* (SYN2010: *zpracovávat* 1970x, *vypracovávat* 210x, *rozpracovávat* 96x; *dopracovávat* 13x.⁶ *projekt byl dopracován souběžně s výstavbou mostu; zdejší ministerstvo práce nyní dopracovává technické náležitosti*). Pokud by tomu tak bylo, jednalo by se o další skutečnost „zastírající“ působení hrozícího souvýskytu *-ováva-*.

2.5 Konkurence jiných jazykových prostředků

Bude třeba zjišťovat, do jaké míry je nepřítváření konkrétních sekundárních imperfektiv způsobováno (i) tím, že už je příslušný význam – neboli průběh či opakování daného děje (zkrátka nedokonavost) – spolehlivě vyjadřován (byť třeba i nutně za pomoci kontextu či konsituace) nějakým(i) jiným(i) jazykovým(i) prostředkem/y, nějakým jiným způsobem, a to způsobem už dlouhou dobu v jazyce obvyklým, uzuálním. Tak je kupř. možné se ptát, zda k perfektivitě tantum řady (mutačních) ingresivních sloves s prefixem *roz-* (*rozbolet* → 0, *rozpršet se* → 0 ...) nepřispívá i to, že je význam „směřování k (jejich) závěrové situaci“ (‘bolet’, ‘pršet’ ...) neproblematicky a často vyjadřován konstrukcí fázové sloveso *začínat* + infinitiv (*začíná mě bolet hlava*, *začíná pršet* ...), nebo zda vidová nepárovost (či silná tendence k ní) terminativ jako *doválčit* → 0, *dosvítit* → 0 ... není též výsledkem užívání konstrukce fázové sloveso *přestávat* + infinitiv (*už se tam prý přestává válčit*, *zářivka přestává svítit* ...). Dále je namístě se ptát, zda např. vidová nepárovost kumulativ jako *natrhat* (**natrhávat*) *dívce kyticí*, *nasbírat* (**nasbírávat*) *houby na smaženici* nebo distributiv jako *pozavírat* (**pozavírávat*) *okna*,

⁶ Z lemmatu VYPRACOVÁVAT nebyly odfiltrovány doklady typu *vypracovávat se v dobrého učitele*.

posbírat (**posbírávat*) *prádlo* není působena i tím, že význam eventuálních sekundárních imperfektiv jsou schopna (byť třeba jen za pomoci kontextu či konsituace) vyjadřovat i (nedokonavá) slovesa, z nichž byla daná aktionsartová perfektiva tantum vytvořena (*trhá dívce kytici, sbírá houby na smažení, před odchodem z bytu zavírá (všechna) okna, maminka před domem sbírá ze šňůry prádlo*).

Samozřejmě je třeba počítat s tím (jak už bylo několikrát naznačeno výše), že v řadě případů nemusí být nevytváření/neužívání sekundárního imperfektiva způsobováno pouze jedním z uvedených faktorů, ale může jich působit i více najednou, a to i nestejnou měrou. Tak kupř. u kumulativ *nalovit*, *našetřit* či *nahromadit* nebo u distributiva *povraždít* jistě nebudeme uvažovat o příčině, kterou jsme výše pojmenovali „morfematická složitost eventuálního sekundárního imperfektiva“, spíše bude namístě zaměřit pozornost na jejich fundující slovesa a zjišťovat, jak často je jich užíváno za účelem vyjadřování průběhu děje označovaného danými perfektivy tantum (*šetřit na dům, vraždit své odpůrce*), u slovesné dvojice *bromadit* → *nahromadit* lze uvažovat i o tzv. nepravé vidové dvojici, a tedy o subsumpčním statusu předpony *na-*. V uvedených případech bude tedy rozhodně třeba prověřit vliv faktoru výše nazvaného „konkurence jazykových prostředků“. Jiná situace však bude např. u sloves *povyhazovat (všechnu) veteš, povysávat (všechno) smetí, poztrácet (všechny) věci* či *pozabíjet (všechna) rukojmí*, kde bude vedle faktoru „konkurence jazykových prostředků“ rozhodně třeba prověřit i faktory formální, přičemž u prvních dvou jednotek jednak faktor „morfematická složitost eventuálního sekundárního imperfektiva“, jednak i faktor „sousedství formálně stejných/podobných segmentů“.

3. HETEROGENNOST JEDNOTLIVÝCH AKTIONSARTOVÝCH SLOVESNÝCH SKUPIN

O řadě aktionsartových slovesných skupin platí, že lze v jejich rámci vydělit jednak podskupinu sloves vidově nepárových (perfektiv tantum), popř. k vidové nepárovosti silně tíhnoucích, jednak také podskupinu sloves s uzuálním, popř. alespoň nikoli neobvyklým, vidovým protějškem (sekundárním imperfektivem). Několik příkladů: Mezi tzv. exhaustivy jsou slovesa jako *umučit, udávit (se), utrápít (se), usoužit (se)* či *uřvat (se)*, k nimž neexistují sekundární imperfektiva (nebo se vyskytnou jen velmi výjimečně): **umučovat, *udavovat (se), *utrapovat (se), *usužovat (se)* či **uřvávat se*. Jsou však i dokonavá exhaustiva, jejichž sekundární imperfektivum není obtížné nacházet: *ubíjet, upalovat (se), upíjet se* (SYN2010: *popravovali je tanzerpaly, šokobušky, ubodávali je, včeli, ubýjeli, zažíva upalovali; tak sedí v parku a upíjejí se k smrti*). Uvnitř množiny ingresivních sloves s předponou *roz-* je jak podmnožina *roz-*

pršet se, rozbolet, rozkřičet se atp. bez (uzuálního) nedokonavého protějšku: *rozpršovat se/rozpršívát se, *rozbolovat/rozbolívát, *rozkřičovat se, tak i podmnožina *rozjet se (autobus), roz(e)běhnout se, rozeznít (se)* či *roztleskat (se)*, jejichž sekundární imperfektiva jsou uzuální: *rozjíždět se, roz(e)bíhat se, rozeznívát (se)* či *roztleskávat (se)* (SYN2010: *vlak se opět rozjíždí; koně se rozbíhali tryskem; věřící rozeznívají zvony; roztleskává obecnostvo*). K tzv. kumulativům jako *nalovit (ryb), natrhat (kyticí), nasbírat (zkušenosti), našetřit (peníze)* atp. se nepřítváří *nalovovat, *natrhávat, *nasbírávat, *našetřovat atp., avšak ke kumulativnímu *načíst (literaturu), naběhat (kilometry)* či *nahrabat (si prachy)* se sekundární imperfektiva přítvářejí: *Náčítám literaturu k diplomce; ... klušu začínající jarem a naběhávám kilometry, které byly určeny pro zimu* (z internetu); *Nahrabává si v politice prachy*.

Právě popsanému jevu by měla být v budoucnu věnována zvláštní pozornost – bude třeba zjistit a popsat příčiny toho, proč některé členy určitého způsobu slovesného děje vidově nepárové jsou, zatímco jiné nikoli. I v tomto případě by samozřejmě měly být prověřovány všechny výše uvedené (v úvahu přicházející) příčiny/faktory, avšak zvláštní ohled by měl být brán i na jev, který je možné označit jako „heterogenost jednotlivých akcionsartových slovesných skupin“ (přičemž na této heterogenosti se vlastně spolupodílí i výše popsaná nejednotnost spočívající v (ne)účasti na vidové korelaci).

Jak už bylo řečeno výše, slovesa zařaditelná k určitému způsobu slovesného děje dosti často nekonstituují jednu naprosto homogenní, jednotlivou množinu. Mezi jednotlivými prvky existují nejrůznější (různé výrazné a podstatné) odlišnosti, na jejichž základě je možné tuto množinu rozdělit na řadu podmnožin. Bude zapotřebí pokusit se vysledovat, zda jsou nějaké výrazné/výraznější korelace mezi některou z těchto podmnožin a výše popsanou podskupinou sloves vidově nepárových či podskupinou sloves s uzuálním sekundárním imperfektivem. Kdyby se ukázalo, že se některá z podmnožin výrazně kryje s podmnožinou imperfektiv tantum (popř. do ní spadá), mohlo by to být signálem toho, že je rys/vlastnost, na jehož základě byla daná podmnožina vydělena, příčinou (či jednou z příčin) vidové nepárovosti příslušných sloves.

3.1 Konkrétní příklady heterogenosti

To, co bylo právě popsáno obecně, je možné konkrétněji naznačit např. na skupině tzv. exhaustiv, ingresiv a terminativ – i tyto způsoby slovesného děje jsou vnitřně rozrůzněné (přičemž níže budou stručně pojednány pouze rozdíly sémantické):

3.1.1 Exhaustiva

Slovesa počítatelná k tomuto způsobu slovesného děje mají význam (zhruba řečeno) ‚likvidace/usmrcení/vyčerpání účastníka děje‘: Některé prvky této množiny vyjadřují (téměř) vždy usmrcení: *utopit, uškrtit, ubodat, upít se, uchlastat se, ufetovat se, udrogovat se, ukouřit se*; některé (takřka) výhradně vyčerpání: *urvat se, uplakat se, ubrečet se, uštěkat se, uchodit se*; a o některých lze tvrdit, že jsou užívány spíše jen hyperboly, nadsázkově: *Vy se jednou udiskutujete/uschůzujete k smrti, Vese-lák se udribluje k smrti, To se upodepisuješ, To bych se uzdravil (kdybych měl pozdravit každého, koho cestou potkám); uhlasovat se, užehlít se, uesemeskovat se*. Mluví zde dosažení vyjadřovaného výsledku děje (usmrcení) nemyslí vážně, nýbrž se jen rozhodl pomocí nadsázky vyjádřit, že děj označovaný základovým slovesem je (bude nebo by byl) vykonáván v přílišné míře. Dokonává exhaustiva lze také lišit podle toho, zda (a jak často) jsou schopna vyjadřovat výsledek jednoho konkrétního děje (*ubít, utopit, uškrtit, ubodat, ukamenovat, upálit*); anebo zda vyjadřují (téměř) výhradně výsledek děje neaktuálního (*upít se, ufetovat se, utrá-pit*). Na základě dalších kritérií by bylo možné provádět další dělení exhaustivní množiny.

3.1.2 Ingresiva

Jde o slovesa s významem ‚nastání děje‘ vyjadřovaného základovým slovesem: *pršet* → *rozpršet se, vyprávět* → *rozvyprávět se, hovořit* → *roz-hovořit se; rozkecat se, rozplakat (se), rozbrečet (se), rozeznít (se), rozkřičet se, rozdrnčet se, rozhlabolit se, rozbzučet se, rozštěkat se, rozkašlat se, rozbušit se, rozjet (se), rozejít se, rozletět se, rozsedět se, rozpít se*. Některé členy této skupiny vyjadřují velmi často opravdu jen prosté nastání příslušného děje: *Chlapec se rozplakal, Vašík se rozbřečel, Vlak se rozjel, Zvonek se rozklínkal* (‚začal plakat/brečet/klínkat‘); některé vyjadřují velmi často spíše nastání daného děje ve velké míře nebo zvýšení jeho intenzity: *To se nám ale rozpršelo, Nějak se rozkašlal, Plamínek se rozhořel v plamen* (‚začal(o) hodně pršet/kašlat/hořet‘); a v některých případech jde vždy jen o velkou míru: *V poslední době jsem se nějak rozpil, Nějak jsem se tu rozseděl*. S významem ‚nastání děje‘ souvisí též význam ‚připravit se na vykonávání děje‘ označovaného fundujícím slovesem: *roze-zpívat se, rozebrát se, rozmluvit se* (před vystoupením), *rozchytat se, rozbruslit se, rozpínkat se* (před utkáním).

3.1.3 Terminativa

Závěrečnou fází, skončení děje vyjadřují slovesa s prefixem *do-*; nazývají se končící, terminativní: *dopsat, domluvit, dovařit, docvičit, do-brát, dozpívat, dočíst, dojít* atp. Uvnitř této slovesné skupiny lze rozlišit dva základní významy: jednak prosté skončení děje, aniž by se hovořilo

o dosažení nějakého výsledku: *Čas vypršel, dopište, Pecháčová vybere písemné práce; Dočti! Budu dávat na stůl*; jednak skončení děje dosažením (kýženého) výsledku: *Až dovařím polévku, zavolám vás k obědu; Kdy to dopíšete? Už bychom to potřebovali publikovat.*

Je zřejmé, že byl tento text koncipován spíše jen jako náčrt projektu, který by mohl být v budoucnu realizován. Zformuloval jsem v něm pět možných příčin neexistence aktionsartových sekundárních imperfektiv a také řadu argumentů svědčících o tom, že jde (většinou) o příčiny skutečné, o faktory s reálným vlivem. Uvedený seznam příčin určitě není vyčerpávající – jistě ho bude třeba rozšířit (lze např. uvažovat o faktoru pojmenovatelném „jazyková ekonomie“). Snažil jsem se též alespoň naznačit postup zjišťování míry vlivu jednotlivých příčin u konkrétních sloves a slovesných skupin a upozornil jsem na řadu úskalí, která budou toto zjišťování provázet.

II

K otázce (ne)existence akuzativního *se* v současné češtině⁷

Jednou z velkých prací Bohuslava Havránka, od jehož narození uplynulo 120 let, jsou *Genera verbi v slovanských jazycích, sv. I, II* (1928, 1937). Autor se v nich vyjadřuje i k otázce (ne)existence akuzativního, objektového *se* v českém jazyce. Jelikož jsem o této problematice také dosti přemýšlel, zvolil jsem ji jako téma svého příspěvku. V čase, který jsem měl k dispozici, se mi však nepodařilo dopromyslet a zformulovat svůj ucelený a komplexní pohled na danou věc, a tak jsem se rozhodl přispět do dosavadního diskurzu o této otázce alespoň textem, který má (především) povahu několika poznámek a komentářů k některým argumentům uváděným ve prospěch či v neprospěch tvrzení, že v současné češtině existuje akuzativní reflexivum *se* plnící funkci objektového komplementu.

1. ZÁKLADNÍ UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY

Nejen v bohemistické literatuře byl (a stále ještě je)⁸ rozšířen názor, že (právě) *ta se a si*, která jsou substituovatelná příklonnými (krátkými, nepřízvučnými) zájmennými tvary *tě, ho, ti a mu* a delšími (silnějšími, přízvučnými) tvary *sebe a sobě*, lze pokládat za zájmenné pádové tvary a že jim lze přisuzovat platnost větných členů (*Zkritizoval se – Zkritizoval tě, Zkritizoval ho, Sebe zkritizoval, k ostatním byl velkorysý; Napsal si odměny – Napsal ti odměny, Napsal mu odměny, Sobě odměny napsal, na ostatní se vykašlal*).⁹

Bývá však uváděna také skutečnost, která adekvátnost právě představeného pojetí (alespoň pokud jde o *se*) dosti zpochybňuje. Tou sku-

⁷ Tento text vyšel v časopise *Bohemica Olomucensia* (4/2013), který částí svých příspěvků připomněl 120. výročí narození Bohuslava Havránka. Jedním z nich byl i tento můj text. Do této publikace jej umísťuji v takřka nezměněné podobě; avšak přidávám k němu ještě poměrně rozsáhlý dodatek.

⁸ I když už přece jen o poznání méně.

⁹ Jen upozorňuji na to, že příliš mechanické aplikování tohoto testu by mohlo vést k nesprávným závěrům: Mějme např. souvětí *Neboj, vrátím se ti z té cesty v pořádku*. I když je možné kupř. *Neboj, vrátím ti ho po víkendů v pořádku* (říká otec matce o synovi, kterého má soudem přiděleného k víkendovým stykům) nebo *Neboj, po víkendů tě mamince vrátím*, anebo i *Sebe (svou fotku) ti klidně vrátím, ale tebe (tvou fotku) si nechám na památku*, přesto by evidentně nebylo namístě uvažovat o *se* prvního souvětí jako o akuzativu.

tečnosti je nekongruentnost doplňkového adjektiva s rozvíjeným akuzativním *se* (*Umyla ho celého*, ale *Umyl se celý*, nikoli **Umyl se celého*; *Namalovala ho příliš tlustého*, ale *Namaloval se příliš tlustý*, nikoli **Namaloval se příliš tlustého*).

Detailní zformulování příčiny toho, proč jsou adjektivní nominativy ve větách jako *Namaloval se příliš tlustý* nebo *Vidíš se tam* (v tom zrcadle) *celá?* považovány za silný argument proti akuzativnímu, větněčlenskému a zájmennému statusu reflexiva *se*: Stejně věty obsahující místo *se* příklonné tvary *tě* nebo *ho* mají příslušná adjektiva v akuzativu: *Namaloval tě příliš tlustého*, *Namaloval ho příliš tlustého* ... Tato adjektiva mají za úkol sémanticky determinovat patiens, a proto jsou syntakticky dominována tím výrazem, který patiens vyjadřuje; patiens je vyjádřen příklonkami *tě* a *ho*, tedy akuzativy osobního zájmena – příslušná adjektiva proto rozvíjejí právě tyto výrazy, právě na nich jsou syntakticky závislá; a poněvadž jde o rozvíjení jmenného výrazu přidáním jménem, je uplatněn princip kongruence: rozvíjené zájmeno je v akuzativu, a tak je v akuzativu i rozvíjející adjektivum. Adjektivum *tlustý* ve větě *Namaloval se příliš tlustý* má také funkci sémanticky determinovat patiens. Kdyby tedy bylo reflexivum *se* akuzativem zájmena ve funkci objektového komplementu, mělo by na něm být adjektivum syntakticky závislé, a mělo by se s ním shodovat v pádu. Jelikož k tomu nedochází, je zpochybněna akuzativnost, zájmennost a větněčlenská platnost reflexiva *se*.

K uvedenému typu pádové nekongruence větného členu s reflexivem *se* přidávám ještě dva další: 1) *jako* + substantivum v nominativu (*Už se viděl jako prezident Spojených států*, *Napsal se do sestavy jako kapitán*); 2) *jako* + adjektivum v nominativu (*Uvidíš se tam* (na té fotce) *jako ještě hodně malá*).

2. K NESHODĚ DOPLŇKU S REFLEXIVEM

Tuto skutečnost registruje ve svých textech řada autorů: Havránek (1928), Kopečný (1954), Komárek (1986, 2001), Karlík (1999, 2000), Oliva (2000, 2001), Panevová (2001) nebo Hudousková (2009). Všichni jmenovaní autoři považují neshodu doplňku za závažný argument proti akuzativnosti *se*, rozhodně se však neshodují v odpovědi na otázku obsaženou v názvu tohoto článku. První dva autoři (starších studií) počítají ještě i s takovými krátkými reflexivy, s nimiž se doplňková adjektiva shodují:¹⁰ Havránek: „V dnešní češtině [...] jest kongruence s reflexivním *se*

¹⁰ Je zajímavé, že také někteří moji respondenti - vedle toho, že uznali noremnost (a vyšší frekvenci) nominativních doplňků - nepovažovali věty jako *Namaloval se tlustýho* za nemožné či nepřijatelné.

možná jen v řídkých případech, kde jest *se* reálným předmětem slovesného děje a znamená věcně ne subjekt sám, ale jeho obraz, dvojníka a pod.“ (s. 160); Kopečný: „Lze říci, že kdykoliv mluvčí plně rozkládá představu mezi děj a reálný, skutečně citěný předmět, že tím více shodu doplňkového adjektiva s akusativem *se* vyvolává. Čím víc se cítí skutečná akusativnost a předmětovost zájmena *se*, tím víc je nasnadě akusativní tvar doplňku; možnost akusativního tvaru doplňku je tak měřítkem skutečně předmětového pojetí reflexiva *se*.“ (s. 237). Karlík, Oliva a Hudoušková pokládají *se* ve všech případech za morfém (popř. partikuli), Komárek nechává tuto otázku nadále otevřenou a Panevová trvá na akusativní a objektové platnosti reflexiva *se*.

Všimnu si nyní argumentace J. Panevové (2001), kterou nabízí v reakci na Olivu (2000); ocituji ji zde celou:

„Nejpodstatnějším z [...] argumentů je rozdílný vliv silné a slabé podoby reflexiva na shodu doplňku, viz příklady (5a), (5b) na pozadí příkladu (5c):

(5a) *Umyl se celý/Ona se umyla celá.*

(5b) *Umyl sebe celého/*Umyl se celého.*

(5c) *Umyl tě celého/*Umyl tě celý.*

Ve větě (5a) se tedy podle Olivy nemůže doplněk shodovat s předmětem, protože v ní žádný předmět není, a jde tedy nutně o shodu doplňku s podmětem. Z hlediska těchto úvah je to jistě argument závažný. Domníváme se však na základě příkladů citovaných Havránkem (1928, s. 160: *viděl se obuta* (Rais), *viděl se tam namalovanýho s věncem vuřtů, udělal se tlustýho*), že se nominativ dostal do této pozice atrakcí, která je umožněna jeho sémanticky nedistinktivní pozicí. V našem pojetí je objekt v (5a) vyjádřen slabým tvarem reflexiva, které je koreferenční se subjektem. Sémanticky distinktivní platnost má tam, kde jsou přítomny dvě různé entity, s nimiž se doplněk může shodovat, jako je tomu např. v (6a) a (6b):

(6a) *Viděl tě opilý*

(6b) *Viděl tě opilého*“ (s. 83n.).

Z této pasáže je zřejmé, že si autorka (myslím, že jako jediná) položila velmi zajímavou otázku, kterou však ve svém textu sama explicitně neformuluje – proto se teď pokusím její znění rekonstruovat: Není možné, že je *se* ve větách jako *Vidí se tam celá* přece jen akusativem zvrátěného zájmena, třebaže se s ním doplňkové adjektivum neshoduje v pádu, a svým nominativem se syntakticky hlásí k podmětu? Co by mohlo být příčinou tohoto jevu?

Chápu-li autorčinu argumentaci správně, spatřuje tuto příčinu (především) v tom, že reflexivum a subjekt referují k téže entitě. Pokusím se nyní vyjádřit tuto myšlenku podrobněji:

Mějme kupř. tuto větu (tyto věty): *Poznal ho jako mladý profesor / mladého profesora*. V tomto případě je velmi důležité, který pád konstrukci *jako* + substantivum přidělíme, protože podle toho vnímatel přisoudí příslušný atribut¹¹ (být profesorem) jedné, anebo druhé osobě, buď osobě odpovídající agentu, anebo osobě odpovídající pacientu¹², poznavšímu, anebo poznanému. Mějme nyní tuto větu: *Už se viděl jako prezident republiky*. Reflexivum signalizuje totožnost agentu a pacientu, vidící a viděný jsou tatáž osoba, tudíž nehrozí nebezpečí, že by mohl vnímatel přisoudit příslušný atribut (být prezidentem) nesprávné entitě. Proto může být doplněk¹³ realizován vždy stejnou, nominativní, pádovou formou. Právě popsané může být příčinou toho, že: ačkoliv je se akuzativ ve funkci objektového komplementu, doplněk se formálně syntakticky vztahuje k subjektu.

Tato myšlenka jistě není neopodstatněná, domnívám se však, že lze její váhu (a tím i váhu argumentace J. Panevové) významně oslabit. Uvedu dvě skutečnosti, které mě vedou k pochybnostem o výstižnosti autorčiny argumentace:

1) Pro delší tvar *sebe*, o jehož akuzativnosti a větněčlenské platnosti se nepochybuje, je také charakteristická koreference se subjektem, přesto však u něj nepozorujeme ani slabou tendenci k tomu, co se (takřka?) bezvýjimečně děje u krátkého *se*: důsledně *Vidí se tam celá*, a nikoli **Vidí se tam celou* vs. důsledně *Sebe tam vidí celou*, a nikoli **Sebe tam vidí celá*.

2) Také u krátkého *se* by mohlo mít sémanticky distinktivní platnost rozlišování mezi nominativní a akuzativní formou doplňku: *(Na)kreslil se opilý* = *Když se kreslil, byl opilý* vs. **(Na)kreslil se opilého* = *Nakreslil obrázek, na kterém je opilý*; *Napsal se na soupisku jako kapitán* = *Napsal se tam, protože je kapitán / z pozice kapitána* vs. **Napsal se na soupisku jako kapitána* = *Napsal se tam a přisoudil si tam roli kapitána*. I když by tedy rozlišování mezi nominativním a akuzativním doplňkem mohlo mít schopnost lišit význam výpovědi, užívá se (téměř?)¹⁴ výhradně nominativu.

¹¹ Samozřejmě tu nemám na mysli atribut ve větněčlenském slova smyslu.

¹² Teď nejde o to, zda je termínů „agens“ a „patiens“ užito/užíváno přiléhavě.

¹³ Pro jistotu ještě dodávám, že pro tuto studii není důležité, zda je v ní termínů „doplněk“ užíváno zcela náležitě.

¹⁴ Proč jsem tu použil formulace „(téměř?) výhradně“ a o něco výše „(takřka?) bezvýjimečně“: souvisí to s tím, co jsem napsal v poznámce č. 10. A dodávám, že ani mé jazykové povědomí nevyklučuje tuto potencialitu.

Důsledné uplatňování akuzativu u *sebe* a (naopak) důsledné uplatňování nominativu u *se* podle mě zpochybňuje hypotézu o koreferenci jako příčině neshody doplňku s reflexivem *se* (při zachování jeho akuzativnosti); skutečnosti uvedené v bodech 1) a 2) spíše znovu staví do popředí hypotézu (popř. interpretaci) původní, tedy: *Sebe* je akuzativ s větňčlenskou funkcí, a proto se s ním doplněk důsledně shoduje, *se* není pádový tvar s funkcí větňého členu, a proto se doplněk důsledně shoduje se subjektem.

3. OTÁZKA EXISTENCE GENITIVNÍHO SE

Oliva zařadil do své argumentace proti akuzativnosti *se* (zdánlivě paradoxně) i velmi zajímavý (a rozhodně relevantní) pokus o zpochybnění platnosti známého tvrzení o neexistenci genitivního *se* v současné češtině. Tvrdí, že můžeme-li na základě srovnání vět *Myla děti* a *Myla se* soudit o *se* druhé věty, že je to akuzativ zvratného zájmena, můžeme také (analogicky) na základě konfrontace syntagmat *mytí dětí* a *mytí se* soudit o *se* druhého syntagmatu, že jde o genitiv zvratného zájmena (viz Oliva 2001, s. 202 nebo i Oliva 2000, s. 170). Problém je však v tom, že tato úvaha dostatečně nerespektuje podmínky/kritéria výše uvedeného testu, podle něhož je namíste uvažovat o akuzativnosti pouze tehdy, je-li *se* substituovatelné nepřízvučnými formami *tě* a *ho* a přízvučným reflexivem *sebe*. Při úvahách o existenci *se* genitivního by tedy měly být (analogicky) respektovány tytéž podmínky – např. pro větu *Kritizoval se* má smysl klást otázku zájmenné, akuzativní a objektové platnosti *se*, poněvadž jsou možné věty *Kritizoval tě*, *Kritizoval ho* a *Kritizoval sebe*; spojení jako *kritizování se*, *upřednostňování se* či *chválení se* však nejsou nahraditelná spojeními **kritizování ho*, **kritizování tě*, **upřednostňování ho* atd., a tudíž nejsou splněny podmínky uvedeného testu. Na to upozorňuje i Komárek (2001), když píše: „Paralelnost spojení *mytí dětí* [...] a *mytí se* (??), jež klade otázku existence enklitického genitivního tvaru *se*, je pouze teoretická – neexistuje např. ani věta *mytí tě // tebe zdržuje matku*.“ (s. 208).

Panevová (2001) komentuje Olivův argument následovně: „Tímto příkladem a tvrzením, které z něj logicky plyne, poukázal Oliva skutečně na jistou nekonsistenci, která ovšem může vést jak k hypotéze jím zastávané (částice je nesklonná), tak i k hypotéze, zda u *se* nedošlo k morfológickému synkretismu Gen/Akuz, jaký známe z paradigmatu životných maskulin.“ (s. 83). I v tomto případě tedy Panevová uznává relevantnost, závažnost Olivovy argumentace proti akuzativnosti *se*, a i v tomto případě se snaží nalézt (proti)argument, v důsledku něhož by nebylo nutné přijmout závěr, že akuzativní *se* v dnešní češtině neexistuje. Prozatím poznamenám k Panevové argumentaci dvě věci: 1) Měl-li bych uvažovat o analogickém vzniku pádového synkretizmu u *se*, hledal bych

jeho zdroj/základ/stimul spíše u reflexiva *sebe* než u životných maskulin (akuz. *sebe* – gen. *sebe*), tedy u prostředku, který má k *se* v systému jazyka blíže, který s ním má více společných rysů; 2) Nezdá se mi pravděpodobné, že by u *se* mělo dojít ke vzniku genitivního tvaru za účelem rozvíjení verbálních substantiv, zatímco existující genitivy *tě* a *ho* (*Bojím se tě*, *Bojím se ho*, *Bojím se matky*) by se v této funkci neuplatňovaly (*zhodnocení se* vs. **zhodnocení tě*, **zhodnocení ho*).

Olivovy příklady, syntagmata jako *vychvalování se*, tedy výše formulovanému testu nevyhovují, podařilo se mi však najít i takové konstrukce, které jeho podmínky splňují: *Už se mam plný zuby*, *Už se mam vážně dost* (jako *Už tě* (gen.) *mam plný zuby*, *Už ho* (gen.) *mam plný zuby*, *Už mam ty holky* (gen.) *plný zuby*, *Hlavně sebe* (gen.) *už mam plný zuby*, *ostatní mi nevadí*). Pouze v takovýchto případech má podle mého názoru smysl klást otázku existence genitivního *se* v češtině.

V závěru tohoto oddílu se vyjádřím ještě k jednomu Olivovu argumentu, úzce souvisejícímu s jeho pokusem o zpochybnění platnosti tvrzení o neexistenci genitivního *se*. V domnění, že prokázal existenci genitivního *se*¹⁵, pokouší se autor zformulovat příčinu/příčiny negramatičnosti následujících dvou vět: 1. **Bál se se*; 2. **Chce se snad někdo bát se?*. Píše toto: „Negramatičnost příkladů (9)(b), (d)¹⁶ je triviálním důsledkem toho, že *se* je (samostatný) morfém, který se nemůže u jednoho tvaru slovesa vyskytovat dvakrát, a to ani v případě, kdy by oba výskyty měly různé funkce. Příklad (9)(d), který ilustruje situaci, kdy by jedno *se* „vyšplhalo“ k nadřazenému slovesu, je uveden proto, aby bylo zřejmé, že negramatičnost (9)(b) není dána pouze opakováním dvou klitických reflexiv v jedné klitické skupině.“ (Oliva 2001, s. 205). Toto autorovo dokazování je však podle mě chybné, a to z následujícího důvodu: Případně druhé *se* (genitivní) by v uvedené pozici stát nemohlo (i kdyby prokazatelně existovalo)¹⁷, protože v ní nemohou stát ani formy *tě* a *ho*: nejsou možné věty **Chce se snad někdo bát tě?*, **Chce se snad někdo bát ho?* ani věty **Chce tě snad někdo bát se?* a **Chce ho snad někdo bát se?*. Náležitě je *Chce se tě snad někdo bát?* a *Chce se ho snad někdo bát?*. Druhá věta by tedy (v tomto případě) měla mít podobu **Chce se se snad někdo*

¹⁵ Užívám tu této formulace, i když je z Olivových textů zcela zřejmé, že neuznává existenci ani *se* genitivního, ani akuzativního.

¹⁶ (9)(b) je věta **Bál se se* a (9)(d) je věta **Chce se snad někdo bát se?*.

¹⁷ Nyní odhlížím od toho, že jsem ukázal, že ve výjimečných případech se vyskytuje i takové *se*, které splňuje podmínky testu, který by měl prověřovat, zda je či není určité *se* pádovým tvarem (*Už se mam plný zuby*).

bát?, a obě klitika by se tak opět dostala k sobě, bezprostředně vedle sebe, do jedné klitické skupiny.

4. REFLEXIVUM SE VE SPOJENÍ S PŘÍKLONKAMI *TI, MU* A *MI*

V tomto oddíle upozorním na jeden jev, který lze podle mého názoru připočítat k argumentům hovořícím proti tvrzení, že má dnešní čeština akuzativní *se* s funkcí objektového komplementu. Také tento argument je založen na srovnání forem *tě* a *ho* s formou *se*, respektive na zjištění odlišného chování *tě* a *ho* oproti reflexivnímu *se*; v tomto případě však nepůjde o záležitost kongruenční, nýbrž slovoslednou.

Mějme následující věty:

Nakreslila ti ho do památníku (dat. akuz.)
Nakreslila mu tě do památníku (dat. akuz.)
Nakreslila mu ho do památníku (dat. akuz.)
Nakreslila mi tě do památníku (dat. akuz.)
Nakreslila mi ho do památníku (dat. akuz.)

ALE

Nakreslila se ti do památníku (akuz.? dat.)
Nakreslila se mu do památníku (akuz.? dat.)
Nakreslila se mi do památníku (akuz.? dat.)

nebo

Popsal ti ho dostatečně (dat. akuz.)
Popsal mu tě dostatečně (dat. akuz.)
Popsal mu ho dostatečně (dat. akuz.)
Popsal mi tě dostatečně (dat. akuz.)
Popsal mi ho dostatečně (dat. akuz.)

ALE

Popsal se ti dostatečně (akuz.? dat.)
Popsal se mu dostatečně (akuz.? dat.)
Popsal se mi dostatečně (akuz.? dat.)

V těchto větách se akuzativy *tě* a *ho* a reflexivum *se* kombinují s příklonnými dativy *ti*, *mu* a *mi*. Příklonky tu musejí stát bezprostředně vedle sebe. Akuzativy *tě* a *ho* stojí vždy za dativy *ti*, *mu* a *mi*, kdežto reflexivum *se* je vždy v prepozici. Pak se ovšem nabízí následující úvaha: Kdyby v těchto (a jim podobných) případech bylo *se* akuzativem, mělo by stát (tak jako akuzativy *tě* a *ho*) v postpozici – to, že tomu tak není,

zpochybňuje akuzativní status reflexiva *se*. Mohla by být vnesena námitka, že toto postavení reflexiva není nijak zvláštní, neobvyklé: *Směje se ti, Zdá se mu, Vrací se mi z cesty, Ztrácí se ti před očima*. Právě to je však podstatou tohoto argumentu – myslím, že pochybnost o akuzativním a větněčlenském statusu *se* ve větách typu *Nakreslil se mu do památníku* (tedy *se* nahraditelného *sebe, tě* a *ho*) vzbuzuje právě ta skutečnost, že se tu reflexivum nechová jako příklonné akuzativy *tě* a *ho*, nýbrž jako *ta se*, u nichž o akuzativnosti vůbec neuvažujeme.¹⁸

5. KE STANOVISKU P. KARLÍKA

Mezi autory zastávajícími názor, že současná čeština akuzativní *se* nemá, zaujímá nejvyhraněnější stanovisko P. Karlík – nejen že nepovažuje krátké reflexivum za pádový tvar, ale ani klitika *tě* a *ho* nepokládá za prototypické pádové formy, shledává je u nich i některé vlastnosti afixální:

„Je, jak známo, nepochybné, že krátké/slabé tvary osobních zájmen nereflexivních i reflexivních jsou klitika, ale rozdíl mezi krátkými/slabými a dlouhými/silnými tvary se netýká jen přízvučnosti a slovosledu, ale i morfosyntaxe, srov. např. Esvan (1989, 1997); o tom, že mají jakožto klitika vlastnosti, jaké mají morfémy povahy afixů, svědčí kontrast s příslušnými tvary dlouhými/silnými, které mají povahu NP, využívající známý test koordinace (**Holí se a Pavla*, **Holí ho a Pavla* × *Holí sebe a Pavla*, *Holí jeho a Pavla*) a nemožnost jejich samostatného užití: *Kohos holil?* – **Ho* / **Se* × *Kohos holil?* – *Jeho* / *Sebe*. Nelze proto k nim ani připojit vztažnou větu: **Fandil mu, kterého pokládal za nejlépe připraveného* × *Fandil jemu, kterého pokládal za nejlépe připraveného*. Celou věc je však nutné interpretovat nikoli dichotomicky, nýbrž graduálně: krátké tvary reflexivních osobních zájmen jsou více morfémy (afixy typu *mobile*) než krátké tvary zájmen nereflexivních. Dokazuje to známý Havránek (1928, s. 140) test, byť navržený a použitý s trochu jiným cílem, využívající shody s kopredikátem: *Petr se umyl celý* (*se* je morfém s povahou afixů – tvoří se jím médium, proto shoda kopredikátu s NP v Nom) × *Petr umyl sebe celého* (*sebe* je NP v Ak, proto shoda kopredikátu s NP v Ak) – *Petr ho umyl celého* (morfémová povaha *ho* je slabší než *se*, proto

¹⁸ Už Havránek (1928, s. 152n.) uvádí tento jev jako signál pozbytování pádovosti; já zde upozorňuji na to, že se dnes týká i všech těch *se*, která splňují podmínky výše uvedeného testu (samozřejmě s výjimkou sloves, která se nepojí s dativem, jako třeba **Vidím někoho/něco někomu/něčemu*).

shoda kopredikátu s Ak); srov. také Oliva (2000) a Karlík (1999).“ (Karlík 2000, s. 173n.).¹⁹

Autor správně poukazuje na to, že také formy *tě* a *ho* postrádají některé vlastnosti, které jsou u (akuzativních) pádových tvarů obvyklé (k uvedeným můžeme připočítat i nespojování s předložkami, např. **Vidí na tě/ho/se*²⁰); navržené graduální pojetí vztahu mezi *tě*, *ho* a *se* pokládám za opodstatněné. Pokusím se teď se zřením k tomuto pojetí interpretovat jednu výše diskutovanou skutečnost, a to stále častější výskyt konstrukcí typu *upřednostňování se*, a naopak neuzívání, popř. jen velmi sporadické užití,²¹ konstrukcí typu *upřednostňování tě/ho*. Panevová nabízí hypotézu (analogického) vzniku genitivního tvaru *se*, avšak: Krátké reflexivum dlouhodobě ztrácelo vlastnosti typické pro pádové tvary (spojování s předložkami, shodu s doplňkem aj.), a tím přestávalo být pádem; nepovažují proto za pravděpodobné, že by konstrukce jako *pobavenění se* byly projevem obratu v tomto směřování, spíše je myslím nasnadě se ptát, zda se nejedná o další projev oné dlouhotrvající tendence. Nabízí se podle mě toto vysvětlení: Spojení jako *kritizovat se*, *upřednostňovat se* nejsou rozčlenitelná na infinitiv a jeho objekt, jejich *se*

¹⁹ V Karlík (1999) je představen (a argumenty podložen) pouze názor, že žádná *se* není akuzativ, o povaze *tě* a *ho* se tu nehovoří.

²⁰ Nepřekvapilo by mě, kdyby teď některý čtenář na okamžik zapochyboval o náležitosti použití hvězdičky. Odhaduji, že by to mohlo být způsobeno jeho zkušeností s texty staršího data: Uvedme třeba z Jiráskova *Proti všem* souvětí *A když kýchaje se odmlčel, pozvedla novicka hlavu, pohlédla plaše před se do kraje a zeptala se mdle ...* nebo ze Sládkovy básně *Ukolébavka strofu Špi, synáčku, spi, / bezky se ti sni, – / já se budu na tě dívat, / ptáčekové ti budou zpívat / v naší jabloni* anebo první polovinu třetí sloky dodnes zpívané písně *Narodil se Kristus Pán: Člověčenství naše, / veselme se, / ráčil vzítí na se, / radujme se.*

²¹ Dnes, v době internetu, kdy je (nejen) písemně fixováno obrovské množství textů (i těch formulovaných bez přípravy a bez jakékoli následné korekce), je dohledatelné i to, o čem bychom dříve asi bez zaváhání prohlásili, že to neexistuje; to platí i o spojení verbální substantivum + *tě/ho* (doklady z internetu: *K vyvyšování ho nad ostatní není žádný důvod; Za b) bych se měla mírnit v tom chválení tě, protože po tom už bych...*).

není pádovým tvarem, akuzativem, nýbrž morfémem, těsně spojeným se svým slovesem, proto si ho může sloveso podržet i po transpozici ve verbální substantivum; *tě a ho* jsou méně morfémy, vykazují i rysy pádových tvarů, akuzativů (shoda s doplňkem), a proto se nevyskytují ve spojení s verbálními substantivy, leda snad jen velmi výjimečně.²²

Vzhledem k tomu, kolik bylo dosud zaznamenáno skutečností hovořících proti akuzativnosti *se* a vzhledem k tomu, kolik námitek lze vznášet proti argumentům obhajujícím pádový status *se* (u mě viz poznámky k argumentaci J. Panevové), považuji tvrzení o existenci akuzativního *se* v současné češtině za těžší udržitelné.

Dodatek

Při promyšlení otázky statusu reflexivního *se* jsem zformuloval (resp. většinou spíše jen načrtl) mnoho nejrůznějších úvah, přičemž početnou řadu z nich jsem do připravované studie nezahrnul; buď proto, že se mi nejevily jako argumentačně dosti silné, anebo i proto, že jsem je nestačil dotáhnout. Nakonec jsem se rozhodl některé z nich přece jen uveřejnit alespoň v této publikaci, neboť se domnívám, že by pro toho, kdo by se případně danou problematikou v budoucnu zabýval, nemusely být neúčinné. Jednotlivé úvahy už jsem nijak nedomyšlel, nedopracovával, pouze jsem se je snažil pro potřeby zveřejnění alespoň trochu formuláčně „učesat“. Je jich jedenáct: prvních pět reaguje na prostudované texty (konkrétně na Olivu 2001 a Hudouskovou 2009), dalších šest vychází z nastudované literatury a do značné míry vypovídá o postupu, který jsem uplatňoval při zodpovídání otázky zformulované v názvu kapitoly – přestože jsem byl už před samotným psaním výše představené studie více méně přesvědčen o neakuzativnosti *se*, snažil jsem se najít co nejvíce skutečností, které by snad mohly být považovány za protiargumenty k tomuto stanovisku.

1. ÚVAHA (K (ne)existenci genitivního *se*)

Položil jsem si otázku, jak by se dalo postupovat při zjišťování toho, má-li čeština takové *se*, o němž bychom mohli uvažovat jako o genitivním za týchž podmínek, za nichž má smysl klást otázku *se* akuzativního?:

²² Důvody proč nepovažovat *se* v syntagmatech jako *malování se* za genitiv nabízí (z pozic transformační generativní gramatiky) L. Veselovská (2001, s. 23). V *Mluvnici češtiny 2 se*, pokud jde o spojení verbální substantivum + *se*, dočteme toto: „VS se liší od jiných typů dějových substantiv tím, že si mohou při transpozici reflexivního slovesa v substantivum zachovat reflexivní zájmeno *se* (řídce i *si*). To pak zaujímá neměnnou pozici těsně za VS a nabývá vlastně funkce volného slovotvorného formantu.“ (s. 140).

Bylo by zapotřebí najít dostatečný počet nereflexivních sloves, která mají na pravé straně gramatického větného vzorce symbol S_{gen} . Pokud by byla tato slovesa doplnitelná genitivními tvary *tě* a *ho* a genitivem *sebe*, ale nebyla by doplnitelná reflexivem *se*, mohli bychom pokládat za velmi pravděpodobné, že genitivní *se* neexistuje.

Shromáždil jsem např. tato nereflexivní slovesa s genitivní valencí: *Nakonec jsem přece jenom dosáhl svého cíle* (gen.), *Docílil jen toho* (gen.), *že se všem zprotivil*, *Ve svém oboru došel uznání* (gen.) *mnoha odborníků*, *Pacient vyčkal příchodu* (gen.) *sestry*, *Musel zanechat kouření* (gen.) *a konzumování alkoholických nápojů*, *Nech už toho věčného obviňování* (gen.), *Využili jsme výhod* (gen.), *kteřé nám poskytl náš podnik*, *Nezneužívej mé dobroty* (gen.), *Pozbyl matky* (gen.) *své i otce svého*, *Dbejte osobní bezpečnosti* (gen.).

Není možné říkat třeba **Dosáhl jsem tě*²³, **Docílil jsem tě*, **Docílil jsi sebe*, **Došel tě* (gen.), **Došel sebe* (gen.), **Zanechám tě* (gen.), **Zneužil jsem tě* (gen.), *Vyčkal jsem ho* (gen.) atp. Myslím, že zde hraje roli (také) to, že se uvedená slovesa „vzpírají“ spojování se jmény označujícími osoby (*docílit něčeho / *někoho*, *Vyčkal příchodu té ženy / *Vyčkal té ženy*, *Dosáhl věhlasu svého učitele / *(popř. ?)Dosáhl svého učitele*, *Zanech kontaktů s tou ženou / *(popř. ?)Zanech té ženy* atp.) – proto se také „vzpírají“ spojování s osobními zájmeny. Uvedená slovesa neumožňují ověřit (ne)existenci genitivního *se* výše popsaným způsobem.

2. ÚVAHA (K příčinám negramatičnosti vět typu *Bál se se, *Vážil si se)

Při hledání příčin negramatičnosti věty **Bál se se* je podle mě třeba postupovat jinak, než jak to činí Oliva na straně 205.

Lze myslím dokázat, že by byla negramatická, i kdyby existovalo genitivní *se*. Věty jako **Představil si se* (či **Představil se si?*; *ve funkci prezidenta*), **Namaloval si se* (či **Namaloval se si?*), **Líbí se si* a **Smál se si* jsou negramatické, ačkoliv existují *se* a *si*, u nichž má smysl uvažovat o akuzativnosti, resp. dativnosti.²⁴ Z toho plyne, že by věty jako **Bál se se* nebo **Zbavil se se* byly nepřípustné, i kdyby genitivní *se* prokazatelně existovalo.

²³ Leda snad jen aktualizovaná vyjádření typu *Konečně jsem tě dosáhl, můj vy-
sněný cíli* atp.

²⁴ Věty *Představil si tě/ho/sebe*, *Namaloval si tě/ho/sebe* a *Líbí se ti/mu/sobě* jsou samozřejmě možné.

K otázce (jíž se Oliva dotkl), zda je příčinou negramatičnosti vět jako **Namaloval si se*, **Představil si se* atp. přítomnost „dvou klitických reflexiv v jedné klitické skupině“ (s. 205) a/nebo příslušnost dvou příklonných reflexiv k témuž slovesu, řeknu pouze toto: 1. Zvláště v mluveném projevu nejsou myslím nepřipustné konstrukce jako *Bát se si zakazují*, *Opít se si nedovolím* atp. Uznáme-li přípustnost takovýchto konstrukcí, potom platí, že bezprostřední sousedství dvou reflexivních klitik patřících k různým slovesům není zcela vyloučeno; 2. V češtině existuje silná tendence omezovat počet reflexivních klitik v jedné větě, a to i tehdy, jedná-li se o reflexiva, která patří k různým slovesům a která by mohla být ve větě umístěna odděleně: *Rozhodl se vydat policii* spíše než *?Rozhodl se vydat se policii* (*Rozhodl se vydat tě policii* a *Rozhodl se vydat ho policii* je možné, spolu s *Rozhodl se tě vydat policii* a *Rozhodl se ho vydat policii*).

Na otázku, zda je negramatičnost vět typu **Namaloval si se* způsobována pouze výskytem dvou reflexivních klitik „v jedné klitické skupině“ nebo také příslušností dvou reflexivních klitik k témuž slovesu, odpovídám ještě takto: Kdyby měla dvě reflexivní klitika patřit k témuž slovesu, musela by stát v jednom přízvukovém taktu, a to je nepřipustné. V hovoru sice nelze vyloučit například konstrukci *Bát se si zakazují*, avšak zde by byla mezi oběma reflexivy realizována pauza, a každé z nich by pak patřilo do jiného přízvukového taktu.

Ani jednu z Olivou zmiňovaných příčin negramatičnosti vět typu **Představil si se* (*ve funkci prezidenta*) nelze vyloučit, protože pravděpodobně platí, že klitika patřící k témuž slovesu se vyskytují v jednom přízvukovém taktu a že reflexivní klitika patřící k různým slovesům se nemohou vyskytovat v jednom přízvukovém taktu.

3. ÚVAHA (Příklonka *se* a aktuální členění větné)

Při pokusu prokázat neakuzativní, nezájmený a nevětněčlenský status elementu *se* pracuje Oliva také s následujícími větami: s otázkou *Co Jana udělala, když přišla domů?* a s odpověďmi na ni *Umyla děti*, *Umyla se* a *Umyla sebe* (s. 202). Píše, že podle analogie s větou *Umyla děti* by akuzativní *se* ve větě *Umyla se* muselo stát v ohnisku, rématu výpovědi, což je prý však v rozporu s předpokladem, že příklonné tvary zájmen v ohnisku stát nemohou. Tento rozpor lze podle autora vyřešit tak, že budeme *se* považovat za „částici bez vlastního významu a bez větněčlenské platnosti“ (s. 203), a tak ho vyjmeme z členění výpovědi na vychodiško a jádro.

Tato úvaha je podle mého názoru chybná z několika důvodů:

Zaprvé²⁵: Do rématu patří ty části / složky věty, které jsou kontextově nezapojené (myslí se samozřejmě předcházející kontext), které přináší nějakou novou informaci. To ale neplatí o příklonce *se* věty (odpovědi) *Umyla se*, neboť toto reflexivum odkazuje ke konateli, který je v otázce vyjádřen propriem *Jana*. Leda bychom za onu novou informaci poskytovanou reflexivem považovali to, že denotát propria *Jana* je **objektem, patientem toho děje**, který sám vykonává.

Zadruhé: Není pravda, že příklonky nemohou stát v rématu, je pravda, že v něm nemohou stát samy. V odpovědi *Umyla se* však není celý slovesný tvar součástí tématu, do něj patří jeho část *-la* (*Umyla – udělala, Jana*), část *umy-* přináší novou informaci, explicitně vyjadřuje děj, který *Jana* vykonala, „udělala“. Kdyby byla autorova úvaha správná, nemohli bychom považovat za akuzativ ani tvar *tě* v následující sekvenci výpovědi: Dítě se ptá matky: *Mami, co budeš dělat, až přijdeme domů?* Matka odpovídá: *No, ze všeho nejdřív tě vykoupu. Pak večere, večerníček a hurá na kutě.* (k tomu srov. i Komárek 2001, s. 208)

Zatřetí: Nevím, proč bychom měli element *se* (v případě, že bychom mu upřeli větněčlenskou, zájmennou a akuzativní platnost) považovat za prostředek „bez vlastního významu“. Stále by přece zůstával jednotkou informující vnímatele o tom, že konatel děje je současně i jeho objektem.

4. ÚVAHA (Koreferenční možnosti se a sebe)

Nevětněčlenský, nezájmenný a neakuzativní status *se* Oliva vyvozuje také z nestejných možností příklonných a přízvučných reflexiv koreferovat s jinými prvky větné struktury. Příklonné tvary mohou (podle autora) odkazovat pouze k hloubkovému subjektu toho slovesa, u kterého stojí, zatímco přízvučné tvary mohou odkazovat i k hloubkovým subjektům jiných sloves. Uvádí tyto příklady: [*Vedoucí diplomové práce*] ; *doporučil Petrovi* ; *citovat sebe* _{i/j}. [*Vedoucí diplomové práce*] ; *doporučil Petrovi* ; *citovat se* _{*i/j} (s. 203).²⁶

Především je myslím namístě otázka, zda je Olivova interpretace koreferenčního potenciálu reflexiva *sebe* náležitá. Mějme kupř. tyto věty: *Radím ti neupřednostňovat sebe před ostatními, Doporučuji ti nechválit stále jen sebe, Radil mu milovat jen sebe, Nutil ho mít rád jen sebe.* Pro mé jazykové povědomí je zde odkazování reflexiva k subjektu verba finita nepřijatelné, což ovšem platí i o autorově příkladu *Vedoucí diplo-*

²⁵ Na toto mě při semináři upozornil student Jiří Pergler.

²⁶ Indexy autor vyjadřuje koreferenční možnosti uvedených reflexiv, hvězdička znamená, že se nemůže odkazovat k subjektu slovesa *doporučil*.

mové práce doporučil Petrovi citovat sebe. Za možné bych považoval jen věty *Radím ti neupřednostňovat mě/mne před ostatními*, *Doporučuji ti nechválit stále jen mě/mne*, *Radil mu milovat jen jeho (samého)*, *Nutil ho mít rád jen jeho (samého)*. Proto se ptám, zda při autorově interpretaci koreferenčních možností reflexiva *sebe* ve větách jako *Vedoucí diplomové práce doporučil Petrovi citovat sebe* nemohlo dojít k jakési kontaminaci s větami jako *Vedoucí diplomové práce doporučil Petrovi k citování sebe*, kde jde však o jiné *sebe*, o *sebe* patřící k verbu finitu.

I kdybychom však připustili, že autorem popsané koreferenční rozdíly existují, že třeba ve větě *Nutil ho uznávat sebe* může reflexivum někdy odkazovat i k hloubkovému subjektu slovesa *nutil*, je otázka, zda z toho můžeme přímo vyvozovat i nevětněčlenský, nezájmený a neakuzativní status reflexiva *se*.

Zdá se, že platí:

1. Pokud jsou *se/si* nedílnými součástmi svých sloves, mohou referovat jen k jejich hloubkovým subjektům.

2. Mohou-li *sebe* a *sobě* odkazovat k hloubkovým subjektům více sloves, mají platnost větných členů.

Z toho plyne, že nemožnost odkazování k subjektům různých sloves je jen nutnou podmínkou morfémového statusu krátkých reflexiv, nikoliv také podmínkou postačující. Docházím tedy k závěru, že z nestejných možností koreference krátkých a dlouhých tvarů nelze automaticky vyvozovat, že *se/si* nejsou zájmeny a větnými členy.

5. ÚVAHA (K argumentu A. Hudouskové)

Pokus o předložení nového argumentu ve prospěch tvrzení, že současná čeština nemá akuzativní *se*, najdeme v práci A. Hudouskové (2009). Příslušnou pasáž zde uvádím v plném znění:

„Olivovo tvrzení lze doplnit Kaynovým (1975) argumentem formulovaným pro románské jazyky, který potvrzuje, že sémanticky reflexivní slovesa *se* v kauzativních konstrukcích nechovají jako tranzitivní, ale jako intranzitivní slovesa, jak je ukázáno v příkladu (5). Zatímco v případě tranzitivního slovesa je agens v začleněné větě ve formě nepřímého objektu s předložkou *à*, u intranzitivních a sémanticky reflexivních sloves je přímým objektem, tedy bez předložky *à*.

(5)	a.	Pierre	a fait faire	le devoir	a Jeanne.
		Petr	nechal udělat	úkol	Janě.
	b.	Pierre	a fait	travailler	(*à) Jeanne.
		Petr	nechal	pracovat	Janu.
	c.	Pierre	a fait	(*à) les enfants	se laver.
		Petr	nechal	děti	se mýt.

Ačkoli tento test není bezvýhradně převoditelný na češtinu, lze pozorovat jistou strukturní podobnost, zachycenou v příkladu (6). Agens začleněného tranzitivního slovesa může být jak v akuzativní, tak v dativní formě. Naproti tomu agens začleněného intranzitivního a sémanticky reflexivního slovesa se v kauzativní konstrukci může objevit pouze v akuzativu.

- (6) a. Petr nechal děti / dětem napsat domácí úkol.
 b. Petr nechal děti / *dětem pracovat.
 c. Petr nechal děti / *dětem mýt se ve studené vodě.

I tento test tedy nepřímou potvrzuje závěr učiněný pro češtinu na základě shody v sekundární predikaci, že česká sémanticky reflexivní slovesa jsou intranzitivní.“ (Hudousková 2009, s. 296n.).

Domnívám se, že autorkou navržený test (byť je namísto ho ocenit jako zajímavý nápad) není dostatečně přesvědčivý – sporná je podle mého názoru především gramatičnost vět, v nichž má agens začleněného tranzitivního slovesa formu dativu.

Předložil jsem svému jazykovému povědomí k posouzení následujících dvanáct (umělých) vět:

*Petr nechal dětem napsat domácí úkol.
 Trenér nechal bráčkům nacvičovat novou akci.
 Velitel nechal vojákovu uklidit celou budovu.
 Šéfkuchař nechal kuchtíkovi umýt všechno nádobí po svatební hostině.
 Nechala mu za trest vyčistit všechny boty.
 Nechal koncipientovi připravit všechny podklady pro soudní jednání.
 Po tréninku vám nechám uklízet celé hřiště.
 Nechali mu samotnému strážit přes noc celý objekt.
 Ředitelka nechala novému mladému učiteli vést maturitní třídu.
 Nechali babičce hlídat vnoučata.
 Nechal mu sledovat toho pacienta.
 Nechám ti ten účet zaplatit.*

Žádnou z nich jsem neohodnotil jako naprosto neproblematickou; je však pravda, že v některých případech – zejména u konstrukce *Nechali babičce hlídat vnoučata* – nebyl postoj mého jazykového povědomí tak odmítavý. To ovšem může navozovat otázku, zda jistá tolerance k větám typu *Nechali babičce hlídat vnoučata*, *Nechal mu sledovat toho pacienta* či *Nechám ti ten účet zaplatit* není výsledkem jakési kontaminace těchto sporných struktur s nepochybně korektními syntaktickými strukturami typu *Nechali babičce vnoučata na hlídání / aby je hlídala*, *Nechal mu ho*

tam na sledování / aby ho sledoval či *Nechám ti tu ten účet k zaplacení / abys ho zaplatil*, v nichž má však sloveso *nechat* poněkud jiný význam než v autorkou navrhovaných testovacích větách. Případně se též nabízejí struktury jako *Dali babičce hlídat vnoučata, Dala mu (za trest) vyčistit všechny boty, Dovolili babičce hlídat vnoučata* atp.

6. ÚVAHA (Ve prospěch akuzativnosti se)²⁷

Postavme proti sobě tyto dvě dvojice:

1)	<i>tě</i> (akuz.)	<i>tebe</i> (akuz.)
2)	<i>se</i> (?)	<i>sebe</i> (akuz.)

Nepochybujeme o tom, že výrazy *tebe* a *sebe* jsou akuzativními tvary zájmen (*Sebe a tebe uvedl jako nejlepší pracovníky závodu.*). Výraz *tě* je nepochybně také akuzativem zájmena (*Uvedl tě jako nejlepšího pracovníka závodu.*). Pomineme-li fonémovou diferencí /t/ – /t̚/, můžeme konstatovat, že se reflexivum *se* odlišuje od svého delšího protějšku právě tak, jak se odlišuje **akuzativ** *tě* od svého delšího protějšku *tebe*. Dále platí, že mezi *se* a *tě* je též formální odlišnost jako mezi **akuzativy** *sebe* a *tebe*. Tak jako mají **akuzativy** *tě* a *tebe* též význam, mají ho rovněž reflexiva *se* a *sebe*. *Se* i *sebe* signalizují, že patientu i agentu slovesného obsahu odpovídá též denotát. Dále platí, že **akuzativ** *tě* je substituován delším tvarem *tebe* za týchž podmínek, za kterých je reflexivum *se* substituováno tvarem *sebe* (*Zbožňuje tě. Tebe zbožňuje, mě nenávidí. Zbožňuje tebe a jeho. Nedá na tebe dopustit. Pochválil se. Sebe pochválil, mě zkritizoval. Pochválil sebe a jeho. Je na sebe pyšný.*).

Tento nemalý počet shod mezi reflexivem *se* a akuzativem *tě* by nás mohl vést k názoru, že se je akuzativ.

Přidejme k předešlým dvojicím ještě tyto dvě:

3)	<i>ti</i> (dat.)	<i>tobě</i> (dat.)
4)	<i>si</i> (?)	<i>sobě</i> (dat.)

Důležité je hlavně to, že akuzativní a dativní tvary *tě* a *ti* vytvářejí po formální stránce stejnou opozici jako reflexiva *se* a *si*. Tento fakt by nás mohl vést k názoru, že *se* a *si* jsou pádové tvary (akuzativ a dativ).

²⁷ Takto jsou označeny ty úvahy, v nichž jsem se soustředil převážně na hledání argumentů, které by hovořily ve prospěch akuzativního statusu *se*.

7. ÚVAHA (Ve prospěch akuzativnosti se)

Nereflexivní protějšky syntagmat jako *viděla se, považují se za, napíšeš se* nebo *budu se pokládat za* (tzn. *viděla, považují za* atd.) vyžadují pravovalenční doplnění akuzativem podstatného jména nebo zájmena. Věty bez tohoto doplnění by byly gramaticky nesprávné: **maminka viděla v zrcadle, *považují za odborníka, *napíšeš do sestavy našeho mužstva?, *budu pokládat za hlupáka*. Ty samé věty s reflexivními syntagmaty jsou však gramaticky v pořádku: *maminka se viděla v zrcadle, považují se za odborníka, napíšeš se do sestavy našeho mužstva?, budu se pokládat za hlupáka*. Neplyne z toho, že byla splněna nutná podmínka gramatické správnosti (totiž doplnit sloveso akuzativem), a že jsou tedy reflexiva takovýchto vět akuzativy zvrátného zájmena? Je jistě pravda, že v uvedených větách plní *se* stejnou funkci, jakou plníávají akuzativy substantiv nebo zájmen. Touto funkcí je informovat o pacientu slovesného obsahu. Reflexiva *se* ji plní tak, jak to činí reflexiva *sebe* – říkají, že pacientem je agens. Svou funkcí tedy reflexiva *se* vyhovují pojmu akuzativ. Pád však tradičně nepojímáme jenom jako funkci (jenom jako něco, co slouží k signalizaci vztahu označovaného k slovesnému obsahu nebo k jiným složkám propozice). Pád je syntagma, které je i po formální stránce analyzovatelné na část lexikální a část gramatickou. Touto gramatickou částí je pádová koncovka. Na základě srovnání reflexiva *se* s akuzativem *tě* a s reflexivem *si* se zdá, že je splněna i uvedená podmínka formální členitosti pádového tvaru.

8. ÚVAHA (Ještě k příklonce se a (ne)kongruenci)

Mějme věty *odsoudili ho chudáka na deset let, proč ho neřáda ještě podporujete?, že ho tu prevíta stále trpíte?! a snad ho nedouka nepřijmou do PLKů*. Tyto věty obsahují kvalifikující substantivum v akuzativu, které se váže k akuzativnímu tvaru zájmena třetí osoby. Věty, které mají místo akuzativu *ho* reflexivum *se*, kvalifikující substantivum v akuzativu neobsahují (**za to se chudáka odsoudil k týdennímu postu, *napsal se nedouka do seznamu nejvzdělanějších lidí naší země, měl se hlupáka za velkého odborníka*). Může-li se kvalifikující substantivum v takovýchto větách objevit, pak pouze v nominativu (*za to se chudák odsoudil k týdennímu postu*). Zdá se, že tato skutečnost zpochybňuje akuzativní, zájmenný a větněčlenský status reflexiva *se*.

9. ÚVAHA (Ve prospěch akuzativnosti se)

Infinitivy ve větách jako *viděl ho čekat mičudu celé odpoledne* nebo *slyšel jsi někdy zpívat Karla Zicha?* bývají určovány jako takzvané objektové doplňky. Tvrdí se, že mají dvojitou syntaktickou vazbu. Vztahují se jednak ke slovesnému tvaru, jednak k jeho objektovému komplementu. Mějme věty *král se ve snu viděl ležet v rakvi a slyšel on se někdy zpívat?*

Jsou-li infinitivy těchto dvou vět objektovými doplňky s dvojí syntaktickou vazbou, neznamená to, že musíme reflexiva *se* považovat za zájmenné akuzativy vyjadřující objektový komplement? Podle mého mínění nikoliv. Myslím, že je zde možné uvažovat o syntaktickém vztahu infinitivu k subjektivému substantivu – jednalo by se tak o analogii k tomu, s čím jsme se setkali u vět typu *namaloval se příliš tlustý*. Na možnost této interpretace ukazuje i to, že lze infinitiv nahradit nominativem verbálního adjektiva (*viděl se ležet = viděl se ležící*).

10. ÚVAHA (K otázce totožnosti *se* u všech slovnědruhových znakových forem)

Nastolují otázku, zda spojení typu *kritizování se* nedokazují, že *se* ve spojeních typů *kritizoval se*, *kritizovat se*, *kritizuje se*²⁸ a *kritizující se* nemůžeme považovat za akuzativy zájmena. Je třeba se ptát, nejsou-li reflexiva všech pěti uvedených spojení totožná. Pak by totiž platilo: protože *se* verbálních substantiv nemají pád a protože jsou to *táž se* jako v ostatních uvedených slovnědruhových znakových formách, nemají ani *se* těchto slovnědruhových znakových forem pádový status, a nejsou tedy ani akuzativní. *Mluvnice češtiny 2* v této souvislosti říká: „VS se liší od jiných typů dějových substantiv tím, že si mohou při transpozici reflexivního slovesa v substantivum zachovat reflexivní zájmeno *se* (řídce i *si*). To pak zaujímá neměnnou pozici těsně za VS a nabývá vlastně funkce volného slovtvorného formantu.“ (s. 140). Toto řešení se jeví jako logické, uvědomíme-li si, jaká stanoviska *Mluvnice češtiny* k reflexivům zaujímá. Krátká reflexiva *se*, která lze nahradit tvary *tě*, *ho* a *sebe*, pokládá za akuzativní zájmena a odmítá existenci genitivního *se*. Pak je logické, že reflexiva *se* ve spojeních typu *kritizování se*, *upřednostňování se* považuje za volný slovtvorný formant. Já však existenci akuzativního zájmenného *se* za prokázanou nemám (byla zpochybněna už zjištěním nekongruence doplňkových substantiv a adjektiv s reflexivem *se*), a proto se mohu ptát, je-li opravdu nutné vidět v *se* verbálních substantiv jiné *se*, než jaká mají slovnědruhové formy slovesné. Všechny pět výše uvedených slovnědruhových znakových forem má přece týž konceptuální význam a ve všech těchto formách má reflexivum *se* tutéž funkci – signalizovat, že se agens rovná patientu.

Nebrání ztotožnění všech zmíněných *se* skutečnost, že u verbálních substantiv stojí reflexivum vždy bezprostředně za substantivem, zatímco u verba finita, přechodníku, verbálního adjektiva a infinitivu tomu tak není? Odhaduji, že stejné umístění *se* ve větách není nutnou podmín-

²⁸ Jde o tvar přechodníku (singulár, maskulinum).

kou pro ztotožnění *se* verbálních substantiv s reflexivou ostatních slovnědruhových forem. Je totiž pravda, že ani reflexiva verbálních slovnědruhových forem nejsou ve větách umisťována podle týchž pravidel. Kupříkladu *se* verbálních adjektiv také musejí stát v bezprostřední blízkosti své slovnědruhové znakové formy (buď těsně před ní, nebo těsně za ní).

Je pravda, že existuje například tento rozdíl:

verbum finitum:	<i>neustále se kritizuješ</i>
přechodník:	<i>nemluvila o sobě bezky, neustále se kritizujíc</i>
verbální adjektivum:	<i>neustále se kritizující člověk</i>

ale

verbální substantivum:	<i>to neustálé kritizování se tě zničí</i> (ne <i>*to neustálé se kritizování</i>)
------------------------	--

Tento rozdíl však existuje např. i u reflexiv tantum, a přesto z něj nevyvozujeme, že by *se* jejich verbálních substantiv bylo jiným *se*, než jaká mají slovnědruhové formy slovesné:

verbum finitum:	<i>neustále se dívá na televizi</i>
přechodník:	<i>tráví všechnen čas doma, neustále se dívajíc na televizi</i>
verbální adjektivum:	<i>byla to generace neustále se dívající na televizi</i>

ale

verbální substantivum:	<i>to neustálé dívání se na televizi</i> <i>tě připraví o zrak</i> (ne <i>*to neustálé se dívání na televizi</i>)
------------------------	--

Ještě se musíme ptát, zda ztotožnění všech zmíněných *se* nebrání skutečnost, že u verbálního substantiva není *se* substituovatelné tvary *tě* a *ho*, zatímco u ostatních slovnědruhových forem substituovatelné je. Podle mého soudu se o překážku jednat nemusí. Je sice pravda, že krátké genitivy *tě* a *ho* nemohou rozvíjet substantiva, avšak já v této kapitole uvažuji o povaze reflexiva *se*, aniž bych ho automaticky pokládal za akuzativ zájmena. Připouštím-li tedy, že *se* akuzativem být nemusí, nejsem nucen po něm požadovat, aby se chovalo stejně jako krátké akuzativy *tě* a *ho*.

Kdyby bylo *se* verbálních slovnědruhových forem akuzativem zájmena, jak by mohlo být přehodnocováno ve volný slovtvorný morfém? Proč by se pak totéž nemohlo dít také s akuzativy *tě* a *ho*?

Tuto úvahu zakončuji následujícím tvrzením: Skutečnost, že jsem nezjistil nic, co by znemožňovalo ztotožnění všech zmiňovaných *se*, zpochybňuje tvrzení o akuzativním, zájmenném a větněčlenském statusu reflexiva *se*.

11. ÚVAHA (K formě typu *Viděl ses*)

V této úvaze upozorním ještě na jednu shodu mezi reflexivou nahraditelnými tvary *tě* a *ho* a volnými slovtvornými morfémy *se*.

Mějme věty:

Viděl ses v televizi?

Proč ses mu smál?

Kritizoval ses příliš.

Ptal ses ho na to?

Poznal ses na té fotografii?

Kdy ses vydal na cestu?

Jsou-li reflexiva tantum nebo slovesa typu *ztrácet se* (*před očima*) ve tvaru druhé osoby singuláru préterita, může se k jejich distantnímu slovtvornému morfému *se* připojovat morfém *-s* nesoucí gramatický význam osoby a čísla. To samé platí i o spojeních typu *poznat se*, *kritizovat se*, *vidět se*, *chválit se*, *namalovat se* atd. Jedná se tedy o další jev, který je společný zkoumaným reflexivům *se* a volným slovtvorným morfémům *se*. Současně se jedná o další jev, který zkoumaná reflexiva odlišuje od akuzativního zájmene *ho* – konstrukce jako **kritizoval hos příliš* nebo *poznal hos na té fotce?* jsou nepřípustné.

Rozhodně nemám v úmyslu ztotožňovat zkoumaná reflexiva s volnými slovtvornými morfémy, přesto se však (s ohledem na fakta uvedená v této úvaze) nabízí otázka, nejsou-li reflexiva ve tvarech jako *poznal ses*, *poznal se*, *poznám se* atp. součástí slovesného tvaru.

Značná míra nedopracovanosti právě představených úvah je zjevná. Jsem si vědom toho, že obsahují i celou řadu logických nedůsledností, a dokonce i vyložených chyb. Přesto se však domnívám, že jejich uveřejnění není nepatřičné, že mohou být užitečné – přinejmenším naznačují, kterými skutečnostmi má či nemá smysl *se* (v souvislosti s řešenou otázkou) zabývat. Jen pro jistotu ještě dodávám, že svým prohlášením o tom, že jsem si oněch nedostatků vědom, jsem nechtěl dosáhnout toho, že by se snad k daným úvahám mělo přistupovat méně kriticky.

III

O nepravidelnostech, zvláštnostech a výjimkách jazykových²⁹

1. JAZYKOVÁ PRAVIDLA

Pravidla jsou pro jazyk a jeho fungování důležitá, užitečná, ba nezbytná. Jsou konstitutivním rysem pojmu jazyk. Bez jazykových pravidel by nebyla možná komunikace. Jsou přítomná ve všech jazykových plánech: v hláskoslovném (např. pravidlo o souhláskové ztrátě znělosti na konci slova, [met] bez [medu] nebo [brop] bez [brobu]), v tvaroslovném (např. pravidlo o tvoření opisného futura typu *budu pracovat* od nedokonavých sloves), v slovtvorném (např. pravidlo o tvoření tzv. účelových adjektiv typu *biřmovací formule*, *lepící páska*, *naváděcí zařízení* či *secí stroj*) i v syntaktickém (např. pravidlo o rodové, pádové a číselné shodě mezi substantivem a rozvíjejícím adjektivem, *dobrý učitel* vs. *dobrá učitelka*, *dobrý učitel* vs. *dobrého učitele*, *dobrý učitel* vs. *dobří učitelé* atp.).

Proč jsou pravidla užitečná? Uveďme alespoň dva příklady:

1) K pravidlům slovtvorným

Díky tomu, že existují pravidla tvoření slov, je možné to, že mluvčí/pisatel vytvoří dosud neexistující, zcela nové slovo, a vnímatel přesto bude vědět, co toto slovo znamená (i když ho nikdy předtím neslyšel/nečetl). Čtenář tohoto textu jistě bez problémů pochopí význam slov zvýrazněných v následujících větách/souvětech, i když je dost možné, že se s nimi dosud nikdy nesetkal (protože si je autor textu právě vymyslel): *K překvapení všech si jako modelku vybrali tu lýtkatou dámu. Vždy psal spíše jako Hálek, ale v poslední době nějak znerudovatěl. Člověk má k dispozici mnoho prostředků, které mohou být dobrotvorné. Letos jsem celé prázdniny prokominičil jako brigádník v jedné firmě. Ty musíš mít každý den čistou košili, a já abych se pak užehnila. Co jsem se tehdy Blanky nauzoroňoval, že se jí to může vymstít, ale všechno marmé. Uspořádali mezitáborové utkání v kopané.* Takovéto porozumění i slovu nikdy neslyšenému/nečtenému je umožněno a podmíněno tím, že je příslušné pravidlo produktorem a vnímatelem sdíleno (sdílení pravidel je samozřejmě nutnou podmínkou dorozumění v určitém jazyce). Podrob-

²⁹ Tento text vyšel v časopise *Český jazyk a literatura* (3/2011-2012). Podstatně rozšířený jej umísťuji do této publikace.

nejší rozbor procesu porozumění syntagmatu *lýtkatá dáma* by mohl vypadat zhruba takto: Vnímatel bez obtíží ve slově rozpozná obě jeho součásti, příponu *-at(y)* a podstatné jméno *lýtko*, poté si vybaví slova stejně vytvořená, jako např. *nosatý*, *ušatý*, *ramenatý* atp., uvědomí si, že spojení přípony *-at(y)* s pojmenováním části těla vyjadřuje, že ten, o kom se hovoří, má velký/dlouhý nos, velké uši či široká ramena, a díky tomu si udělá představu o příslušné dámě.

Identifikace významu poprvé vnímaného slova jistě nemusí být založena jen na spojení slovotvorného formantu se slovotvorným základem, resp. na usouvztažnění obecné sémantiky formantu a sémantiky fundujícího slova; roli mohou hrát i faktory jiné – především kontext a konsituace, v nichž je takového slova užito.³⁰ Kupř. z větného kontextu slova *prokominičil jsem* má jistě největší působnost spojení *celé prázdniny*: syntagma AKUZATIV ADJEKTIVA *CELÝ* + AKUZATIV SUBSTANTIVA S VÝZNAMEM NĚJAKÉHO ČASOVÉHO ÚSEKU ČI ÚDOBÍ je totiž typickým (neboli častým a do určité míry i specifickým) doplněním tzv. perdurativních sloves (srov. *probdít celou noc*, *prospat celý den*), a jako takové může fungovat i jako identifikátor těchto sloves ve výpovědi a může též významně pomáhat při rozpoznávání nových či neuzuálních sloves jako sloves perdurativních, jako sloves patřících do skupiny *prostát*, *prosedět*, *proležet*, *protancovat*, *prolonošit*, *proplakat*, *probřečet*, *prokřičet*, *prořvat* atp. Podobně je tomu také u slova *naupozorňoval jsem se*: zde jsou nejvlivnějšími prvky v celém kontextu výrazy *Co* a genitiv *Blanky*: kvantifikátory jako *co*, *něco* či *dost* a genitivní vazba jsou totiž charakteristické pro tzv. saturativní slovesa (srov. *co se jí s tím naotravoval*, *dost se jich nazlobil*), a tudíž napomáhají k identifikování saturativních sloves v textu.

Ke kontextu a konsituaci je třeba jako další faktor (mající vliv na významovou interpretaci vnímaného slova) připočítat také recipientovy životní zkušenosti a jeho znalosti o světě. Tak třeba u souvětí o Hálkovi a Nerudovi hraje roli to, zda má vnímatel povědomost o tom, v čem se tito dva básníci lišili.

2) K pravidlu o rodové, pádové a číselné shodě adjektiva s rozvíjeným substantivem:

³⁰ Dokonce je myslím namísto tvrdit, že kontext a konsituaci musí vnímatel zohledňovat vždy, při interpretování významu každého slova, neznámého i známého.

Jak známo, každé české substantivum je právě jednoho ze tří rodů³¹ – mužského, ženského nebo středního, přičemž v rámci maskulin existuje ještě rozlišení na životná a neživotná. Pomocí sedmi pádů substantiva vyjadřují, jak se jimi označované skutečnosti účastní nějakého děje či v jakém vztahu jsou ke skutečnostem označovaným jinými substantivy: kupř. ve větě *Václav Zuzce Kubu před svatbou důkladně prověřil* nominativ říká, že Václav děj vykonal, dativ informuje, že byl vykonán ve prospěch Zuzky, a akuzativ sděluje, že jeho objektem byl Kuba; ve spojení *hrníček dědy Karla* zase genitiv vyjadřuje, že děda Karel je vůči hrníčku ve vztahu vlastníka. Aby mohla substantiva vyjadřovat, zda se jimi označované skutečnosti vyskytují v počtu jedna, anebo v počtu více než jedna, disponují uvedenými sedmi pádovými tvary ve dvou sadách: např. *hrnec babičky Růženky* vs. *hrnce babičky Růženky* nebo *o knize Václava Prokůpka* vs. *o knihách Václava Prokůpka*.

Adjektiva reflektují právě popsanou skutečnost tak, že pro každou možnou kombinaci trojice **ROD** (mužský životný, mužský neživotný, ženský nebo střední) – **ČÍSLO** (singulár nebo plurál) – **PÁD** (nom., gen., dat., akuz., vok., lok. nebo instr.) disponují právě jedním tvarem: kupř. pro kombinaci maskulinum – singulár – nominativ tvarem *starý/cizí* (*pán*), pro femininum – singulár – akuzativ tvarem *starou/cizí* (*ženu*) nebo pro neutrum – plurál – nominativ tvarem *stará/cizí* (*města*). Možných kombinací je 56.³² Uživatel češtiny tedy musí pro každou z šestapadesáti kombinací znát odpovídající tvar a při užití konkrétního adjektiva pak zvolit ten, který vyjadřuje tytéž gramatické kategorie (či přesněji řečeno tytéž hodnoty příslušných gramatických kategorií) jako substantivum, ke kterému se má dané adjektivum vztahovat. Právě proto hovoříme u adjektiv o shodě/kongruenci.

Z dosud napsaného je zatím patrné především to, že čeština (pokud jde o adjektiva) klade na uživatele nemalé nároky (zejména ovšem na ty, kdo si ji teprve osvojují jako jazyk mateřský nebo cizí); je však samozřejmě také pravda, že jsou tyto (paměťové) nároky výrazně snižovány rozsáhlou homonymií – vzor *mladý* má jen 12 různých forem, vzor *jarní* dokonce pouze 6; navíc jde často o homonymii dobře zapamatovatelnou: platí třeba, že u vzoru *jarní* „obhospodařuje“ plurál všech rodů i pádů (tedy celou polovinu z oněch 56 kombinací) jediný tvar a tentýž tvar

³¹ Některá výjimečná substantiva jsou i vícerodá, např. *image* nebo *kyčel* (femininum i maskulinum).

³² K tomuto počtu dospějeme kartézským součinem 4 (rody i s rozlišením na životný a neživotný) krát 7 (pádů) krát 2 (čísla) rovná se 56. Poučení o kartézském součinu lze nalézt třeba v učebnici *Matematika pro lingvisty* (Rohn 1974, s. 44n.).

„obhospodařuje“ i celý singulár feminina téhož vzoru (kupř. adjektivum *cizí* vystupuje ve všech těchto případech jen v podobě *cizí*).

Nyní se však (v souladu s otázkou „Proč jsou pravidla užitečná“) ptejme, zda má pravidlo o shodě i nějaké pozitivní důsledky pro komunikaci, zda třeba také (podobně jako pravidla tvoření slov) nějakým způsobem umožňuje vnímateli snazší porozumění textu:

Skloňování přídavných jmen lze považovat za jeden z prostředků signalizace příslušnosti adjektiva k rozvíjenému substantivu; hlavním signalizátorem příslušnosti je ovšem pozice adjektiva v syntaktické struktuře a jistou úlohu hraje i míra významové (ne)slučitelnosti příslušného adjektiva se substantivy obsaženými v dané struktuře. To, že se všechny tři právě uvedené činitele uplatňují, dosvědčují případy, v nichž přínaléžitost nutně vyjadřuje pouze jeden z nich (protože zbývající dva jsou eliminovány): *Hledáme vyučeného kuchaře a zkušeného číšníka* (významově i pádově vyhovují obě adjektiva oběma substantivům; příslušnost je jasně dána (pre)pozicí); *Tatínek prý včera potkal strýčka úplně opilého* (význam i pozice dovolují vztáhnutí k oběma substantivům; příslušnost je však jasně dána pádovým tvarem); *Na fotografii jsou prarodiče a vnoučci spinkající v postýlkách* (pozicí i tvarem je verbální adjektivum vztáhnutelné k oběma substantivům; z jeho významu však plyne příslušnost k substantivu *vnoučci*).

Bylo myslím dostatečně ukázáno, že syntaktické pravidlo o rodové, pádové a číselné shodě adjektiva se substantivem je užitečné proto, že usnadňuje vnímateli poznávat, které skutečnosti je daná vlastnost přisuzována.

2. K JAZYKOVÝM NEPRAVIDELNOSTEM OBECNĚ

Jak známo, přirozené jazyky nejsou jenom pravidelné, ale obsahují i početnou řadu nepravidelností, zvláštností a výjimek. Je tomu tak právě proto, že jsou to jazyky přirozené, a nikoliv umělé. Nejsou vymyšleny někde v laboratoři týmem odborníků, nýbrž jsou nástrojem většinou dosti početné skupiny různých uživatelů, žijících na více či méně rozsáhlém území. Přirozené jazyky také procházejí neustálým „vývojem“, neustálými změnami, a to opět změnami, které nejsou prováděny jednorázově a promyšleně v laboratoři, ale dějí se pozvolna a do značné míry spontánně v každodenní komunikaci.

Hlavním úkolem jazykovědce není vyhledávat výjimky, ale odhalovat a popisovat pravidla a zákonitosti. Navíc platí následující tvrzení: Abychom mohli uvést výčet výjimek, musíme nejprve znát pravidlo, z něhož jsou dané jevy výjimkami. Pravidlo bez výjimky existovat může, kdežto výjimka bez pravidla nikoliv (ačkoliv je pravda, že bezvýjimečně platné jazykové pravidlo je spíše jen výjimkou). I když hledání zvláštností není úkol hlavní, je to úkol důležitý a je také pravda, že jsou

mnohé nepravidelnosti a zvláštnosti pro jazykovědce zajímavé a přitažlivé. Vybízejí ho totiž k tomu, aby je vysvětlil, aby hledal jejich příčiny. Jde tu (mimo jiné) o přirozenou lidskou vlastnost: Všimneme-li si, že je něco jiné než ostatní, začne nás velmi zajímat, proč tomu tak je a jak k tomu došlo.

3. KLASIFIKACE NEPRAVIDELNOSTÍ / VÝJIMEK

V českém jazyce lze nacházet nepravidelnosti a zvláštnosti nejrůznějšího druhu, lze je třídit na základě nejrůznějších kritérií.

Existují např. nepravidelnosti, které jsou nepravidelnostmi od počátku, od okamžiku svého vzniku (kupř. slovo *šlehačka*); jejich opakem jsou nepravidelnosti, které původně odpovídaly nějakému pravidlu, byly to jevy pravidelné (5. pád *otče*). V této souvislosti se jazykovědec může pokusit odpovědět na dvě otázky: 1. Proč se právě této mimojazykové skutečnosti dostalo nepravidelně vytvořeného pojmenování, proč pojmenování právě této (např.) věci nebylo vytvořeno tak, jak se obvykle tvoří pojmenování věcí patřících do téže třídy, spadajících pod tentýž pojem? 2. Proč právě tato jazyková jednotka přestala být pravidelnou?

O slově *šlehačka*.³³

Označuje produkt činnosti (to, co je našlehané, co je výsledkem šlehání), vypadá však, jako by mělo označovat nástroj, pomůcku, instrument: srovnej *sekačka* (to, čím sekáme), *vrtáčka*, *mlátička*, *rušička*, *ladička*, *zkoušečka* či *nabíječka* – podle toho by tedy slovo *šlehačka* mělo označovat to, čím šleháme, šlehací přístroj. Názvy produktů mívají podobu jinou: kupř. *strouhanka* (to, co je nastrouhané, co je výsledkem strouhání), *řezanka* nebo *drobenka*. Pravidelně vytvořené pojmenování produktu šlehání by tedy znělo kupř. **šlehanka*.

O 5. pádu (vokativu) *otče*:

Slovo *otec* dnes patří ke vzoru *muž*, skloňujeme ho stejně jako slovo *muž* a mnohá jiná substantiva patřící k tomuto skloňovacímu typu (*od otce* jako *od muže*, *přát otci* jako *přát muži*, *mám otce* jako *mám muže* atp.). Ve vokativu má však *otec* koncovku odlišnou, nepravidelnou: oproti *milý muži* máme *drahý otče*, nikoli *otci*. V tomto tvaru má tedy *otec* stejnou koncovku jako substantiva vzoru *pán*: *milý otče* jako *vážený*

³³ Tomuto slovu věnoval pozornost (v souvislosti s jeho nepravidelným vytvořením) Fr. Trávníček (1942, s. 126) a je o něm zmínka i v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (2002, s. 516).

pane. Je to důsledek toho, že slovo *otec* opravdu kdysi dávno patřilo ke vzoru *pán*, či přesněji řečeno k tomu skloňovacímu typu, z něhož se vyvinul dnešní typ *pán*. Vokativní koncovka *-e* mu tedy zůstala z těchto dávných dob.³⁴

Jiné rozlišení jazykových zvláštností by mohlo vypadat následovně: zvláštnosti nápadné, výrazné, snadno postřehnutelné versus zvláštnosti nenápadné, nevýrazné, hůře postřehnutelné. Zde je však třeba upozornit na to, že jde o rozlišení založené na kritériu, které je do značné míry subjektivní – co je pro někoho postřehnutelné snadno, může být pro někoho jiného postřehnutelné jen stěží. Záleží např. na míře jazykové vnímavosti uživatele, na tom, jak je vycvičen v pozorování jazyka, popř. na jeho poutčenosti ve věcech lingvistických.

Příklady zvláštností nápadných, výrazných:

Plurálem k singuláru *člověk, člověka, člověku, člověka ...* není **člověci/*člověkové, *člověkũ, *člověkũm, *člověky ...*, nýbrž *lidé, lidí, lidem, lidi ...*

Plurálem k singuláru *dítě, dítěte, dítěti ...* (jako *kuře/kotě, kuřete/kotěte, kuřeti/kotěti ...*) není **dítata, *dítat, *dítatũm ...* (jako *kuřata/kotata, kuřat/kořat, kuřatũm/kořatũm ...*), nýbrž *děti, děti, dětem ...* (jako *kosti, kosti, kostem ...*).

Výraznou skloňovací zvláštností slova *kněz* jsou tvary množného čísla. V singuláru přijímá koncovky vzoru *muž* (*od kněze* jako *od muže, slíbit knězi* jako *slíbit muži, znát kněze* jako *znát muže*), avšak plurálovými tvary se od tohoto vzoru výrazně odchyluje (*od mužů, ale od kněží; věřit mužũm, ale věřit kněžĩm; mluvit s muži, ale mluvit s kněžĩmi*). Příčinu této skutečnosti hledíme v dávné minulosti. Dnešní plurálové tvary *kněží, bez kněží* atd. nejsou od původu množným číslem ke slovu *kněz*, nýbrž tzv. kolektivem, podstatným jménem hromadným; dnešní kolektivum zní *kněžstvo*. Kolektivum *kněží* patřilo k témuž skloňovacímu typu jako jméno *paní, bez paní* a bylo tak jako ono ženského rodu (*vyšehrazská kněž-*

³⁴ K tomu srov. např. Vážný (1964, s. 23 a 25) nebo Šlosar (1986, s. 145n.).

Ještě je třeba upozornit na to, že slovo *otec* tu není uvedeno jako výjimka samo o sobě, nýbrž jako reprezentant velmi početné řady substantiv s příponou *-ec*, která dnes přijímají koncovky vzoru *muž*, avšak ve vokativu singuláru mají *-e*, nikoli *-i* (*horlívče, chlapče, tupče*; ne **horlívci, *chlapci, *tupci*); k tomu srov. ještě Večerka (2006, s. 141).

žie). Jelikož se ho však často užívalo ve funkci množného čísla, došlo postupem času k jeho přehodnocení ve skutečný (i když formálně neobvyklý) plurál k mužskému podstatnému jménu *kněz*.³⁵ Takové přehodnocení pro nás nemusí být tolik překvapivé, když si uvědomíme, že význam kolektivnosti, hromadnosti má docela blízko k významu plurality, vlastně význam plurality zahrnuje, mohli bychom (zhruba) říci, že kolektivnost je určitým způsobem zformovanou, pojatou, uchopenou pluralitou. Významovou blízkost potvrzuje i konkurence mezi kolektivy a plurálovými tvary, kterou můžeme pozorovat i v novějších fázích „vývoje“ češtiny a také dnes: *Lidstvo nespěje do záhuby* vs. *Lidé nespějí do záhuby*; *uctívání pohanského božstva* vs. *uctívání pohanských bohů*; *České studentstvo není hloupé* vs. *Čeští studenti nejsou hloupí*; *uživatelé spisovného jazyka ze širších řad našeho vzdělání*³⁶ vs. *uživatelé spisovného jazyka ze širších řad našich vzdělanců*. Zvláště u lidí nepohybujících se v církevním prostředí lze pozorovat tendence k rušení výše popsané nepravidelnosti, a to v obou směrech: *dva kněžové* místo *dva kněží*, *u pražských kněží* místo *u pražských kněží*, nebo naopak *zeptat se kněžího* místo *zeptat se kněze*, *říci to kněžimu* místo *říci to knězi*.

Právě jsme si uvedli tři případy, kdy pro určitý singulárový soubor tvarů máme nepravidelné tvary plurálové (*člověk – lidé, dítě – děti, kněz – kněží*). O všech třech případech platí, že pádové koncovky plurálu jsou nepravidelné k pádovým koncovkám singuláru. Rozhodně však stojí za zmínku také to, že dvojice *kněz – kněží* se sice vyznačuje nepravidelností plurálových koncovek, ale jinak jde o jev obvyklý, a to v tom smyslu, že kořen plurálu je velmi podobný kořenu singuláru (*kněz-* vs. *kněz-* tak jako třeba *kmeti* vs. *kmet* či *hoši* vs. *hoch*), a také v tom smyslu, že plurálové a singulárové tvary jsou téhož gramatického rodu (sg. i pl. jsou maskulina). Dvojice *člověk – lidé* a *dítě – děti* jsou svérázné, neobvyklé ještě v jiném ohledu: Dvojice *člověk – lidé* se liší od dvojice *kněz – kněží* a *dítě – děti* tím, že její singulárové a plurálové tvary mají před pádovou koncovkou zcela odlišný tvarotvorný základ (*člověk-* vs. *lid-*), a dvojice *dítě – děti* se liší od dvojice *kněz – kněží* a *člověk – lidé* tím, že se její singulárové a plurálové tvary odlišují gramatickým rodem – *dítě* je neutrum, kdežto *děti* je femininum.

Z toho, co bylo napsáno v předcházejícím odstavci, vyplývá, že dvojice *člověk – lidé* a *kněz – kněží* mají společnou vlastnost oproti dvojici *dítě –*

³⁵ O tom viz např. Vážný (1964, s. 66, 67 a 68).

³⁶ Jde o autentickou pasáž z Trávníčkova textu *O jazykové správnosti* (1942, s. 108).

děti (rodovou shodu sg. a pl.) a že dvojice *dítě – děti* a *kněz – kněží* mají společnou vlastnost oproti dvojici *člověk – lidé* (podobnost tvarotvorných základů sg. a pl.). K tomu ještě dodávám, že také dvojice *člověk – lidé* a *dítě – děti* lze spojit společnou vlastností oproti dvojici *kněz – kněží*: jak plurál slova *člověk*, tak i plurál slova *dítě* mají totiž koncovky podle vzoru *kost* (až na tvar *lidé*): *lidí, lidem, lidi, o lidech, s lidmi* i *děti, dětí, dětem, děti, o dětech, s dětmi* jako *kostí, kostí, kostem, kosti, o kostech, s kostmi*. Jde tu však o shodu „na jiné úrovni“. U *člověk (lidé) – kněz (kněží)* a u *dítě (děti) – kněz (kněží)* jde o společnou vlastnost založenou na porovnání singulárového a plurálového paradigmatu (souboru tvarů), zatímco u *člověk (lidé) – dítě (děti)* jde o společnou vlastnost založenou na porovnání dvou plurálových paradigmat.

Příklady zvláštností nenápadných, nevýrazných:

Nedokonavá slovesa *zaznívat* a *zachvívat se*, vytvořená od dokonavých sloves *zaznít* a *zachvět se* (Z věže zaznívá hluboký hlas zvonu. Paučina se ve vánku lehce zachvívá.):

Co je na těchto nedokonavých slovesech zvláštní, neobvyklé, výjimečné? Jejich dokonavé protějšky *zaznít* a *zachvět se* patří k tzv. kvantovacím slovesům, k nimž náležejí např. také slovesa *zapískat, zatroubit, zahlaholit, zakašlat, zamávat, zatřást se, zavravorat, zaštěkat, zamrkat, zazářit* atd. Od právě uvedených dokonavých sloves se netvoří slovesa nedokonavá a to platí o naprosté většině kvantovacích sloves (**zapískávat, *zatrubovat, *zahlaholovat, *zakašlávat, *zamávávat, *zatřásat se, *zavravorávat, *zaštěkávat, *zamrkávat* nebo **zazařovat*). Právě v tom spočívá výjimečnost dvojic *zaznít – zaznívat* a *zachvět se – zachvívat se* (... *pak dirigent nasadí taktovku a vtom přes zeď zaznívá ryčný kvapík*. (SYN2000); *Tohle nebylo žádné polovičaté jaro; celý ostrov se jím zachvíval, jako kdyby někdo udeřil mocný, poplašný akord*. (SYN2000)).

Slovesa *stávat, mívat, bývat* a ještě několik dalších:³⁷

Slovesa tohoto typu se nazývají frekventativa nebo také slovesa násobená a jejich charakteristickým rysem je to, že vždy, nutně (při každém užití) vyjadřují vícenásobné, opakované uskutečnění děje či stavu (*Čekával na ni u kapličky = čekal + čekal + čekal ... Sedávali na lavičce v parku = seděli + seděli + seděli ... Vařivala nám svičkovou = u-/vařila + u-/vařila + u-/vařila ... Velikonoce jsme slavivali křesťansky = slavili jsme + slavili jsme*). Slovesa *stávat, mívat, bývat* (a ještě několik

³⁷ Píše o nich např. také David S. Danaher (2003, s. 98n.).

dalších) jsou výjimečná tím, že někdy vícenásobnost, opakovanost nevyjadřují: *V těchto místech stával rodný dům J. Š. Kubína nar. 7. října 1864 spisovatele;*³⁸ *Také jsme kdysi mívali vlčáka, Dana; Býval to můj kamarád, ale už není; člověka ..., který také ke mně přistoupil, a jehož jsem již dříve znával podle jména.*³⁹ Naprostá většina frekventativů pokaždé (při každém svém užití) vyjadřuje (pokud jde o préteritum) jednak opakovanost, jednak vzdálenou/vzdálenější minulost. Uvedená výjimečná frekventativa však někdy mívají jen význam vzdálené/vzdálenější minulosti.

Jazykové zvláštnosti můžeme lišit i podle toho, zda je jejich existence motivována nějakým specifickým komunikačním záměrem, anebo zda tomu tak není. Tak kupř. užíváním nepravidelného *šlehačka* jistě nesledujeme nějaký specifický komunikační cíl, jeho nepravidelnost v rámci pojmenování produktů činnosti neslouží k dosahování nějakých zvláštních komunikačních efektů. Jinak je tomu u případů jako *ty kluku ušatá*, *ty chlapce bídná* či *podruhu líná*. Jde o výjimky ze syntaktického pravidla o rodové shodě mezi substantivem a rozvíjejícím adjektivem. Toto porušování pravidla je komunikačně motivované – slouží k vyjadřování expresivity, nějakého citového hnutí.

4. DALŠÍ PŘÍPADY VÝJIMEK

Nyní představím ještě sedm zvláštností. Jejich klasifikaci (na základě několika výše uvedených kritérií) ať se každý čtenář (bude-li chtít) pokusí provést sám.

Přídavné jméno *spasitelný*:

Jde o slovo odvozené od slovesa (*spasit*) pomocí přípon *-tel-* a *-n(y)*. Je tedy vytvořeno stejně (či velmi podobně) jako přídavná jména *viditelný*, *obhajitelný*, *odvolatelný*, *prokazatelný*, *napodobitelný*, *ovladatelný*, *zneužitelný*, *odpusitelný* atp. O takovýchto přídavných jménech říkáme, že vyjadřují tzv. potenciální (možné) zasažení dějem: řekneme-li, že je něco obhajitelné, říkáme tím, že to může být obhájeno, řekneme-li, že je něco odpusitelné, říkáme tím, že to může být odpuštěno, řekneme-li, že je něco napodobitelné, říkáme tím, že to může být napodobeno, že je možné to napodobit atp. Avšak řekne-li se (v církevním prostředí), že něco je spasitelné, neznamená to, že to může být spaseno, že je možné to spasit (nejde tedy o potenciální zasažení dějem), znamená to, že to něco

³⁸ Jde o autentické znění nápisu na desce jednoho jičínského domu.

³⁹ Vyexcerpováno z překladu Dostojevského *Bratrů Karamazových* (Praha: Melantrich, 1929, 2. díl, s. 35; přeložil Břetislav Hůla).

aktivně vede ke spáse. Právě tím se přídavné jméno *spasitelný* ostře odlišuje od přídavných jmen jako *udržitelny*, *porazitelný* či *nenapravitelný*, právě v tom spočívá jeho výjimečnost. Ilustrujme si tuto skutečnost na několika příkladech z *Katechismu katolické církve* a z eucharistické modlitby: *V pravdě je důstojné a spravedlivé, dobré a spasitelné, ..., abychom ti vždycky a všude vzdávali díky; Svým naprostým souhlasem s Otcovou vůlí, se spasitelným dílem jeho Syna a s každým hnutím Ducha svatého je Panna Maria pro církev vzorem víry a lásky; Celý spasitelný vliv blahoslavené Panny na lidi ...; Proto na památku spasitelné smrti tvého Syna ...*

Přídavné jméno *neuvěřitelný*:

Toto adjektivum patří po formální stránce do téže třídy jako výše tematizované adjektivum *spasitelný*. Zatímco však zvláštnost, výjimečnost slova *spasitelný* náleží do oblasti slovesného rodu, přídavné jméno *neuvěřitelný* je v rámci stejné tvořených slov nepravidelné s ohledem na svou vazebnost. Adjektiva na *-telný* se obvykle vytvářejí od přechodných / tranzitivních sloves neboli od sloves, o nichž platí, že jsou v aktivním tvaru nutně doplňitelné substantivem v akuzativu a že od nich lze tvořit pasivum, přičemž denotát akuzativního komplementu je pak vyjadřován nominativem substantiva v pozici podmětu (*Volili Koudelku – Koudelka byl volen – Mohli volit Koudelku – Koudelka byl volitelný; Spočítají všechny prvky dané množiny – Všechny prvky dané množiny budou spočítány – Lze spočítat všechny prvky dané množiny – Prvky dané množiny jsou spočítatelné*). Bylo by možné uvést dlouhou řadu pravidelně utvořených odvozenin, kupř. *(ne)spočítatelný*, *(vy)řešitelný*, *(ne)porazitelný*, *(ne)zvládnutelný*, *vykonatelný* (předběžné opatření), *(ne)odpustitelný*, *(ne)pozorovatelný*, *napustitelný* a *vypustitelný*, *(ne)vyléčitelný*, *nenapravitelný* atp. (*spočítat / (vy)řešit / porazit / zvládnout / vykonat / neodpustit / pozorovat koho/co*). Do této skupiny však nepatří v nadpisu uvedené adjektivum *neuvěřitelný*, a to proto, že sloveso *uvěřit* není nutně doplňitelné akuzativem, ale dativem (*uvěřit komu/čemu*).

Ještě je třeba dodat, že *neuvěřitelný* není ve skupině adjektiv na *-telný* výjimkou jedinou; výjimečné je třeba i *(ne)dosažitelný*, *neodolatelny* a *nevyhnutelný* (*dosáhnout čeho, neodolat komu/čemu, nevyhnout se komu/čemu*). Jedinečnost výjimky z nějakého pravidla je možné považovat za jev zcela výjimečný, ne-li vyloučený.

Adjektivum *opravitelný* a substantivum *doplňitelnost*:

V rámci velmi početné skupiny adjektiv s *-telný*, popř. i v rámci skupiny od nich odvozených substantiv na *-ost* (*obhajitelný* → *obhajitelnost*, *začlenitelný* → *začlenitelnost*), jsem zaregistroval ještě nemnoho dalších případů, kdy dané jednotky (někdy není užito/užíváno v souladu s pro-

totypickým významem trpné možnosti (*je obhajitelný = je možné ho obhájit, obhajitelnost = možnost obhájení*). Tyto případy ilustrují následujícími pasážemi:

Z monografie J. Zemana *Verbální a neverbální prostředky v komunikaci mládeže* (Hradec Králové: Gaudeamus, 2013):

„**Opravitelná část** je výpověď nebo úsek výpovědi, které (alespoň částečně) blokují linearitu rozhovoru nebo nevyjadřují sdělení mluvčího přiměřeně komunikační události [...] V konverzační opravě je obligatorní část.“ (str. 86).

Z jedné anotace ke konferenčnímu referátu:

„Příspěvek stručně shrnuje dosavadní českou i zahraniční literaturu k problému, představuje přístup k opravám v psycholingvistice, konverzační analýze a v teorii jazykového managementu. Ukazuje, jak jsou opravy v odborné literatuře pojímány (se základním rozlišením oprav a sebeoprav) a jak jsou definovány jejich jednotlivé části (kroky či fáze, pojímáme-li opravu jako proces): **opravitelná část** (trouble-source), signál/indikátor a oprava.“

Autoři se zabývají pouze sebeopravami. S využitím odborné literatury a na základě analýzy vlastního materiálu podávají klasifikaci **opravitelných částí**: rozlišují opravy věcné (např. *pan doktor ee teda pan inženýr*), opravy formální, tj. hláskové, artikulační (např. *vydubo- vybudování*) nebo syntaktické (např. *k podporu, ee programu podpory*). Dále je pozornost věnována tomu, jak mluvčí opravu signalizují (viz např. výše uvedené *ee teda*), a především zapojení sebeoprav do syntaktické výstavby promluvy.“

Ze *Základů české skladby* Fr. Kopečného (Praha: SPN, 1958):

„Co se tkne sloves, je značná jejich část transitivní (relativní) podstatně, nutně. Plyne to z jejich někdy značné sémantické (významové) neúplnosti a **nutné obsahové doplňitelnosti**; obsah slovesa se nutně vztahuje ke svému určení substantivem mimo ně: *brát, dát, posílat, říct* atd. Jiná **nutná doplňitelnost** plyne z významu sloves s obsahem „být jakým“, na př. *chovat se jak, počínat si jak*. Toto „jak“ tu musí být udáno (přírovnáním). [...] Víc o této **nutné doplňitelnosti** v kapitole o předmětu (ten lze přímo definovat jako sémantické doplnění slovesného obsahu).“ (str. 31). „Termín „vazba“ není však tak jednoznačný, někteří soudí, že jím lze zahrnovat každou **nutnou doplňitelnost** slovesa [...] Mohla by se podle toho rozlišovat rekce: [...] c) rekce čistě adverbální, ale **nutně doplňitelné** – t. j. **nutně doplňitelné** inherentní určení typu *chovat se jak* [...]“ (str. 45).

Z uvedených dokladů je zřejmé, že zde adjektiv s *-telný* (a substantiv s *-telnost*) není užito zcela v souladu s prototypickým významem „čistě/pouhé“ trpné možnosti (,je možné udělat něco s něčím‘), ale že jde o význam ,má být / mělo by být uděláno něco s něčím‘ nebo ,je třeba / je nutné udělat něco s něčím‘: *opravitelná část výpovědi* tedy neznámá jen část, která **může být** opravena, ale část, která **má být** opravena, kterou je žádoucí opravit; *nutná doplňitelnost slova* neznámá jen **možnost** doplnit ho, ale přímo **nutnost**, nezbytnost jeho doplnění. Dochází tedy k jistému posunu v modalitě. Podobné je to také u termínů (z oboru účetnictví) *odečítatelná/odčitatelná položka* a *připočítatelná položka*. Odečítatelná položka **by měla** být při výpočtu daňového základu odečtena, naopak připočítatelná položka **musí** být k základu daně připočtena.

V budoucnu bude třeba zjistit, o jak rozšířený jev se jedná, jak často k těmto posunům v modalitě dochází, a také čím jsou motivovány a umožňovány: např. jak často jde o výsledky záměrného a promyšleného konání při tvorbě nějaké terminologické nomenklatury, nakolik případně působí nějaký cizí jazyk nebo do jaké míry jde o projevy spontánní snahy nalézt prostředek ekonomického vyjádření příslušného významu (příčemž jazykový systém by proto poskytoval – spolu s kontextem a/nebo konsituací – vhodné podmínky).

Sloveso následovat:

Máme-li větu řídicí s dokonavým verbem finitem v préteritu a na ní závislou vedlejší větu časovou se spojkou *když* a verbem finitem v préteritu (kupř. *Když opravovala/opravila písemky, pustila si rádio*), potom platí, že 1) je-li přísudek věty vedlejší nedokonavý, je děj věty řídicí současný s dějem věty vedlejší (*Když opravovala_{nedok.} písemky, pustila si rádio*; *Když si balil_{nedok.} batoh, zavolali mu, že se nikam nejede*); 2) je-li přísudek věty vedlejší dokonavý, následuje děj věty řídicí po ději věty vedlejší (*Když opravila_{dok.} písemky, pustila si rádio*; *Když si sbalil_{dok.} batoh, zavolali mu, že se nikam nejede*). Časový poměr obou dějů je tedy za těchto podmínek závislý na vidové hodnotě přísudku věty závislé (nedokonavost → současnost, dokonavost → následnost) a současně platí, že (vnímatelova) interpretace časového vztahu mezi oběma ději je jasným signálem vidové hodnoty slovesa, které je přísudkem ve větě závislé (současnost svědčí o jeho nedokonavosti, následnost o jeho dokonavosti).

Sloveso *následovat* nebylo (pokud vím) nikdy hodnoceno jinak než jako (pouhé) imperfektivum,⁴⁰ a v souladu s tím by jeho přítomnost v uvedené větě vedlejší měla znamenat dějovou současnost. Takových dokladů lze nacházet hodně, sloveso *následovat někoho* v nich má často význam ‚pohybovat se, jít, jet atp. za někým‘: „*Pojďte, pane Cassidy,“ prohlásila Claire a vedla ho do ložnice. „Krev vám kape na košili.“ „Eso,“ zaslechl Mary Catherine, když následoval Claire do prostorné ložnice; „Máš obrovské štěstí,“ řekl Matt Ophélii, když ji následoval po schodech dolů* (SYN2010). Výjimkou však nejsou ani takové doklady, u nichž jde evidentně o dějovou následnost, kdy děj věty řídící následuje po ději, k němuž referuje sloveso *následovat* věty závislé: *První ženu ztratil velmi brzy, pět ze sedmi dětí mu zemřelo, a když je následovala i jeho druhá žena, nevydržel a svou dávnou příhodu z pastvin vyprávěl nejmladšímu potomkovi; Pohřeb měl v den svých narozenin. Maminka ho o rok přežila. A když ho následovala, i její loučení se světem proběhlo v den výročí jejího narození* (SYN2010). Je mým patrné, že v právě uvedených dokladech vystupuje sloveso *následovat* v poněkud jiném významu než v dokladech uvedených výše – jde o význam ‚(u)dělat/(vy)konat to, co předtím (u)dělal/(vy)konal někdo jiný‘: *A ještě později, když Svobodu následovala do Prahy, se často vracela na pár týdnů nebo dnů, aby ...* (SYN2010).

S ohledem na právě napsané se zdá, že je sloveso *následovat* mezi imperfektivy určitou výjimkou. Je však také možné se ptát, zda nelze příslušné doklady chápat jako projevy jistého tíhnutí tohoto slovesa k dokonavosti, resp. k obouvidovosti.⁴¹

Slovesa přináležet, odviset a pronásledovat:

Mějme následující (pro češtinu) obecně platné tvrzení: Je-li od jakéhokoli slovesa vytvořeno jiné sloveso pouze prefixací, a to připojením krátké předpony domácího původu, je vždy výsledkem sloveso pouze dokonavé: *nutit* nedok. → *donutit* dok., *chladnout* nedok. → *vychladnout* dok., *váhat* nedok. → *zaváhat* dok., *půjčovat* nedok. → *napůjčovat* dok. (*někomu hodně peněz*), *přednášet* nedok. → *odpřednášet* dok., *vyhazovat* nedok. → *po-vyhazovat* dok. (*nepotřebné věci*), *komunikovat* nedok. → *vykomunikovat* dok., *instalovat* obouvid. → *nainstalovat* dok., *jmenovat* obouvid. → *najmenovat* dok. (*novou vládu*); *dát* dok. → *vydat* dok., *písknout* dok. → *vypísknout* dok., *zjistit* dok. → *vyzjistit* dok., *vyjet* dok. → *povyjet* dok. (*z garáže*), *strčit* dok. → *popostrčit* dok.

⁴⁰ Uvádějí ho tak např. Váša - Trávníček, PSJČ, SSJČ, SSČ i Vallex.

⁴¹ O slovese *následovat* obšírněji pojednává Zubatý 1919.

Podtržením příslušných slov zdůrazňuji to, že jsou tato slova pro obecnou platnost daného tvrzení opravdu nezbytná. Ke každému z nich uvedu stručný (vysvětlující) komentář:

a) pouze prefixací:

Přítomnost částice *pouze* je v daném tvrzení nutná proto, že existují i **nedokonavá** slovesa jako *pobolívat*, *postonávat*, *pokašlávat*, *posmrkávat*, *pomrkávat*, *postávat*, *posedávat*, *polehávat* atd., při jejichž vytvoření bylo využito nejen prefixace, ale i resuffixace: kupř. *bolet* → *pobolívat*_{nedok.}, *stonat* → *postonávat*_{nedok.} či *kašlat* → *pokašlávat*_{nedok.}. O vytvoření prefixálně-sufixálním způsobem lze snad uvažovat i u sloves jako *uběhnout*, *seběhnout* (← *běžet*), *ulétnout*, *slétnout* (← *letět*), *roztrhnout* (← *trhat*) atp. Tato slovesa však v důsledku své (pouhé) dokonavosti přítomnost částice *pouze* nevynucují.

b) krátká předpona:

Toto adjektivum je nutné proto, že v češtině existují i slovesa, která někdy bývají hodnocena jako prefigáty vytvořené připojením předpony s **dlouhou** samohláskou, a tyto prefigáty jsou **nedokonavé** (*záviset*, *záležet*, *závidět*, *náležet*, *následovat*, *přisahat*, *příslušet*, *přisedět*). Připočítat můžeme i slovesa *souviset*_{nedok.}, *souznít*_{nedok.} a *soucítit*_{nedok.}, jejichž předpona obsahuje dvojhásku, a lze ji proto považovat za dlouhou.

c) domácí původ:

Nezbytnost tohoto adjektiva je dána tím, že slovesa, která lze interpretovat jako prefigáty vytvořené předponou cizího původu, jsou naprostou většinou ne pouze dokonavá, ale obouvidová: kupř. *definovat* → *redefinovat*_{obouvid.}, *startovat* → *restartovat*_{obouvid.}, *organizovat* → *reorganizovat*_{obouvid.}, *stabilizovat* → *destabilizovat*_{obouvid.}, *moralizovat* → *demoralizovat*_{obouvid.} či *kategorizovat* → *subkategorizovat*_{obouvid.}. A také tím, že existují i takové odvozeniny vytvořené předponou cizího původu, které jsou pouze nedokonavé: např. *koexistovat*, *koncelebrovat*.

Slovesa *přináležet*, *odviset* a *pronásledovat* jsou tedy výjimečná tím, že jsou (pouze) nedokonavá, i když jsou vytvořena (pouze) připojením krátké předpony domácího původu.⁴²

Výraz věřící ve spojení se sponou být:

Výjimečnost výrazu *věřící* v rámci forem na *-ící/-oucí* (*vedoucí*, *pracující*, *rostoucí*, *osvobozující*, *limitující*, *čtoucí*, *pečující* ...) tkví v tom, že na rozdíl od naprosté většiny ostatních výrazů s touto příponou vystu-

⁴² Zajímavé informace o slovese *odviset* lze nalézt v Daněš 1972, o slovese *pronásledovat* pak v Zubatý 1919.

puje (neproblematicky) ve spojení se sponou *být* tímto dvojím způsobem:

1) jako čisté, prototypické, už hotové, vykrystalizované substantivum: *Slavomír je (dobrý/praktikující/vzdělaný/horlivý) věřící (mostecké farnosti); Já jsem jen prostý věřící, ne kněz, nebo dokonce biskup, abych mohl mít na chod diecéze nějaký výraznější vliv.* V těchto (a jim podobných) případech nejde „jen“ o textové, parolové užití prostředku, který by se nacházel v některé fázi přechodu mezi třídou verbálních adjektiv (a to aktivních participií / činných přičestí na *-cí*) a třídou substantiv (a jehož substantivní fungování by tu bylo důsledkem vypuštění nějakého rozvíjeného podstatného jména), nýbrž jde o užití, realizaci prostředku, který je (už) zcela součástí slovního druhu substantivum, který je (už) „plnohodnotným“ prvkem množiny substantiv. To samé můžeme říci např. i o slovech *oddávající, pracující, cestující, vedoucí* nebo *vyučující* (*Primátor Svoboda byl prý dobrý oddávající, Jeho prastrýc byl nadšený pracující, To jsou spořádaní cestující, Myslím, že jsem byl zodpovědný vedoucí; Jsem nový vyučující* atp.).

2) jako čisté, skutečné verbální adjektivum, aktivní participium na *-cí*: *Slavomír je (hluboce/silně) věřící.* V těchto (a jim podobných) případech je – nejen povrchově, ale i hloubkově – po sponě přítomno pouze verbální adjektivum; nejde tedy o spojení verbálního adjektiva s elidovaným substantivem (např. *Slavomír je hluboce věřící (člověk/křesťan/katolík)*). To samé můžeme říci např. i o slovech *milující* nebo *chybující* (*Bůh je milující, My lidé jsme chybující*).

Ještě několik autentických dokladů ze SYNu: ... *nebyl to pravý věřící* (rozvíjející adjektivum indikuje substantivnost); *matka byla bigotní věřící příklánějící se k pietismu* (pro čistou substantivnost hovoří nejen rozvití jakostním adjektivem, ale i možnost rozvití následujícím činným participiem); *a vy jste nejvíc nevěřící ze všech* (zde je superlativ *nejvíc* jasným indikátorem toho, že nejde o substantivní užití); *jejich rodina je věřící* (neprototypické kolektivum v subjektu implikuje verbální adjektivum).

Zastávám tedy stanovisko, že se v případech jako *Slavomír je dobrý věřící* a *Slavomír je hluboce věřící* jedná o dvě různé, samostatné homonymní znakové jednotky; tvrdím, že nejde o užití téže jednotky, která by (v souladu s hlavní funkcí činných přičestí na *-cí*) rozvíjela nějaké (být i nevyjádřené) podstatné jméno.

Tento dvojitý způsob fungování se netýká jen případů, kdy je slovesa *být* užito v určitém tvaru; můžeme uvést třeba i *Není snadné být dobrý věřící* nebo *Je štěstí být hluboce věřící*.

Mezi formami na *-ící/-oucí* není myslím mnoho takových, které by umožňovaly tento dvojitý způsob užívání. Velká většina neumožňuje ani užívání typu 1), ani užívání typu 2), např. **Václav je náruživý čtoucí*, **Václav je poctivě čtoucí* nebo **Petr je náruživý pijící*, **Petr je hodně pijící*. Řada forem „po sponě“ vystupuje substantivně, ne však jako verbální adjektivum, kupř. *Hruška byl dobrý vedoucí*, **Hruška byl dobře vedoucí* či *Zdeněk a Slávek byli dobří vyučující*, **Zdeněk a Slávek byli dobře vyučující*. Naopak řada forem vystupuje „po sponě“ participiálně, ne však jako substantivum, třeba *Naše ekonomika je mírně rostoucí*, **Naše ekonomika je mírná/mírný/mírné rostoucí* anebo *Jejich ekonomika je prudce klesající*, **Jejich ekonomika je prudká/prudký/prudké klesající*. Některé formy na *-ící/-oucí* se ve spojení se sponou *být* neobjevují ani jako podstatná jména, ani jako verbální adjektiva, nýbrž pouze jako jakostní adjektiva: *Jeho výkon byl vynikající*, *Jeho vliv bude rozhodující*, *Nápor soupeře byl zdrcující*, *Výkon toho mužstva byl strhující*.⁴³

Spojka *sotvaže/sotva* a sloveso *být*:

Spojka *sotvaže/sotva* se vyznačovala (a dosud vyznačuje)⁴⁴ tím, že v časové větě vedlejší, kterou uvozuje, musí být dokonavé verbum finitum: [...] *sotvaže zahrnul* dok. před ním [před mušketýrem] rychle napravo k lesu, už hvízdla mu kulka kolem hlavy a padla rána (z Baarova *Hančete*); *Sotva puklo* dok. poupě, již je obrožovaly mrazy a kroupy?! (z Černého *Petříčka*); *Sotvaže se objevil* dok., začala na něj chrlít, jaké kalamity toho dne domácnost postihly (SYN2010); *Sotva se ho kmotříčka dotkla* dok. hůlkou, byl z něho statný kočí [...] (SYN2010). Je pouze jedno imperfektivum, které se v takových vedlejších větách relativně často vyskytovalo/vyskytuje, a tím je sloveso *být*: *Sotva je pryč* [holka], již zas kdosi jiný u stánku se zastavuje [...] (z Černého *Petříčka*); *Sotva bylo po poledni, v třídě nastal život jako na podzim v jetelišti; děti dováděly* [...] (z Raisova *Západu*); *Tyto úroky z renty měl obstaveny, a sotvaže byly volné, už na ně čekal jiný věřitel* [...] (SYN2010); *Sotvaže jsem byl hotov*

⁴³ Z textů pojednávajících o formách na *-ící/-oucí* odkazují alespoň na Jelínek 2003 a Karlík 2003; přímo o výrazu *věřící* píše Fried(ová) 2007 a Fried(ová) 2012.

⁴⁴ I když se jí dnes užívá mnohem méně než dříve; dlouhodobě prohrává v konkurenci se spojkou *jakmile*.

s těmito bezpečnostními opatřeními, [...], vybuchl před průčelím poštovní budovy [...] granát (SYN2010).

Je třeba dodat, že (zejména dnes) nejsou v daných vedlejších větách vyloučena ani jiná imperfektiva: *A každý den ráno, sotvaže svítá* nedok., *jako to ptáče u stropu lítá; Albínka dřímá, Zrzek otevřeně spí, jen Ruprecht, ten Ruprecht, sotvaže mě slyší* nedok., *pročitá tak rychle, jako by [...]; Sotvaže ho chtěla* nedok. *vzít do náruče, dostala elektrickou ránu* (SYN2010); [...] *ale sotvaže opět klidně ležel* nedok., *čtverácky se podíval na kaplana* (z Raisova *Západu*).

Bylo by dobré pokusit se v budoucnu zodpovědět několik otázek: 1) Jak došlo k tomu, že se spojka *sotvaže/sotva* spojovala (s výjimkou slovesa *být*) jen s perfektivy (když o jejím synonymním konkurentu *jakmile* to neplatilo)? 2) Proč bylo výjimkou právě sloveso *být*? 3) Jak došlo k tomu, že dnes mohou v příslušných vedlejších větách stát i jiná imperfektiva? 3a) Souvisí to s dnešním méně častým užíváním *sotvaže/sotva*? 4) Proč tato spojka „neobstála“ v konkurenci s *jakmile*? 4a) Souvisí to i s její „vidovou specializací“ na perfektiva?

Cílem tohoto textu bylo jednak stručně a srozumitelně představit problematiku jazykových pravidel a nepravidelností, jednak ukázat, že se jazykověda nezabývá (jak si mnozí myslí) jen otázkami pravopisnými (kupř. psaním *i* a *y*), popř. otázkami jazykové správnosti/nesprávnosti (*holící*, nebo *holící strojek*?), třebaže i tyto otázky patří do kompetence jazykovědy a jsou důležité.

Hledání příčin nejruznějších nepravidelností, zvláštností a výjimek by mohlo vést k obohacování našich poznatků o principech a zákonitostech jazykového vývoje.

IV

Dráždivé děti křičíce

Dva postřehy o přídavných jménech a přechodnících⁴⁵

Tato kapitola sestává ze dvou částí, které jsou spojitelné v jeden celek právě jen na základě toho, že obě pojednávají o těch jazykových jednotkách, které jsou v něčem odlišné od naprosté či velké většiny jednotek patřících do téže třídy; jinak první část se věnuje jevu slootovornému, zatímco druhá je morfologicko-syntaktická, čímž samozřejmě nechci tvrdit, že spolu např. slootovorba a syntax nejsou různým způsobem velmi úzce propojeny.

1. DRÁŽDIVÉ DÍTĚ A JINÉ RODOVÉ ZVLÁŠTNOSTI

Proč rodové a proč zvláštnosti? A jak s tím souvisí dráždivé dítě a co (či spíše kdo) to je?

Přídavné jméno *rodový* tu odkazuje ke gramatické kategorii slovesného (nikoli jmenného) rodu, jejíž podstatou je (jen zhruba řečeno) rozlišování mezi aktivní (činnou) a pasivní (trpnou) účastí někoho/něčeho na nějakém ději. Aktivní, činné slovesné tvary ve větách *Pavel pronásleduje/karáá/holí Petra* nás informují o tom, že ten, kdo je vyjádřen podmětem, tedy Pavel, je činitelem daného děje. Kdybychom aktivní tvary nahradili pasivními, trpnými, rázem by se stal z osoby vyjádřené podmětem, z Pavla, (pasivní) objekt příslušného děje: *Pavel je pronásledován/káráán/holen (Petrem)*. Rodové rozdíly (aktivnost versus pasivnost) ovšem nevyjadřují jen určité slovesné tvary (*česu, chválíš, podporuje* versus *jsem česán, jsi chválen, je podporován*), ale např. také adjektiva, která jsou ze sloves vytvořena. Tak kupř. slova *pustošící (armáda)* a *pustošivá (bouře)* signalizují, že to, co je vyjádřeno rozvíjeným podstatným jménem, tedy armáda/bouře, je činitelem daného děje, zatímco slovo *pustošená (krajina)* znamená, že rozvíjené substantivum vyjadřuje objekt příslušného děje. Tolik tedy k adjektivu *rodový* v nadpisu první části.

⁴⁵ Tento text jsem připravil pro *Český jazyk a literaturu* (v tisku). Tematicky navazuje na článek *O nepravidelnostech, zvláštnostech a výjimkách jazykových* (ČJL 3/2011-2012).

Slovo *zvláštnosti* je tam jednoduše proto, že spojení *dráždivé dítě* je ve vztahu ke kategorii slovesného rodu zvláštností, výjimkou.

Proč je *dráždivé dítě* rodovou zvláštností:

Adjektiva tvořená ze sloves příponou *-(i)vý/-(a)vý*⁴⁶ jsou aktivní; říkají, že to, co je označeno rozvíjeným substantivem, je v aktivním vztahu k příslušnému ději: *snaživý člověk* = člověk, který se snaží; *zlobivé dítě* = dítě, které zlobí; *léčivá látka* = látka, která léčí; *ničivá bouře* = bouře, která ničí; *žebravý mnich* = mnich, který žebrá; *přemýšlivý člověk* = člověk, který přemýšlí; *hloubavý chlapec* = chlapec, který hloubá; *hádavá žena* = žena, která se hádá; *váhavý střelec* = střelec, který váhá; *drtivý tlak*, *rušivý zvuk*, *hojivá mast*, *šetřivý člověk*, *mstivý muž*, *povídavá sousedka*, *bravé kotě*; *plápolavý*, *tvořivý*, *chladivý*, *konejšivý*, *smavý*, *žravý*, *zkoumavý*.

To, že je *dráždivé dítě* mezi těmito adjektivy výjimkou, bude zřejmé, jakmile napíšu, o co jde. (Předpokládám, že pro většinu čtenářů jde o pojem neznámý, tak jako donedávna i pro mě.) Je to pojem z oblasti dětské medicíny/psychologie/neurologie a bývá popisován asi takto: dráždivé jsou ty děti, u nichž se nezralost nervového systému projevuje větší dráždivostí/reakcí na podněty. Dráždivé dítě tedy není dítě, které by nějak dráždilo (např. křikem) své okolí, jak by to odpovídalo aktivnímu významu adjektiv s *-(i)vý/-(a)vý*, ale právě naopak: je to dítě, které lze snadno podráždit, které je snadno podrážditelné, které je (trpným) objektem daného děje.

Dráždivé dítě tedy není jako *dráždivé jídlo* neboli jídlo, které dráždí lidské útroby. Z toho je zřejmé, že adjektivum *dráždivý* není výjimečné pokaždé – jsou konstrukce, v nichž je ho užito v souladu s prototypickým významem adjektiv na *-vý*, jako třeba ve větě *Muleta je pro býka dráždivá* nebo ve spojení *dráždivá vůně*. *Dráždivé dítě* je spíše jako *dráždivý tračník*, poněvadž ten je snadno podrážditelný.

Také je namístě dodat, že *dráždivý* rozhodně není mezi adjektivy na *-vý* výjimkou jedinou: kupř. *dotýkavý člověk* není ten, kdo by se někoho/něčeho dotýkal, ale ten, koho se leccos dotkne.

Pohotový čtenář by mohl namítnout, že celá věc není tak jednoduchá a jasná, jak jsem tu napsal. A měl by pravdu. Tak třeba *klátivá chůze* jistě není chůze, která se klátí, anebo *cesty toulavý* určitě nejsou cesty, které

⁴⁶ Uzávorkované segmenty *-i-* a *-a-* nejsou vlastními součástmi slovotvorné přípony, nýbrž infinitivními kmenotvornými příponami základového slovesa.

by se toulaly (toulá se *toulavý kotě*).⁴⁷ A takových případů lze nalézt řadu. Takže jakoupak je *dráždivé dítě* (mezi adjektivy na *-(i)vý/-(a)vý*) výjimkou, pokud jde o (ne)aktivní/(ne)činitelskou účast rozvíjeného substantiva na ději? Domnívám se však, že ani v případech jako *chápavý přístup*, *klátivá chůze* či *váhavý krok* nepozbývají adjektiva s *-vý* svůj aktivní význam, třebaže činitel daného děje (tedy děje vyjadřovaného základovými slovesy *chápat*, *klátit se* či *váhat*) není v těchto spojeních přímo vyjádřen; tento činitel se totiž většinou nějakým způsobem vyrozumívá, popř. je přímo vyjádřen jinde ve větě: kupř. *chápavý přístup učitele*, *jeho klátivá chůze* či *mladíkův váhavý krok*. Z těchto konstrukcí plyne mimo jiné i to, že učitel chápe, on se klátí a mladík váhá.

Konečně slovo *jiné* v nadpisu první části říká, že své výjimky mají i jiné skupiny slov vyjadřujících slovesný rod. Vezměme adjektiva s *-itelný*, jejichž prototypickým významem je tzv. trpná možnost, což znamená, že nás informují o tom, že to, co je vyjádřeno rozvíjeným substantivem, může být objektem příslušného děje: *nahraditelný člověk* = člověk, který může být nahrazen; *převychovatelný zločinec* = zločinec, kterého lze převychovat; *léčitelná nemoc*, *naučitelná látka* nebo *omyvatelný povrch*. To však neplatí o adjektivech *spasitelný* a *potěšitelný*, neboť jejich význam je (přínejmenším velmi často) aktivní, a tedy opačný: *spasitelný čin* (*Ježíše Krista*) = *spásný čin* (vedoucí ke spáse), *potěšitelná zpráva* = *potěšující zpráva* (zpráva, která potěší).

Závěrem první části ještě dodávám, že probíraný (neaktivní) význam adjektiva *dráždivý* není v češtině nijak nový; srovnajme jen tuto pasáž z *Černého Petříčka* od Karoliny Světlé (Praha: Odeon, 1981):

„I Stazičku nemohli po celý den uchlácholit. Nevědělo dítě ovšem, co se to děje, oč se jedná a proč ji matka dnes ustrojila do bílých šatiček a vlásky jí propletla jako družičce věncem rozmarýnovým, podobným tomu, který nad Františkem držela jako nad hlavou nějakého ženicha, když církvi se zasnuboval. Buď na ni působilo rozčilení osob dospělých, které vidívala vždy klidné, neb byla v ten den jaksí zvláště **dráždiva**, krátce odstonala slavnost tu po celý týden v takové míře, že si paníaminka velmi trpce vyčítala, že ji vzala s sebou.“

⁴⁷ Spojení s nespisovnými tvary adjektiva *toulavý* jsou vzata z písní Michala Tučného.

2. OD KTERÉHO SLOVESA NELZE VYTVOŘIT PŘECHODNÍK?

Před časem se mě jeden zvědavý docent matematiky – zjistiv, že pracuji v Ústavu pro jazyk český – zeptal, existuje-li v češtině sloveso, od něhož nelze vytvořit přechodník. Dotazoval se na to prý i v jazykové poradně našeho ústavu a bylo mu řečeno zhruba to, že přechodník je dnes už prostředkem neživým, řekněme umělým, ale teoreticky je možné ho vytvořit – podle příslušných pravidel – od kteréhokoli slovesa. Aniž bych se nad nastolenou otázkou nějak hlouběji zamyslel, řekl jsem, že odpověď jazykové poradny je asi v pořádku, že u prostředku tak „umělého“, jako je přechodník, je dosti obtížné či problematické klást otázku (ne)možnosti tvoření, ale že teoreticky asi opravdu nic nebrání tomu, aby byl – na základě daných pravidel – vytvořen od kteréhokoli slovesa. Později jsem se však nad danou problematikou ještě zamyslel, a došel jsem přece jen k poněkud jinému závěru.

Nejprve si připomeňme (alespoň zhruba) **pravidla tvoření a užívání přechodníků** neboli transgresivů:

1. Od sloves nedokonavých se vytváří tzv. přechodník přítomný. Tvoří se od té podoby slovesného kmene, která je přítomná v 3. osobě množného čísla přítomného času: oni dělají/pracují/prosí/nesou/tisknou, a to připojením přípon⁴⁸ *-e, -íc, -íce* nebo *-a, -ouc, -ouce*: *dělaje, dělajíc, dělajíce; pracuje, pracujíc, pracujíce; prose, prosíc, prosíce – nesa, nesouc, nesouce; tiskna, tisknouc, tisknouce*.

2. Od sloves dokonavých se vytváří tzv. přechodník minulý. Tvoří se od kmene minulého, kupř. *udělal/propracoval/poprosil/přinesl*, a to připojením přípon *-v, -vši, -vše* nebo *-0, -ši, -še*: *udělav, udělavši, udělavše; propracovav, propracovavši, propracovavše; poprosiv, poprosivši, poprosivše – přines, přinesši, přinesše*.

Toto byla pravidla tvoření přechodníků, následuje pravidlo pro jejich užívání:

3. Konatel děje vyjádřeného přechodníkovým tvarem musí být totožný s konatelem děje určitého slovesa nebo jinak řečeno: s konatelem vyjádřeným podmětem dané věty.

⁴⁸ *Základní mluvnice českého jazyka* (2004) užívá termínu „koncovka“.

Příklady:

Svatopluk psal tu strofu celou noc, popíjeje kávu a kouře doutníky = *Když psal Svatoopluk tu strofu, popíjel (Svatopluk) kávu a kouřil (Svatopluk) doutníky.*

Zapáliv si cigáro Operas, šel navštívit souseda Sedláčka = *Když si (Josef) zapálil cigáro, šel (Josef) navštívit souseda.*

Není možné třeba **Dopiv druhé pivo, dostavili se jeho přátelé*; protože konatel slovesa *dopít* a konatel slovesa *dostavit se* nejsou totožní.

Několik dalších (tentokrát autentických) příkladů:

1) **Odcházejíce** na prázdniny domů na venkov, zamlouvali si (**mládenci**) zase svůj milý pokojík napříště a zanechávali v něm i svůj skrovný nábyteček. 2) Samy **majíce** děti, věděly (**paničky**), čeho mládež potřebuje ... 3) Nuže třicetiletý ten **úředník**, ať státní či soukromý, **zakládaje** vlastní domácnost, najímal bytek o dvou světnicích s kuchyní. 4) Rodinné **album** trávalo osamělý život na stolku ve studeném saloně celé neděle, **očekávajíc** nějakou návštěvu, aby se ze svého ztrnutí vzpamatovalo. 5) Ale nejčastěji se do nich zadívala mladá **majetnice** sama, **zalétajíc** myšlenkami v budoucnost, **spřádajíc** klamné sny o štěstí. (vše z pera Ignáta Herrmanna) 6) Tu i **jinoch** se obrátil k biskupovi a, **pokloniv se** mu, s tváří pyšnou ho provázal domů. 7) **Skončiv** modlitbu, zvolal (**první z odcházejících**) hlasem velikým. (od Jaroslava Durycha) 8) **Chasa** poklekla vedle něho **pomodlivši se** s ním, pak **všickni** vstali, a **přistoupivše** jeden po druhém k mlynářce, pravice jí podali. (od Karolíny Světlé) 9) Kolik bylo už těch, **kterí** opustili otce, matku i vlast a, **pohřbivše** sebe nejen ve třech, nýbrž i ve čtyřech slibech, šli do této země sloužit tomuto lidu! (od Jaroslava Durycha).

Poté, co byla připomenuta tři základní pravidla tvoření a užívání přechodníků, je čas vrátit se k pěknému dotazu páně docentovu: Zná čeština slovesa, od nichž nelze tvořit tvary přechodníku? Za účelem jeho úspěšného zodpovězení bude myslím vhodné přeformulovat ho právě s ohledem na daná pravidla. Zkusme se zeptat takto: Má čeština slovesa, která z nějakého důvodu nejsou disponována k tomu, aby vyhověla daným pravidlům, k tomu, aby uspokojila některou z položek/částí jednotlivých pravidel?

Tak např. požadavky vidové nejsou překážkou pro žádné sloveso, protože všechna slovesa jsou alespoň jednoho vidu – neexistuje sloveso, které by nebylo ani dokonavé, ani nedokonavé. Při postupném procházení jednotlivých částí uvedených tří pravidel však nutně narazíme i na pasáže (výše jsou podtržené), z nichž plyne, že A) základem pro tvoření přechodníkových tvarů od nedokonavých sloves je 3. osoba množného

číslo (*dělají + e = dělají*) a B) děj vyjadřovaný přechodníkem musí mít nějakého konatele. S ohledem na tyto dvě pasáže je tedy namístě (v souladu s otázkou, kterou tu řešíme) se ptát, zda existují slovesa, která nemají tvar 3. osoby množného čísla, a zda existují slovesa, jejichž děj nemá (nebo alespoň v naprosté většině případů nemá) svého konatele. Zjistíme, že taková slovesa opravdu existují – kupř. *pršet*, *zapršet*, *poprchávat*, *rozpršet se*, *mrholit*, *krápat*, *mžít*, *sněžit*, *hřmět*, *zahřmět*, *blýskat se*, *svítat*, *stmívat se*, *smrákat se*, *mrznout*.

Uvedená slovesa zakládají tzv. bezpodmětové věty, jako např. *Prší už dlouho*, *Hustě sněží*, *Právě zahřmělo*, *Blýská se*, *Mrholí*, *Právě svítá*, *Trochu zapršelo* (nemůžeme se zeptat *Kdo/co prší?* nebo *Kdo/co zahřmělo?*). Věty bez podmětu zakládají proto, že jimi označovaný děj nemá svého konatele, zatímco podmět je větný člen sloužící (ve větách s aktivním slovesným tvarem) právě k vyjadřování konatele, předpokládá nějakého konatele. (Tato formulace je v pořádku, třebaže jsou dnes už dávno dostatečně známy příčiny neboli „konatelé“ daných meteorologických jevů.) Jelikož tato slovesa nemají konatele vyjádřitelného podmětem, objevují se pouze v neutrálních tvarech 3. osoby jednotného čísla středního rodu (*pršelo*, *prší*, *bude pršet*, *blýská se*, a ne třeba **pršel*, **pršíte*, **budu pršet*, **blýskají se*). Vidíme tedy, že oba jevy, obě příčiny nemožnosti tvořit přechodník – 1) nepřítomnost konatele a 2) netvoření 3. osoby plurálu⁴⁹ – spolu úzce souvisí, a to tak, že příčina druhá je dána příčinou první.

Své uvažování o dané problematice můžeme tedy zakončit touto formulací: I kdyby dnes byly přechodníky živým, uzuálním jazykovým prostředkem, jehož tvoření a užívání by se řídilo výše uvedenými pravidly, rozhodně by se nevytvářely věty jako např. **Vytrvale pršelo občas zahřměvši*, **Blýskalo se hřmíc* nebo **Pršelo mrznouc*.⁵⁰

⁴⁹ Znovu připomínám, že tato příčina se týká přechodníku přítomného.

⁵⁰ K tomu je však třeba ještě poznamenat následující: Ani v nářečích, ale ani ve spisovné češtině nebylo vždy užívání přechodníku vázáno výše uvedenými pravidly – a to ani pokud jde o pravidlo o stejnopodmětovosti neboli o totožnosti konatele děje, jak se lze dočíst v monografiích Emila Dvořáka *Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině* (1970) a *Přechodníkové konstrukce v nové češtině* (1978). V první knize autor uvádí výjimečné případy jako *byvše již pozdě či málo na nich záležejíce* (s. 38), v druhé knize dokonce *poprša zas bude pěkně* (s. 19).

v

Matka a dítě byly unavené? Poznámka ke shodě přísudku s podmětem⁵¹

Cíl této kapitoly je velmi skromný: upozornit na jednu zvláštnost z oblasti shody přísudku (popř. i doplňku) s podmětem a v souvislosti s ní se dotknout otázky míry závaznosti *Pravidel českého pravopisu*.

Přesto (anebo právě proto), že už deset let pracuji jako korektor, a přesto (anebo právě proto), že už deset let pracuji v Ústavu pro jazyk český, dostávám se dosti často do situací, kdy jsem přesvědčen, že není nutné dodržet (v daném konkrétním případě) literu *Pravidel českého pravopisu*. A výjimkou nejsou ani ty situace, kdy jsem přesvědčen, že je vhodné literu *Pravidel* nedodržet, že je namístě ji porušit.

V předmluvě k *Pravidlům* z roku 1993 (která jsou dodnes platná) se píše toto: „Proto chápeme pravopisná pravidla jako soubor doporučení pro vytríbené písemné vyjadřování, od nichž se lze ve zvláštních případech odchýlit, pokud to píšící považuje za potřebné a zdůvodněné.“ (s. 5). Je tedy zřejmé, že ani sama *Pravidla* nelpí na tom, aby byla striktně dodržována, že dávají pisatelům prostor pro vlastní úsudek, a že je v pořádku, jsou-li (v odůvodněných případech) porušena. To je jistě rozumný přístup, neboť *Pravidla* nemohou být (a tudíž také nejsou) dokonalá a všepostihující; a už proto si nemohou nárokovat (a – jak jsme viděli výše – ani si nenárokují) právo na striktní dodržování. Problém je však v tom, že mnoho uživatelů češtiny deklarovanou nezávaznost (či spíše nikoli naprostou závaznost) *Pravidel* neuznává, naopak spíše vyžadují jejich striktní dodržování. K tomuto stanovisku poznamenávám prozatím pouze toto: *Pravidla* mají (podle mého soudu) sloužit uživateli jazyka, ne uživatel *Pravidlům*; *Pravidla* by neměla vždy stát nad jazykovým povědomím uživatele a nad územ.

Pravidla českého pravopisu obsahují (jak známo) také soubor pravidel o shodě přísudku s podmětem. Jedním z nich je toto: Jsou-li všechna jména v několikanásobném podmětu v čísle jednotném a není-li mezi nimi jméno rodu mužského životného, píše se v přísudku následujícím po podmětu tvrdě *y*. Takže třeba *Triko, košil a košilela se třepetaly na*

⁵¹ Tento text jsem připravil pro *Český jazyk a literaturu* (v tisku).

šňůře nebo *Ivana a Kateřina už dlouho nebyly viděny; ale Ivana a Miloš jsou spolu sem tam viděni.*

Před lety jsem při korigování jednoho textu narazil na pasáž tohoto znění: *Žena/Matka a plod jsou v tomto období chráněny ...*; a pozastavil jsem se nad tím tvrdým *y* v přísudku *jsou chráněny*. Pozastavil jsem se nad ním, ačkoliv je zcela v souladu s výše uvedeným pravidlem: rod mužský životný není v podmětu přítomen; *žena/matka* je rodu ženského a *plod* rodu mužského neživotného. Nakonec jsem tehdy (po poradě se svým jazykovým povědomím) sdělil druhému korektorovi (který měl rozhodující slovo), že v souladu s mým jazykovým povědomím by byla v tomto kontextu pouze podoba *jsou chráněni*, třebaže je v rozporu s literou *Pravidel*. On pak příslušnou pasáž raději přeformuloval – nepřistoupil na *jsou chráněni*, ale ani neponechal *jsou chráněny*. Více jsem se touto věcí nezabýval – vzpomněl jsem si na ni zase až nyní, a došel jsem k závěru, že by si zasloužila alespoň krátké pojednání.

Napadly mě (mimo jiné) několikanásobné podměty *matka a dítě a babička a vnuče*.⁵² Rod mužský životný v nich není přítomen, takže by podle *Pravidel* mělo být v přísudku tvrdé *y*. I v těchto případech však preferuje mé jazykové povědomí věty *Matka i dítě budou léčeni stejně* či *Babička a vnuče byli transportováni do Terezína* před větami *Matka i dítě budou léčeny stejně* či *Babička a vnuče byly transportovány do Terezína*. Myslím, že v mém idiolektu je obsaženo toto pravidlo: Obsahují-li několikanásobný podmět pouze singulárové femininum (feminina) referující k osobě ženského pohlaví a singulárové neutrum (neutra) schopné referovat k osobám obou pohlaví, pak bude přísudek (popř. doplněk) následující po podmětu v rodě mužském životném.

Zmínku o tomto jevu nenajdeme ani v (posledních) *Pravidlech českého pravopisu* z roku 1993, ani v *Internetové jazykové příručce* (ani v jejím oddíle nazvaném „Složitější případy shody přísudku s podmětem“).⁵³ V *Naší řeči* jsem však našel jednu velmi zajímavou pasáž, publikovanou už v roce 1948. Uvedu ji zde v plném znění (její nejrelevantnější části jsem zvýraznil podtržením):

⁵² Dalšími by mohly být např. *žena a dítě, manželka a dítě, paní a dítě, matka a novorozeně, mamínka a mimínko, mamínka a děťátko, dcera a vnuče, chůva a dítě* aj.

⁵³ Nepočítají s ním např. ani texty *Agreement in Czech and Its Formal Account* (Panevová – Petkevič 1997) či *Agreement in Slavic* (Corbett(ová) 1998).

„Pan dr. J. S. z Brna se táže, má-li se psát *i* či *y* v přísudku těchto vět: Zesnulá a její rodina měly u nás vklad. Zesnulá a její rodina, měly ony u nás nějaký vklad? Nevěsta a její rodina byly oblečeny v slováckých krojích. Řečnice a většina přítomných byly přesvědčeny o nutnosti změn. Královna a její družina doprovázely krále všechny na koních. – Ve všech těch větách je rozšířený podmět složen ze jmen rodu ženského, a proto má ženskou koncovku i přičestí v přísudku. V předposlední větě (Řečnice a většina přítomných...) nezáleží na tom, zdali jsou v té většině obsaženi také muži, stejně jako nezáleží na tom, zdali se v druhých větách slovem *rodina* označují také příslušníci rodu mužského. Poslední větu bychom však raději upravili jinak, neboť množný tvar číslovky *všechny* nelze dost dobře vztahovat ke jménům čísla jednotného. Nejnásazší by bylo užít výrazu s číslovkou v platnosti volného doplňku, na př.: Královna a její družina doprovázely krále, všechny (t. dámy) na koních. V takových volně připojených přívlastcích a doplňcích i při podmětu složeném ze jmen jiného rodu než mužského bývá někdy rod mužský v platnosti všeobecné, a tak i zde by bylo možno napsat: Královna a její družina doprovázely krále, všichni na koních. Je to podobný případ jako při spojení „Babička a vnouče, oba unavení (unaveni) dlouhou cestou, odpočívaly na mezi“ (místo očekávaného tvaru „obě unavené“ nebo „obě unavený“) nebo: „Babička i mládež, všichni unaveni hrou, posedaly na lavičky.“ (Naše řeč, 1948, s. 57)

Jak vidno, nepovšiml jsem si ničeho nového, jde o dávno známou (i když už asi poněkud pozapomenutou) věc. Mé stanovisko k danému jevu je však jiné než stanovisko autora uvedené pasáže. Ten obhajuje tvrdě *y* ve větě *Babička a vnouče, oba unavení (unaveni) dlouhou cestou, odpočívaly na mezi* tím, že pasáž *oba unavení (unaveni) dlouhou cestou* je (jen) „volným připojením“. Mějme však věty *Matka i dítě jsou zdraví* versus *Matka i dítě jsou zdravé* či *Babička a její vnouče se z výletu vrátily spokojení* versus *Babička a její vnouče se z výletu vrátily spokojené*. Zde o „volná připojení“ evidentně nejde, přesto však pro mé jazykové povědomí je bez problémů přijatelná jen varianta první, životná (*Babička a vnouče se vrátily spokojení*), kdežto varianta druhá (*Babička a vnouče se vrátily spokojené*) je přijatelná jen stěží (snad jen za situace, kdy by oním dítětem či vnoučetem bylo děvče).

Tento text samozřejmě nemůže být založen jen na jazykovém povědomí svého autora; proto jsem podnikl alespoň několik menších korpusových a „dotazníkových“⁵⁴ sond:

⁵⁴ O dotazníky v pravém slova smyslu však nejde.

1) V korpusu SYN jsem našel 26 dokladů syntaktických konstrukcí s touto strukturou (a s tímto pořadím jejích složek): femininum (femina) v singuláru označující osobu + spojka *a* + neutrum (neutra) v singuláru označující osobu + *být* v určitém tvaru + nesubstantivní výraz vyjadřující jmenný rod (takže kupř.: *Jen nějaká stará paní a nějaké malé dítě prý nebyly odmítnuty / nebyli odmítnuti* nebo *Mladá matka a její dítě byly moc rády / byli moc rádi*)⁵⁵.

2) Patnáct mých kolegů jazykovědců mi odpovědělo na otázku, jak se jejich jazykové povědomí staví k následujícím dvojicím vět:⁵⁶ 1) *Matka i dítě budou léčeny stejně* versus *Matka i dítě budou léčeni stejně*; 2) *Babička a vnouče byly transportovány do Terezína* versus *Babička a vnouče byli transportováni do Terezína*; 3) *Babička a vnouče se z výletu vrátily spokojené* versus *Babička a vnouče se z výletu vrátili spokojení*; 4) *U nás budou matka i dítě spokojené* versus *U nás budou matka i dítě spokojeni*; 5) *Matka a dítě jsou zdravé* versus *Matka a dítě jsou zdraví*.

3) Patnácti rodilých mluvčích (nelingvistů zvyklých vnímat a užívat spisovnou češtinu) jsem se zeptal, jak jejich jazykové povědomí hodnotí následující dvojice vět:⁵⁷ 1) *Babička a vnouče se z výletu vrátily spokojené* versus *Babička a vnouče se z výletu vrátili spokojení*; 2) *Matka i dítě jsou u nás spokojené* versus *Matka i dítě jsou u nás spokojeni*.

Nyní stručně shrnu zjištění získaná z podniknutých sond:⁵⁸

Ad 1)

Z 26 nalezených dokladů jsem jako nerelevantní vyřadil tyto dva: 1) *Žena a dítě jsou však přednější*. (Mladá fronta DNES, 28. 5. 1999); 2) *Dům, auto, dostatek peněz na kontu, žena a dítě jsou zdravý, a přece se necítím dobře*. (Slunce pro duši). Nerelevantní jsou proto, že tvary *přednější* a *zdravý* svým zněním, svou zvukovou formou nerozlišují mezi rodem ženským a mužským životným. Ze zbylých 24 dokladů je jich 17

⁵⁵ Tyto příklady jsou pouze ilustrativní, nejde o autentické doklady. Pro jistotu ještě dodávám, že jsem zohledňoval jen feminina referující k ženám [takže ne třeba *ta potvora* (řečeno o Karlovi)] a jen neutra nespecifikovaná co do biologického rodu (takže ne třeba *děvče*).

⁵⁶ Dostali je v písemné podobě.

⁵⁷ Věty jsem respondentům předložil v mluvené podobě.

⁵⁸ Uvedu jen ty informace, které jsou relevantní pro hlavní účel uskutečněných sond (viz níže).

v souladu s literou *Pravidel českého pravopisu*, a v 7 případech je uplatněna shoda⁵⁹ životná. Uvedu pět dokladů od každé alternativy:

1) Soulad s *Pravidly* / Shoda neživotná⁶⁰: *Budoucí maminka a její dítě jsou pečlivě sledovány po zdravotní stránce.* (Deníky Bohemia, 9. 4. 2005); *Řidička, spolujezdkyně a jedno dítě byly zraněny lehce, bez následků havárii přečkal kojeneček.* (Mladá fronta DNES, 7. 3. 2006); *Důležitější však pro mne bylo, že má těhotná žena a nenarozené dítě jsou zdravé.* (Lidové noviny – sport, č. 138/1999); *Žena a jedno dítě byly na místě mrtvé.* (Mladá fronta DNES, 27. 4. 2000); *Žena a dítě z vozu byly se zraněními převezeny na ošetření.* (Mladá fronta DNES, 13. 12. 2004).

2) Nesoulad s *Pravidly* / Shoda životná: *Žena a děčko byly za Maiso-nem vysláni.* (Securitas imperii); *Důležité je, aby matka a dítě byly v tom okamžiku odpočatí a kojeneček neměl hlad.* (Právo, 22. 8. 2000); [...] *jeho žena a dítě byly zraněny* (Aktuálně.cz, 27. 1. 2008); *Personál kliniky si uvědomil, že matka a dítě jsou lapeni v bludném kruhu.* (Proč jsou šťastné děti šťastné); *Edith a děťátko nebyli cesty schopni a Tolkien se od ženy nechtěl odloučit.* (Životopis). Převaha shody neživotné může být působena i tím, že všechny nalezené doklady jistě prošly i očima korektorů, neboli lidí, kteří mají dobře osvojena kodifikační pravidla o shodě přísudku s podmětem. S tím může souviset i to, že ve výše uvedených dokladech *byly vysláni, byly odpočatí a byly zraněny* je v určitém tvaru slovesa *být* v souladu s *Pravidly* přítomno ypsilon (neboli tam, kde se rod ženský a rod mužský životný zvukově neliší, je dodržena litera *Pravidel*).

Ad 2)

Pět respondentů jednoznačně preferovalo alternativu životnou; pět respondentů jednoznačně preferovalo alternativu neživotnou. Pro jazykové povědomí tří respondentů byly (bez větších problémů a přibližně stejně) přijatelné obě varianty, neživotná i životná. Dva respondenti preferovali v některých případech shodu neživotnou, v jiných shodu životnou.

Ad 3)

Pokud jde o větu s *babičkou* a *vnoučetem* (neboli o větu s adjektivem v *doplňku*), 14 z 15 respondentů preferovalo variantu životnou: *Babička a vnouče se z výletu vrátili spokojení.* V případě věty s *matkou* a *dítětem* (neboli věty s adjektivem v *přísudku*) 11 respondentů preferovalo va-

⁵⁹ Či spíše neshoda?

⁶⁰ Volím zde adjektivum „neživotná“ jako dobře srozumitelné; přísně vzato jde však o výraz nepřesný, neboť gramatický protiklad životnosti a neživotnosti není u feminin a neuter konstituován.

riantu životnou: *Matka i dítě jsou u nás spokojení*, a 4 respondenti variantu neživotnou: *Matka i dítě jsou u nás spokojené*.

Mé korpusové a „dotazníkové“ sondy jsou samozřejmě jen velmi kusé; svému účelu však posloužily myslím dostatečně. Svědčí totiž o tom, že jev, který jsem tu tematizoval, není jen výhradním specifikem mého jazykového povědomí či mého idiolektu, nýbrž jde o jev obecnější. Za obzvláště signifikantní považuji především to, že životná varianta shody je neproblematická a/nebo přijatelnější i pro některé jazykovědce, a také to, že pro jazykové povědomí některých jazykovědců je jen stěží přijatelná varianta neživotná. U těchto uživatelů češtiny můžeme totiž předpokládat dobrou znalost kodifikačních pravidel o shodě přísudku s podmětem, a tak nelze vyloučit, že tato znalost kodifikace může mít vliv i na jejich jazykové povědomí. Přesto se však jazykové povědomí řady z nich staví k životným variantám shody pozitivně (anebo se k nim alespoň nestaví zcela odmítavě).

Jednu věc lze myslím (na základě podniknutých sond) považovat za jistou, anebo alespoň za velmi pravděpodobnou: Jazykové povědomí a úzus uživatelů češtiny jsou (pokud jde o jev zde tematizovaný) nevyhraněné, kolísavé. Domnívám se, že právě v takovýchto případech (ale nejenom v těch) je třeba brát ohled na výše uvedené prohlášení o nezávažnosti (či spíše jen o nikoli naprosté závažnosti) *Pravidel českého pravopisu*. Myslím, že především v těchto případech je rozumné nechat vývoji jazyka volný průběh, a nepodrobovat ho přímočarému kodifikačnímu pravidlu. Je řada důvodů, proč by bylo (nejenom) v těchto případech lpění na kodifikačních pravidlech nerozumné. Zde uvádím alespoň dva: 1) Je myslím zřejmé, že onen nesoulad mezi jazykovým povědomím řady uživatelů a literou *Pravidel* není projevem či důsledkem jejich neschopnosti osvojit si existující normu; příčina je evidentně jinde: I bez hlubší analýzy (která není úkolem tohoto textu) lze tvrdit, že preferování, popř. alespoň neodmítání životných variant v případech jako *Jeho žena a dítě byli zraněni* je působeno tím, že jsou v příslušných několikanásobných podmínkách přítomna neutra schopná referovat k osobám obojího (biologického) rodu, ženského i mužského. Právě ta schopnost referovat i k osobám **mužského** pohlaví tu nepochybně hraje roli (srovnej jen míru přijatelnosti následujících konstrukcí: **Jeho žena a dcera jsou zraněni* versus *Jeho žena a dítě jsou zraněni*). 2) Ani sami jazykovědci dosud nedisponují (a sotva kdy budou) spolehlivými kritérii jazykové správnosti a ani početný kolektiv sebelepších lingvistů není s to postihnout (souborem kodifikačních pravidel) existující normu přirozeného jazyka do všech jejích podrobností, s veškerou její vnitřní dynamikou a kolísáním a se všemi jejími (skrytými) potencialitami.

VI

Nebezpečné nenazývání věcí pravými jmény⁶¹

Slovním spojením „nenazývání věcí pravými jmény“ (a několika dalšími synonymními vyjádřeními) v tomto textu odkazují ke každému takovému jazykovému ztvárnění/zachycení skutečnosti, které není v souladu s tím, jaká tato skutečnost opravdu je. Nepojmenovávání věcí jejich jmény je pouze jedním z druhů či oblastí nenáležitého zacházení s jazykem. Nepatřičné nakládání s jazykem a nejrůznější jeho druhy tematizuje na řadě míst i Písmo svaté. Pro ilustraci uvedu několik pasáží z Pavlova listu Efezským a z listu Jakubova, v nichž nám apoštolové sdělují, jak máme a jak nemáme jazyka užívat a jaké důsledky může (ne)správné používání jazyka mít, popř. čeho je projevem:

Pavel Efezským (ekumenický překlad): „Z vašich úst ať nevyjde ani jedno špatné slovo, ale vždy jen dobré, které by pomohlo, kde je třeba, a tak posluchačům přineslo milost“ (4,29). „Vést sprosté, hloupé a dvojsmyslné řeči se nepatří; vy máte vzdávat Bohu díky!“ (5,4). „Nenechte se od nikoho svést prázdnými slovy, aby vás nestihl Boží hněv jako ty, kdo ho neposlouchají“ (5,6). „Nepodílejte se na neúčinných skutcích tmy, naopak je nazývejte pravým jménem“ (5,11). Jakub (ekumenický překlad): „Pamatujte si, moji milovaní bratři: každý člověk ať je rychlý k naslouchání, ale pomalý k mluvení, pomalý k hněvu“ (1,19). „Domnívá-li se kdo, že je zbožný, a přitom nedrží na uzdě svůj jazyk, klame tím sám sebe a jeho zbožnost je marná“ (1,26). „Všichni přece mnoho chybujeme. Kdo nechybujе slovem, je dokonalý muž a dovede držet na uzdě celé své tělo“ (3,2). „Tak i jazyk je malý úd, ale může se chlubit velkými věcmi. Považte, jak malý oheň může zapálit veliký les! I jazyk je oheň. Je to svět zla mezi našimi údy, poskvřňuje celé tělo a ničí celý náš život, sám podpalován pekelným plamenem. Všechny druhy zvířat [...] mohou být a jsou kroceny člověkem. Ale jazyk neumí zkrotit nikdo z lidí. Je to zlo, které si nedá pokoj, plně smrtonosného jedu. Jím chválíme Pána a Otce, jím však také proklínáme lidi, kteří byli stvořeni k Boží podobě. Z týchž úst vychází žehnáni i proklínání. Tak tomu být nemá, bratří moji“ (3,5-10). „Vaše ‚ano‘ ať je vždy ‚ano‘ a ‚ne‘ ať je ‚ne‘, abyste nepropadli soudu“ (5,12).

⁶¹ Tento text vznikl na objednávku *Katolického týdeníku*, kde však nakonec nevyšel. Důvod jeho umístění do této publikace vysvětluji v Úvodu.

Lze stanovit řadu kritérií, podle nichž můžeme rozlišovat různé druhy nepravdivého zachycování skutečnosti jazykem. Uvedu zde tři.

První kritérium se týká té skupiny věcí, jevů, událostí, činů či skutků, které je možné lišit podle toho, zda jsou dobré, anebo špatné/zlé, popř. ještě podle toho, nakolik / do jaké míry jsou dobré, či špatné. Pak přicházejí v úvahu především tyto možnosti: **1)** Skutečnosti (kupř. činy, skutky), které jsou (velmi) dobré, jsou sice jazykově prezentovány jako dobré, ale ne tak dobré, jak ve skutečnosti jsou. **2)** Skutečnosti (velmi) dobré jsou pojmenovány neutrálně, nehodnotícími jazykovými prostředky, přičemž může docházet kupř. k (úmyslnému) zamlčení záslužnosti nějakého činu, kterou by bylo namístě zmínit. **3)** Skutečnosti (velmi) dobré jsou skrze jazykové vyjádření vydávány za (velmi) špatné/zlé. A platí to i obráceně: **4)** Co je (velmi) špatné, může být označeno jako ne tak špatné. **5)** O zlém skutku se lze vyjádřit neutrálně. **6)** K pojmenování něčeho (velmi) zlého může být použito jazykových prostředků s (velmi) kladným hodnocením.

Druhé kritérium je možné vyjádřit protikladem neúmyslnost/nezáměrnost/nechtěnost versus úmyslnost/záměrnost/chtěnost. Kupř. k vydávání zla za dobro, anebo naopak dobra za zlo (pomocí jazykových prostředků) může být člověk i zmanipulován, nemusí tak činit vědomě a záměrně; v opačném případě tak koná úmyslně, a pak tím sleduje nějaký cíl. Tím se okamžitě nabízí další, třetí kritérium: záměrné nenazývání věcí pravými jmény můžeme rozlišovat podle toho, čeho se jím mluvčí snaží dosáhnout. Může jít třeba o snahu snížit záslužnost/velikost činu druhého člověka, anebo naopak o úsilí zveličit (v myslích vnímatelů) záslužnost/kvalitu činu vlastního; nebo je možné volbou „vhodných“ jazykových prostředků vyhrocovat vinu druhého, anebo jí naopak oslabovat či popírat vinu svoji.

Po této obecné (a nikoli vyčerpávající) klasifikaci nenazývání věcí pravými jmény je třeba uvést také konkrétní příklady, které by odpovídaly výše uvedeným druhům. Představím alespoň několik případů:

Ukončení těhotenství:

V knize Jima Foresta *E-mailý z pekla* radí zkušený ďábel Tasemník nezkoušenému ďáblu Umaštěnkovi, co by měl našeptat svému klientovi, aby se mu podařilo přimět svou ženu k usmrcení čekaného dítěte. Píše mu toto:

„Jako vždycky věnuj zvýšenou pozornost terminologii. Přiměj svého klienta, aby se [...] vyvaroval slov jako [...] ‚nenarozené dítě – mnohem lépe to popisují slova jako ‚embryo‘ nebo ‚plod‘ [...] Jak to jen půjde, vyhni se slovu ‚potrat‘. Je to sice lepší než mluvit o zabití jejího

nenarozeného dítěte, ale i ‚potrat‘ je pořád zbytečně silné slovo [...] Prosta slova mají často morální náboj. Lepší je říkat ‚ukončení těhotenství‘.

Termín *ukončení těhotenství* lze myslím považovat za velmi nebezpečný. Jeho záludnost podle mě spočívá (především) ve dvou věcech: Jednak (zdánlivě paradoxně) v tom, že je pravdivý (stěží bychom mohli tvrdit, že tu jazykové vyjádření není v souladu s označovanou skutečností), jednak v tom, že přímo/explicitně nevyjadřuje přímý důsledek oné (pravdivě) označené skutečnosti, tedy smrt počaté lidské bytosti. Mluví tak může („díky“ tomuto pojmenování) upozadit, zastříť, zakrýt či zamlčet (třeba i sám před sebou) tento důsledek, aniž by byl obvinitelný z nepravdivosti. Oné neexplicitnosti je dosaženo v první řadě tím, že je zde užito označení pro celou situaci (*těhotenství*) místo označení pro jednoho z jejích účastníků (*čekané dítě*, ale připusťme i *plod*). Kdyby měl být tento účastník přímo vyjádřen, mohl by znít příslušný termín třeba takto: *ukončení života nenarozeného dítěte*, nebo připusťme i *plodu*. Přesto by tu však stále zůstávala „určitá pojistka“ v podobě spojení *ukončení života*. Bylo by ho sice možné nahradit „stejnovýznamovými“ výrazy *zbavení života*, anebo dokonce *zabití*, avšak tato „synonyma“ by mnohem více apelovala na svědomí člověka.

Vedle termínu *ukončení těhotenství* se užívá také ne méně nebezpečného termínu *přerušení těhotenství*. S *ukončením těhotenství* se shoduje mírou neexplicitnosti a způsobem jejího dosažení. Jeho záludnost však dále nespočívá v tom, že by byl pravdivý, ale v tom, jakým způsobem je nepravdivý. Slova *přerušit* a *přerušeni* navozují představu možného pokračování toho, co bylo přerušeno (např. student přerušivší studium má zpravidla v úmyslu ve studiu pokračovat, a toto pokračování je také možné) – pojmenování *přerušeni těhotenství* tedy upozaduje, zastírá či zamlčuje nevratnost/konečnost/definitivnost označeného činu.

U pojmenování *ukončení těhotenství*, *přerušeni těhotenství* nebo i *interrupce* (= *přerušeni*) jde tedy o snahu co nejvíce upozadit veliké zlo, které je vlastností označované skutečnosti.⁶²

⁶² Ještě dodávám, že v případě cizího termínu *interrupce* není podle mě kýženého cíle (upozadění) dosahováno především skrze jeho původní význam (‘přerušeni’), ale především právě skrze jeho cizost – pro mnoho uživatelů češtiny myslím nevypovídá tento termín o podstatě referované skutečnosti vůbec nic.

Koncentrační tábor:

S *ukončením těhotenství* má shodné rysy pojmenování *koncentrační tábor*, jehož zálužnost je také založena na pravdivosti a zamlčování. Vyjádřil bych to následovně: Přídatné jméno *koncentrační* lze lingvisticky určit jako vyjádření účelu toho, co je označeno rozvíjeným podstatným jménem – podle toho by tedy mělo jít o tábory vytvořené za účelem koncentrace/koncentrování/shromažďování lidí. Na tom samotném není nic nepravdivého, to se skutečně dalo. Problém je však v tom, že byl přímo vyjádřen jen účel, který měl ještě svůj další účel, neboť šlo o koncentrování za účelem vyvražďování. Tento hlavní účel zůstal z pochopitelných důvodů nevyjádřen, veliké zlo mělo být vnímáno jako něco neškodného. Zamlčení skutečného účelu a jazykovým vyjádřením předstíraná neškodnost označované skutečnosti měly za následek řadu věcí, mimo jiné i to, že zločinci zodpovědní za uskutečňování onoho účelu mohli tvrdit, že o něm vůbec nevěděli. Kdyby bylo součástí daného pojmenování (skutečnosti odpovídající) přídatné jméno *vyvražďovací*, tak by se to stát nemohlo.

Dva atentáty na dva prezidenty:

Atentát:

28. 9. 2012 v Chrástavě přistoupil k prezidentu Klausovi muž a z plastové (tzv. airsoftové) pistole ho z bezprostřední blízkosti asi sedmkrát střelil do paže. V. Klaus pak považoval za náležité označovat popsanou událost slovem *atentát*.

Nahlédneme-li do *Akademického slovníku cizích slov*, najdeme tam tento významový popis slova *atentát*: *útok na život významné osoby provedený z politických příčin*; podíváme-li se do *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, nalezneme tam následující významový popis slova *atentát*: *politicky motivovaný vražedný útok*. S ohledem na to, jaký instrument útočník při svém činu použil, je (dovolím si tvrdit) neoddiskutovatelné, že danou událost za atentát považovat nelze, neboť jí chybí ten definiční/nutný rys pojmu atentát, který je ve slovnících vyjádřen výrazy *na život a vražedný* (způsobit někomu smrt střelením do paže z airsoftové pistole je daleko za hranicí možného). Označením sledované události slovem *atentát* se vydává negativní čin za čin nesrovnatelně negativnější (rozdíl bych vyjádřil – ne zcela přesně – protikladem mezi nechtít zabít a chtít zabít), a v důsledku toho se útočníkovi připisuje mnohem větší vina, než jakou má. Z tohoto úmyslu bych však V. Klause nepodezíral; za mnohem pravděpodobnější považuji záměr zvýšit důležitost své osoby.

Vajíčko:

17. listopadu roku 2014 se na pražském Albertově uskutečnily oslavy u příležitosti 25 let od pádu totalitního režimu v bývalém Československu. Tyto oslavy se do značné míry staly i vyjádřením/manifestací nespokojenosti části občanů s tím, jak si Miloš Zeman počíná ve funkci prezidenta. Demonstranti mu ukázali symbolickou červenou kartu, pískali při jeho projevu a někteří z nich po něm i začali házet vajíčka. Oslav se účastnili i prezidenti Polska, Německa a Maďarska, jejichž projevy byly přerušovány potleskem.

Během televizního přenosu se na obrazovkách objevila zpráva, v níž Hrad diváky informoval o tom, že německého prezidenta Gaucka zasáhlo vajíčko do spánku a že je z toho otřesený. Autorem tohoto tvrzení byl prezidentův mluvčí J. Ovčáček. Pak vyšlo najevo, že prezident Gauck otřesený nebyl (tedy alespoň podle vyjádření německého velvyslance, jinak J. Ovčáček vytrvale tvrdil, že to viděl) a že byl zasažen jen kouskem skořápky. Otázku (ne)otřesení německého prezidenta teď nechme stranou (respektujme zatím fakt, že se prezidentův mluvčí nacházel nedaleko), a soustředme se na to *vajíčko*.

Položme si otázku, zda prezidentův mluvčí lhal, když kousek skořápky nazval slovem *vajíčko*. Označení části něčeho pojmenováním pro příslušný celek není nijak neobvyklým způsobem používání jazykových prostředků: čteme-li třeba na obalu od polévky *Přidej vejce*, je nám jasné, že jde jen o vnitřek, ne i o skořápku; řekneme-li, že někomu po vstupu do místnosti ztmavly brýle, máme na mysli pouze skla, ne také obroučky nebo nožičky; nebo řekne-li někdo *Už vidím sv. Mikuláše*, vyjádřil se korektně, i když zatím z celé stavby zahlédl jen kupoli. S ohledem na právě řečené by se mohlo zdát, že se mluvčí žádné nekorektnosti nedopustil, že prostě jen použil nijak neobvyklý způsob pojmenování. Problém je však v tom, že diváci neměli žádnou indicii, z níž by mohli vyvodit, že šlo ve skutečnosti pouze o kousek skořápky; právě naopak: za dané situace si museli myslet, že byl prezident zasažen celým vajíčkem, zvláště když následovala věta o tom, že byl otřesen (zásah kouskem skořápky by jím asi neotřásl). Nutností této divácké interpretace si prezidentův mluvčí musel být vědom. Tedy lhal. Motivaci volby uvedeného vyjádření není myslím těžké uhádnout: zdiskreditovat ty, kdo přišli vyjádřit svou nespokojenost s chováním prezidenta Zemana (hle jak politováníhodně se zachovali k významnému zahraničnímu hostu).

Myslím, že při nenazývání věcí pravými jmény jsou nejvíce zneužívána ta nejdůležitější slova, protože na tom Božímu nepříteli nejvíce záleží. Proto říkáme třeba *národní hrdost*, i když jde jen o averzi k cizímu, říkáme *svoboda*, a máme na mysli svévoli, oháníme se *tolerantností*,

a omlouváme tím neschopnost zaujmout a vyjádřit své nesouhlasné stanovisko, nebo říkáme *spravedlnost*, a myslíme tím pomstu.

Tento text jsem napsal mimo jiné proto, že jsem přesvědčen o tom (a že jsem chtěl upozornit na to), že je velmi důležité vážit slova (a že je nebezpečné je nevážit). Už proto, že je psáno: „Pravím vám, že z každého planého slova, jež lidé promluví, budou skládat účty v den soudu“ (Mt 12,36).

Resumé

V každé z šesti kapitol jsem se snažil přispět alespoň něčím novým k tematizované problematice. Své závěry uvedu po kapitolách a jen velmi stručně.

V kapitole první formuluji následujících pět (v úvahu přicházejících) příčin netvoření sekundárních imperfektiv: 1) lexikální sémantika; 2) případná homonymie; 3) morfeematická složitost; 4) souvškyt podobných segmentů; 5) jazyková konkurence. Předkládám argumenty svědčící o tom, že jde (většinou) o faktory s reálným vlivem, a načrtávám postup, jak působení těchto faktorů ověřovat.

V druhé kapitole uvádím početnou řadu starších i nových argumentů dosvědčujících, že tvrzení o existenci akuzativního *se* v současné češtině je stěží udržitelné.

V kapitole třetí představuji pokus o klasifikaci výjimek z jazykového pravidla a upozorňuji na důležitost zkoumání jazykových nepravidelností pro hlubší poznání principů a zákonitostí jazykového vývoje.

V kapitole čtvrté rozvíjím problematiku kapitoly předcházející.

V páté kapitole ukazují, že by bylo nerozumné svazovat „spontánní“ jazykový vývoj kodifikačními příkazy.

V poslední kapitole na několika příkladech nastiňuji způsoby a důsledky překrucování skutečnosti skrze jazyk.

Summary

In each of the six chapters I tried to contribute at least in some respect with new findings to the problems analyzed. I present the conclusions of individual chapters very briefly.

In Chapter one I formulate the following five causes (that come into consideration) of the non-creation of secondary imperfectives: 1) lexical semantics; 2) eventual homonymy; 3) morphemic complexity; 4) the co-occurrence of similar segments; 5) linguistic competition. I present arguments for the fact that it is (mostly) the factors with real influence, and I outline a procedure of verifying of the impact of these factors.

In Chapter two I present a large number of older and new arguments testifying that the assertion of existence of accusative *se* in contemporary Czech is hardly tenable.

In Chapter three I present an attempt to classify the exceptions to the language rules, and highlight the importance of research of language irregularities to a deeper understanding of the principles and patterns of language development.

In Chapter four I elaborate the issue of the preceding chapter.

In Chapter five I show that it would be unreasonable to bind „spontaneous“ language development with codification orders.

In the last chapter, on several examples, I outline the ways and consequences of distortion of the reality through the language.

Seznam použité literatury

Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 2001.

AVILOVA, N. S. (1976): Vid glagola i semantika glagol'nogo slova. Moskva: Izdatel'stvo Nauka.

COMRIE, B. (1976): Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems. Cambridge University Press.

CORBETT, G. (1998): Agreement in Slavic. In: Comparative Slavic Morphosyntax. Bloomington, Indiana.

DANAHER, D. S. (2003): The Semantics and Discourse Function of Habitual-Iterative Verbs in Contemporary Czech. LINCOM EUROPA.

DANEŠ, F. et al. (1975): Teoretické základy synchronní mluvnice spisovné češtiny. Slovo a slovesnost, 36, s. 18-46.

DANEŠ, F. (1972): Poznámka k vazbě slovesa záviset. Naše řeč, 55, s. 85-90.

DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. (1981): Větné vzorce v češtině. Praha: ACADEMIA.

DICKEY, S. M. (2000): Parameters of Slavic Aspect : a cognitive approach. Stanford: CSLI Publications.

DVOŘÁK, E. (1970): Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině. Praha: Univerzita Karlova.

DVOŘÁK, E. (1978): Přechodníkové konstrukce v nové češtině. Praha: Univerzita Karlova.

Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

FILIP(OVÁ), H. (1999): Aspect, Eventuality Types and Nominal Reference. New York – London: Garland Publishing.

FRIED(OVÁ), M. (2007): A Frame Semantic account of morphosemantic change: the case of Old Czech věřící. In: D. DIVJAK & A. KOCHANŠKA (eds.), Cognitive Paths into the Slavic Domain. Mouton de Gruyter, s. 283-315.

FRIED(OVÁ), M. (2012): Nebyl věřící jako věřící: drobná sonda do jedné transpoziční kategorie ve staré češtině. In: P. NEJEDLÝ – M. VAJDLOVÁ (eds.), Cesta slov. Praha: Ústav pro jazyk český, s. 63-74.

HAVRÁNEK, B. (1928, 1937): Genera verbi v slovanských jazycích, sv. I, II. Praha: Královská česká společnost nauk.

HUDOUSKOVÁ, A. (2009): Dvě funkce klitiky se: různé, a přece stejné. Slovo a slovesnost, 70, s. 295-304.

Internetová jazyková příručka. on-line na <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

ISAČENKO, A. V. (1960a): Slovesný vid, slovesná akce a obecný charakter slovesného děje. Slovo a slovesnost, 21, 1960, s. 9-16.

ISAČENKO, A. V. (1960b): Grammaticeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim II. Bratislava: Nakladatelství SAV.

JELÍNEK, M. (2003): Transpoziciční verbální adjektiva aktivní. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, A, Řada jazykovědná – Linguistica Brunensia, roč. 52, č. A51, s. 113-123.

KARLÍK, P. (1999): Reflexiva v češtině. In: E. RUSÍNOVÁ (ed.), Přednášky a besedy z XXXII. běhu LŠSS. Brno: FF MU, s. 44-52.

KARLÍK, P. (2000): Hypotéza modifikované valenční teorie. Slovo a slovesnost, 61, s. 170-189.

KARLÍK, P. (2003): K vnitřní struktuře českých participií. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, A, Řada jazykovědná – Linguistica Brunensia, roč. 52, č. A51, s. 133-145.

KOMÁREK, M. – KOŘENSKÝ, J. – PETR, J. – VESELKOVÁ, J. (eds.) (1986): Mluvnice češtiny 2. Praha: Academia.

KOMÁREK, M. (2001): Několik poznámek k Reflexi reflexivity reflexiv. Slovo a slovesnost, 62, s. 207-209.

KOMÁREK, M. (2002): Ke vztahu mezi videm a tzv. způsoby slovesného děje. In: Z. HLADKÁ – P. KARLÍK (eds.), Čeština – univerzália a specifika, 4. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 135-140.

KOMÁREK, M. (2006): Místo okamžitých sloves v soustavě českého slovesného vidu. In: Příspěvky k české morfologii. Olomouc: Periplus, s. 204-209.

KOPEČNÝ, F. (1954): Passivum, reflexivní forma slovesná a reflexivní sloveso. In: Studie a práce lingvistické I. Praha: Nakladatelství ČSAV, s. 224-247.

KOPEČNÝ, F. (1962): Slovesný vid v češtině. Praha: ČSAV.

LAMBALGEN, M. van – HAMM, F. (2005): The Proper Treatment of Events. Blackwell Publishing.

MASLOV, J. S. (1964): Zаметки о видовой дефективности (преимущественно в русском и болгарском языках). In: Slavianskaja filologija. Red. B. A. LARIN – G. I. SAFRONOV. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta, s. 82-94.

NÜBLER, N. (2002): Způsob slovesného děje. Heslo In: Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 567-569.

OLIVA, K. (2000): Hovory k sobě/si/sebe/se. In: Čeština – univerzália a specifiká, 2. Brno: Masarykova univerzita, s. 167-171.

OLIVA, K. (2001): Reflexe reflexivity reflexiv. Slovo a slovesnost, 62, s. 200-207.

PANEVOVÁ, J. – PETKEVIČ, V. (1997): Agreement in Czech and Its Formal Account. In: JUNGHANN, U. – G. ZYBATOW (eds.): Formale Slavistik. Frankfurt am Main: Vervuert Verlag, s. 321-333.

PANEVOVÁ, J. (2001): Problémy reflexivního zájmena v češtině. In: Přednášky z XLIV. běhu LŠSS. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, s. 81-88.

POLDAUF, I. (1954): Podíl mluvnické a slovníkové problematiky slovesného vidu. In: Studie a práce lingvistické I. Praha.

Pravidla českého pravopisu. Praha: Academia, 1993.

Příruční slovník jazyka českého. On-line na <http://psjc.ujc.cas.cz/>.

ROHN, J. (1974): Matematika pro lingvisty. Praha: Univerzita Karlova v Praze.

SEKANINOVÁ, E. (1980): Analýza predponového slovesa v ruštině a slovenčině. Bratislava: Veda.

Shoda v rodě. Naše řeč, 32, 1948, s. 57-59.

Slovník spisovného jazyka českého. On-line na <http://ssjc.ujc.cas.cz/>.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha: Academia, 2000.

SOKOLOVA, S. (2012): Asymmetries in Linguistic Construal : Russian Prefixes and the Locative Alternation. University of Tromsø.

STYBLÍK, V. – ČECHOVÁ, M. – HAUSER, P. – HOŠNOVÁ, E. (2004): Základní mluvnické českého jazyka. Praha: SPN.

ŠELJAKIN, M. A. (1983): Kategorija vida i sposoby dejstvija russkogo glagola. Tallin: Valgus.

ŠELJAKIN, M. A. (2007): Kategorija aspektual'nosti russkogo glagola. Moskva: LKI.

ŠLOSAR, D. (1981): Slovtvorný vývoj českého slovesa. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.

ŠLOSAR, D. (1986): Tvarosloví. In: LAMPRECHT, A. – ŠLOSAR, D. – BAUER, J.: Historická mluvnice češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

TRÁVNÍČEK, Fr. (1942): O jazykové správnosti. In: HAVRÁNEK, B. – MUKAŘOVSKÝ, J. (eds.): Čtení o jazyce a poesii. Praha: Vydavatelstvo Družstevní práce.

Vallex. On-line na ufal.mff.cuni.cz/vallex/

VÁŠA, P. – TRÁVNÍČEK, F. (1937): Slovník jazyka českého. Praha: Fr. Borový.

VÁŽNÝ, V. (1964): Historická mluvnice česká II. Tvarosloví. 1. část Skloňování. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

VEČERKA, R. (2006): Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků. Univerzita Palackého v Olomouci. Praha – Olomouc: Euroslavica.

VENDLER, Z. (1957): Verbs and Times. *The Philosophical Review* 66, s. 143-160.

VESELOVSKÁ, L. (2001): K analýze českých deverbálních substantiv. In: Čeština – univerzália a specifika, 3. Brno: Masarykova univerzita, s. 11-27.

VESELÝ, L. (2014): Gramatické studie I. Příspěvky k české aspektologii. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

ZUBATÝ, J. (1919): Tři slovesa. *Naše řeč*, 3, s. 197-208.

Věcný rejstřík

A

accomplishment 12
 adjektivum 30-31, 47, 53-54, 60, 64-66, 72
 adjektivum doplňkové 31
 adjektivum verbální 47, 54, 65-66
 adresát 19
 afix 36
 afix typu mobile 36
 agens 42-43, 45-46
 achievement 12
 aktionsart 9, 11-16, 18, 23-24, 26
 akuzativ 15, 29-33, 35-36, 38, 41, 43-48, 52-53, 60
 akuzativnost 30-33, 35-46, 48, 60
 alternace souhlásková 10
 autor 19, 29-32, 34, 36-37, 40-44, 51, 81, 91

Č

částice 33, 64
 činitel děje 71, 73
 číslo 56-57, 74, 76, 79, 81
 číslo jednotné 76, 79, 81
 číslo množné 56-57, 74-76
 člen větný 29-30, 33, 42, 76
 členění větné aktuální 40

D

dativ 35, 43-44, 53, 60
 dativ příklonný 35
 defektivnost vidová 9
 denotát 15, 41, 44, 60
 derivace 18-19
 derivace čtvrtého stupně 18
 děj konkrétní 25

děj neaktuální 25
 děj slovesný 11-13, 15-18, 24-25, 31
 distributivnost 16-17
 distributivum 13, 15-17, 22-23
 dokonavost 10, 18-19, 23, 25, 51, 58, 62-64, 66, 74-75
 doplněk 31-33, 80
 doplněk akuzativní 30, 32
 doplněk nominativní 32
 doplněk objektový 32, 45-46
 doplnění pravovalenční 45
 dvojhláska 64
 dvojice vidová 9
 dvojice vidová homonymní 10
 dvojice vidová nepravá 9-10
 dvojice vidová pravá 9-10
 dvojice vidová supletivní 10

E

exhaustivum 13, 17, 23-25
 expresivita 59

F

fáze děje závěrečná 25
 fázování děje 12
 femininum 53, 57, 80, 82
 forma pádová 32, 36
 forma znaková slovnědruhová 46-47
 formant slovotvorný 46, 52
 formant slovotvorný volný 46
 frekventativum 19, 58-59
 fundace 10
 funkce větněčlenská 33
 futurum opisné 51

G

genitiv 33-34, 37-39, 46-47, 52-53
gramatičnost 43

H

hodnota vidová 19, 62
homonymie 10, 14, 17-18, 53, 65

I

idiolekt 80, 84
imperfektivum 9-11, 13-14, 17-19, 22, 63, 66-67
imperfektivum sekundární 9-11, 13-24, 26
imperfektivum tantum 14
infinitiv 22
ingresivum 22-25
intenzita děje 12, 25

J

jazyk přirozený 115, 54, 84
jádro výpovědi 40
jednovidovost 9, 16
jméno podstatné 45, 52, 56-57, 65-66, 71, 90
jméno podstatné hromadné 56
jméno přídavné 30, 54, 59-60, 71, 90

K

kategorie gramatická 53, 71
klitikon/klitika 35-36, 40
kmen minulý 74
kmen slovesný 74
kolektivum 56-57, 65
komplement 15, 29-30, 32, 35, 45-46, 60
komplement akuzativní 15, 60
komplement objektový 29-30, 32, 35, 45-46

konatel děje 41, 74, 76
koncovka 45, 55-58, 81
koncovka pádová 45, 57
kongruence 30
konkurence jazyková 21, 67
konkurence jazykových prostředků 14, 22-23
konkurent 67
kontext 17, 21-23, 41, 52
konsituace 22-23, 52, 62
konstrukce kauzativní 42-43
kontaminace 42-43
koordinace 36
kopredikát 36-37
koreference 31-33, 41-42
korelace vidová 9, 13-14, 16-17, 24
kořen 57
kumulativum 15, 17, 22-24
kvantifikátor 52
kvantovací sloveso 13, 15, 58
kvantovanost děje 12
kvantování děje 12

M

maskulinum 33-34, 53, 57
maskulinum neživotné 53
maskulinum životné 33-34, 53
médium 36
míra děje 12
mluvčí 25, 31, 51, 61, 82, 88-89, 91
modalita 62
morfém 31, 34, 36, 38, 42, 48
morfém slovtvorný distantní 48
morfosyntax 36
mutace 12, 14
mutačnost 14-15, 20, 22

N

následnost dějová 62-63
neděj 12

- nedokonavost 10, 17, 19-20, 22, 23-24, 51, 58, 62, 64, 74-75
 negramatičnost 34, 39-40
 nekongruence 30, 46
 nekongruentnost 30
 nepárovost vidová 9
 nepravidelnost jazyková 51, 54-55, 57, 59, 67
 neshoda 30-31, 33
 neutrum 53, 57, 80, 82
 nominativ 30-33, 46, 53, 60
 noremnost 16
 norma jazyková 84
- O**
- objekt děje 16-17, 41, 71-73
 objekt nepřímý 42
 objekt přímý 42
 obouvidovost 10, 63-64
 obsah slovesný 44-45, 61
 odvozenina 19, 21, 60, 64
 odvozenina příponová 10
 ohnisko výpovědi 40
 opakovanost 58-59
 osoba 30, 32, 36, 39, 45, 48, 71, 73-76, 80, 82, 84, 90
- P**
- paradigma plurálové 58
 paradigma singulárové 58
 participium aktivní 65
 participium činné 65
 partikule 31
 patiens 30
 pád 29-33, 36-38, 44-46, 51-54, 57
 pád pátý 55
 pár vidový slovtvorný 9
 pár vidový tvarový 9
 párovost vidová 9-11, 13-18, 22-24
 perdurativum 15, 52
 perfektivita tantum 9, 14, 19, 22-24
 perfektivum 10, 14, 15, 20
 pisatel 51, 79
 platnost děje časová 12
 platnost větněčlenská 29-30, 32, 40, 42
 plán hláskoslovný 51
 plán jazykový 51
 plán slovtvorný 51
 plán syntaktický 51
 plán tvaroslovný 51
 plurál 53, 56-58, 76
 podmět 31, 71, 74, 76, 79-81, 83-84
 podmět několikanásobný 79-80, 84
 porozumění textu 51, 54
 posobnost 16
 postpozice 35
 postupnost 16-17
 povědomí jazykové 41, 43, 79-84
 pravidlo jazykové 51, 54
 pravidlo kodifikační 83-84
 predikace sekundární 43
 prefigát 10, 15, 18, 22, 64
 prefix 10, 16, 20-22, 25
 prefixace 10, 12, 18, 63-64
 préteritum, 19, 48, 59, 62
 proces jednoduchý 12, 52, 61
 process 12
 produktor 51
 propozice 45
 proprium 41
 prostředek jazykový 14, 17, 22-23, 34, 76, 88, 91
 protějšek nedokonavý 19-20, 24
 protějšek vidový 9, 13-15, 19-20, 22-23
 protiklad gramatický 10, 88, 90
 průběh děje 14, 16-17, 19-23
 předložka 21, 37, 42
 předmět děje 31, 61
 předmětovost 31

předpona 10, 19, 21, 23, 64
 předpona cizího původu 64
 předpona dlouhá 64
 předpona domácího původu 63-64
 předpona krátká 63-64
 přechodník 46-47, 74-76
 přechodník minulý 74
 přechodník přítomný 74
 přičestí 81
 přičestí činné 65
 příklonka 30, 35, 40-41
 přípona 10, 52, 59, 64, 72, 74
 přípona kmenotvorná 19
 příslovce 21
 přísudek 62, 79-81, 83-84
 přívlastek 81
 přízvuchnost 29, 33, 36, 41

R

recipient 52
 reflexivum 29-37, 39-42
 reflexivum přízvuchné 33, 41
 reflexivum tantum 47-48
 resuffixace 18, 64
 réma výpovědi 40
 rod jmenný 71, 82
 rod mužský 53, 81, 84
 rod mužský neživotný 53, 80
 rod mužský životný 53, 79-80, 82-83
 rod slovesný 60, 71-73
 rod střední 53, 76
 rod ženský 53, 56, 80-84
 rys sémantický 15-16

S

saturativum 13, 15, 52
 se akuzativní 29-33, 35-36, 38-39, 42, 44-47
 se genitivní 33-34, 37-39, 46
 sém 16

sém postupnosti 16
 sém totálnosti 16
 sémantika lexikální 13-14, 16
 shoda 36-38
 shoda neživotná 83
 shoda životná 83
 simplicium 19-21
 singulár 48, 53-54, 56-58, 80, 82
 situace děje výchozí 14-15
 situace děje závěrová 14-15
 skončení děje 25-26
 skupina klitická 40
 sloveso aktionsartové 9, 11, 13, 18, 23-24
 sloveso bezpředponové 10, 21-22
 sloveso dokonavé 18, 23, 25, 58, 62-64, 66, 74-75
 sloveso fázové 22
 sloveso fundující 23, 25
 sloveso ingresivní 22-23, 25
 sloveso intransitivní 42-43
 sloveso kvantovací 13, 15, 58
 sloveso nedokonavé 10, 17, 19-20, 23-24, 51, 58, 62, 64, 74-75
 sloveso končící 17, 25
 sloveso omezovací 15
 sloveso perdurativní 52
 sloveso přechodné 60
 sloveso reflexivní 30, 35, 38, 42-43
 sloveso saturativní 52
 sloveso sémanticky reflexivní 42-43
 sloveso terminativní 17, 25
 sloveso tranzitivní 42-43, 60
 sloveso vidově nepárové 9, 13, 23-24
 sloveso základové 15, 18-22, 25, 73
 slovo fundující 23, 25, 52
 slovosled 35-36
 slovotvorba 71
 složitost morfemická 14, 18, 23

současnost dějová 63
 souvětí 51-52
 spojka 62, 66-67, 82
 spona 64-66
 správnost jazyková 45, 67, 84, 87
 state 12
 stav 12, 58
 subjekt 15-17, 31-33, 41-42, 65
 subjekt děje 15
 subjekt hloubkový 41-42
 substantivum 30, 32, 42, 46-47, 51-55, 59-62, 65-66
 substantivum dějové 46, 71-73
 substantivum doplňkové 46
 substantivum verbální 34, 38, 46-47
 sufixace 10
 superlativ 65
 synkretismus morfologický 33
 synkretismus pádový 33
 syntagma 33-34, 45, 52
 syntax 71

T

takt přízvukový 40
 terminativum 17, 22, 24-25
 téma 10-11, 19, 29, 41
 totalizátor 17
 transgresiv 74
 transpozice 38, 46
 tvar atematický 10
 tvar enklitický 33
 tvar neutrální 76
 tvar reflexiva slabý 31, 36
 tvar slovesný 18, 41, 45, 48
 tvar slovesný aktivní 71, 76
 tvar slovesný činný 71
 tvar slovesný určitý 71
 tvar zájmenný delší 29
 tvar zájmenný krátký 29
 tvar zájmenný nepřízvučný 29

tvar zájmenný pádový 29
 tvar zájmenný příklonný 29
 tvar zájmenný přízvučný 29
 tvar zájmenný silnější 29
 tvoření slov 51, 54, 60

U

událost 12, 61, 88, 90
 uživatel 53-54, 56-57, 79, 84
 účastník děje 12, 15, 25, 89
 úzus 84

V

valence 39
 vazba genitivní 52
 vazba syntaktická dvojí 45-46
 verbum finitum 47, 66
 věta bezpodmětová 76
 věta řídicí 62-63
 věta vedlejší časová 62-63, 66-67
 věta vztažná 36
 věta začleněná 42
 vícenásobnost 58-59
 vnímatel 18, 32, 41, 51-52, 54, 62, 88
 vokativ 55-56
 východisko výpovědi 40
 výjimka jazyková 51
 výpověď 32, 40-41, 52, 61-62
 výraz jmenný 30
 vývoj jazyka 54, 84
 vývoj jazykový 67
 význam gramatický 48
 význam hromadnosti 57
 význam kolektivnosti 57
 význam lexikální 14, 16, 20
 význam nastání děje 25
 význam plurality 57
 význam slovesný 12, 14-15
 význam trpné možnosti 61-62
 význam vzdálené minulosti 59

vzorec větný gramatický 39
vztah syntaktický 46

Z

zasažení dějem potenciální 59
zájmeno 30-31, 36, 40, 42, 44-48
zájmeno osobní 30, 39
zájmeno reflexivní 36, 46
zájmeno zvrtné 31, 33
zájmennost 30
základ slovotvorný 52
způsob prefixálně-sufixální 10, 64
způsob slovesného děje 11-13, 15-18, 24-25
ztráta znělosti 51

Jmenný rejstřík

A

Avilova, N. S. 12

B

Baar, J. Š. 66

C

Comrie, B. 13

Corbett, G. 80

D

Danaher, D. S. 58

Daneš, F. 9, 64

Dickey, S. M. 12

Dostojevský, F. M. 59

Durych, J. 75

Dvořák, E. 76

F

Filip(ová), H. 12

Fried(ová), M. 66

H

Hamm, F. 12

Havránek, B. 29-31, 36

Herrmann, I. 75

Hlavsa, Z. 12, 14

Hudousková, A. 30-31, 38, 42-43

Hůla, B. 59

I

Isačenko, A. V. 12-13, 16

J

Jelínek, M. 66

Jirásek, A. 37

K

Karlík, P. 30-31, 36-37, 66

Komárek, M. 10, 13-14, 30-31, 33, 41

Kopečný, F. 10, 14, 30, 31, 61

L

Lambalgen, M. van 12

M

Maslov, J. S. 10, 14

N

Nübler, N. 11

O

Oliva, K. 30-31, 33-34, 37-42

P

Panevová, J. 30-33, 37-38, 80

Petkevič, V. 80

Poldauf, I. 10, 14

R

Rais, K. V. 31, 66-67

Rohn, J. 53

S

Sekaninová, E. 12

Sokolova, S. 12

Světlá, K. 73, 75

Š

Šeljakin, M. A. 10

Šlosar, D. 12, 56

T

Trávníček, Fr. 55, 57, 63

V

Váša, P. 63

Vážný, V. 56-57

Večerka, R. 56

Vendler, Z. 12

Veselovská, L. 38

Veselý, L. 9-10

Z

Zeman, J. 61

Zubatý, J. 63-64

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Gramatické studie 2
Luboš Veselý

23. svazek Edice Qfwfq

Výkonný redaktor: Jiří Špička
Odpovědná redaktorka VUP: Lucie Loutocká
Jazyková redakce a sazba: Zuzana Indrová
Obálka: Martina Šviráková
Sazba: EZ Centrum s.r.o.

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.upol.cz/vup
e-mail: vup@upol.cz
Olomouc, 2014
1. vydání, 254 stran
č. z. ???

ISBN 978-80-244-4347-8

Publikace je neprodejná